

БЕЗБЕДНОСТ, РЕГИОНАЛНА СОРАБОТКА И РЕФОРМИ

-Косово и Македонија-

БЕЗБЕДНОСТ, РЕГИОНАЛНА СОРАБОТКА И РЕФОРМИ

-Косово и Македонија-

ИМПРЕСУМ

Наслов:

Безбедност, регионална соработка и реформи
-Косово и Македонија–
Косовско-Македонско безбедносен форум 2018

Издавачите:

Фондација Конрад Аденауер во Република Косово
Факултет за безбедност – Скопје, Универзитет “Св.Климент Охридски”- Битола,
Република Македонија
ААБ Универзитет – Приштина, Република Косово

За издавачите:

Јоханес Д. Раи, раководител на Фондацијата Конрад Аденауер во Република
Косово и Република Македонија
проф. д-р Никола Дујовски, Декан на Факултетот за безбедност-Скопје,
Република Македонија
проф. д-р Лулзим Тафа, Ректор на Универзитетот ААБ-Приштина, Република
Косово

Главен и одговорен уредник:

доц. д-р Марјан Ѓуровски, Продекан за наука и развој на Факултетот за
безбедност-Скопје при Универзитетот „Св.Климент Охридски“, Република
Македонија

Превод:

од англиски на македонски јазик: Огнена Никуљски
од албански на македонски јазик: Исмет Битиќ

Дизајн и печат:

Винсент Графика ДОО Скопје

Тираж:

100 примероци

Книгата може бесплатно да се превземе на:

<http://www.kas.de/mazedonien/en/>

<https://www.kas.de/web/kosovo>

Со одлука бр.08-893/8 од 25.10.2018 година на Наставно-научниот совет на Факултетот за безбедност – Скопје при Универзитетот “Св.Климент Охридски” – Битола, Република Македонија се усвои проектот „Зажакнување на безбедноста преку соработка помеѓу Косово и Македонија“ и одржување на Косовско-Македонски безбедносен форум 2018 година. Сите права се заштитени.

Напомена:

Ставовите изнесени во книгата не се ставови на издавачите, Фондацијата Конрад Аденауер, Факултет за безбедност – Скопје, Универзитет “Св.Климент Охридски”- Битола и ААБ Универзитет-Приштина, Република Косово, туку се лични гледишта на авторите.

ФОНДАЦИЈА „КОНРАД АДЕНАУЕР“, ПРИШТИНА РЕПУБЛИКА КОСОВО
ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ-СКОПЈЕ
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ.КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“, РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ „ААБ“, ПРИШТИНА РЕПУБЛИКА КОСОВО

БЕЗБЕДНОСТ, РЕГИОНАЛНА СОРАБОТКА И РЕФОРМИ

-Косово и Македонија-

КОСОВСКО-МАКЕДОНСКИ БЕЗБЕДНОСЕН ФОРУМ 2018

Приштина 2018 година

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР.....	6
----------------	---

ПРВ ДЕЛ

РЕФОРМИ НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СИСТЕМ.....	13
---	-----------

Марјан Ѓуровски,

Реформи на безбедносниот систем на Република Македонија.....	15
--	----

Менсут Адеми,

Реформи на безбедносниот систем на Република Косово.....	30
--	----

ВТОР ДЕЛ

ЗАКАНИ ОД ТЕРОРИЗАМ И СТРАНСКИ БОРЦИ, НАСПРОТИ РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈА И ДЕРАДИКАЛИЗАЦИЈА.....	54
--	-----------

Злате Димовски,

Насилниот екстремизам како алатка за извршување на тероризам.....	55
--	----

Оливер Бачановиќ, Бојан Христовски,

Дерадикализација на „странски борци„ како дел од процесот на ресоцијализација на казнено поправните установи во Република Македонија.....	69
---	----

Армин Кржалиќ, Неџат Корајлиќ,

Тероризмот како глобална безбедносна закана.....	78
--	----

ТРЕТ ДЕЛ

БЕЗБЕДНОСНА ДИЛЕМА: ПРОМЕНИ НА ГРАНИЦИТЕ ЗА СОЗДАВАЊЕ НА ЕТНИЧКИ „ЧИСТИ“ ДРЖАВИ ИЛИ УПРАВУВАЊЕ СО МАЛЦИНСКИТЕ ПРАВА.....	92
---	-----------

Жидас Даскаловски,

Безбедносна дилема: промена на границите за постигнување на етнички „чисти“ држави или управување со малцински права.....	93
---	----

Фатмир Чолакај,

Безбедносна дилема, менување на границите за да се дојде до “Чисти” етнички држави или управување со правата на малцинствата.....	107
---	-----

ПРЕДГОВОР

Предговор на публикацијата е во рамки на проектот Косовско-македонски безбедносен форум 2018 во организација на фондацијата "Конрад Аденауер," за Република Косово, Факултетот за безбедност – Скопје при универзитет Климент Охридски, Република Македонија и Универзитетот ААБ од Косово.

Безбедноста на државата, вклучително и нејзините граѓани, економијата и институциите, ги опфаќа, покрај активностите на други држави, и дејствијата на насилните не-државни актери. Генерално, поимот безбедност се однесува на безбедноста на една држава од закани, како што се тероризам, војна или шпионажа.

Потенцијалните причини за национална несигурност вклучуваат активности на други држави (на пример, воен или кибер напад), насилни не-државни актери (на пример, терористички напад), организирани криминални групи, како што се нарко-картели, но и последиците од природни катастрофи (на пример, поплави, земјотреси).

Зајакнувањето на безбедноста на Косово и во Македонија позитивно ќе влијае врз нивното добро владеење и ќе има витално значење за надминување на последиците од различни вооружени конфликти во двете земји и за спречување на повторни појави на насилни инциденти и терористички акти. Безбедноста и мирот се јавни добра и општеството во целина, како и поединците во него, имаат полза од подобрувањето на безбедноста. Без неа, тие нема да успеат во воспоставувањето и одржувањето на владеењето на правото, обезбедувањето на општествен развој и економски пораст и заштитата на нивните млади демократии.

Македонија и Косово прво треба да имаат функционална безбедност за да можат да имаат и регионална стабилност, да придонесуваат кон операциите за поддршка на мирот и да се интегрираат во евро – атлантските и европските институции. Во рамки на проектот се спроведе анализа и истражување во три области кои се однесуваат на концептот на безбедноста во двете држави, реформа на безбедносниот сектор, закани од тероризам и странски борци, ресоцијализација, дерадикализација и зголемување на безбедноста преку политиките за правата на малцинствата и опасност од промена на гра-

ниците во регионот. Нашите анализи ќе бидат презентирани на заедничка конференција во рамки на Косовско-Македонскиот безбедносен форум 2018 кој верувам традиционално секоја година ќе се оддржува со поддршка од нашите партнери фондацијата „Конрад Аденауер“. Во Косово ќе се организираа настан каде ќе дебатираат на едно место академската и стручната јавност и воедно ќе се изврши презентација на собраните трудови во рамки на оваа студија на случај во која се вклучени професори од Република Косово, Република Македонија и од Босна и Херцеговина кои соработуваат со институциите од споменатите земји.

Голема благодарност искажувам на Директорот на Фондацијата „Конрад Аденауер“ за Република Косово и за Република Косово Јохан Раи и неговите соработници во канцелариите во Приштина и во Скопје за континуираната поддршка на сите проекти и активности со што непосредно даваат придонес кон зајакнување на стабилноста, развојот и просперитетот на Република Македонија, Република Косово, земјите од регионот и др.

Тема 1: Реформи во безбедносниот систем (РБС)

Демократското и способно раководење со безбедносниот систем има суштинско значење за иднината на Западен Балкан. Реформата на безбедносниот систем не може да се смета како една активност, туку како одреден број на активности кои имаат за цел да создадат прифатливо оперативно опкружување на безбедносниот систем во државата за да се обезбеди нејзината стабилност, политички систем и населението. Главната цел на безбедносниот систем е оддржување на мирот и стабилноста согласно демократските стандарди. Демократската цивилна контрола врз безбедносните сили има клучно значење за овозможување на безбедност во интерес на населението. Покрај тоа, демократскиот процес на донесување на одлуки бара транспарентност и отчетност. Тоа значи дека е потребно да се инволвира и пошироката јавност. Оттука, реформата на безбедносниот систем опфаќа развој на ефективен цивилен надзор и создавање на институции кои ќе можат да овозможат безбедност. Трите широки категории на активности поврзани со реформата на безбедносниот систем кои ги препорачуваат и спроведуваат релевантните актери се: реструктурирање на безбедносните институции, со главен прио-

ритет на градењето на транспарентни, ефективни и ефикасни безбедносни сили; зајакнување на контролните механизми со промовирање на добро владеење во безбедносниот систем, обезбедувајќи на тој начин ефективност на безбедносните сили; и реконструкција на безбедносниот систем со решавање на итните проблеми кои се појавија во периодот по конфликтните ситуации. Во последниве години, Косово и Македонија се обидуваат да ги реформираат своите безбедносни системи и потсектори. Ние ја анализираваме успешноста на реформите и предложените нови закони во однос на трите широки категории на реформата на безбедносниот систем.

Тема 2: Закани од тероризам и странски борци

Дејствијата на така-наречената Исламска држава во Ирак и Сирија ја влошија веќе загрижувачката глобална ситуација со миграцијата, зголемувајќи ја истовремено загриженоста од насилниот радикализам и тероризам. Во рамките на неодамнешната бегалска и имиграциска криза, потврдено е дека мигрантите можат да бидат терористи, но и терористите можат да бидат мигранти на голем број различни начини, од кои барем еден е релевантен и за Македонија и Косово, имено, опасноста од така-наречени „повратници“, односно, странски борци кои се ангажираат во акти на тероризам, вклучувајќи и самоубиствени терористички напади откако ќе се вратат во нивните матични држави. Двете држави го криминализираа гонењето на воените активности во странските држави. Косово и Македонија имаат стратегии за спречување на тероризам или насилен екстремизам, фокусирајќи се првенствено на тоа што можат да го направат во спроведувањето на законот, судскиот систем и другите официјални тела. Сепак, постои јасна закана од тероризам во двете држави. На пример, во ноември 2016, косовската полиција извести дека спречиле терористичко сценарио кое имало за цел напад на фудбалско игралиште при еден ексклузивен натпревар. Водачите, според полицијата, биле припадници на ИСИЛ од Сирија. Според извештај објавен од Суфан центарот, од околу 900 лица од Западен Балкан кои отишле да се борат во Сирија и Ирак, околу 250 се вратиле во нивните матични земји. Во Македонија имаше апсења на лица осомничени за инволвираност во ИСИЛ во Ирак, Сирија или Авганистан. Генерално, овие поранешни борци инфилтрирани во заедниците, под вистински околности (недостаток на етничка толеранција, историја на етничко насилство и екстремизам, подолг период

на сиромаштија, недостаток на инфраструктура, недостаток на владин надзор) можат да бидат изворот на домашен насилен екстремизам. Што треба да сторат Македонија и Косово во однос на овој проблем? Дали треба да има поширок општествен пристап? Кои активности се превземаат за нивна ресоцијализација и дерадикализација кога ќе се вратат во својата земја?

Тема 3: Безбедносна дилема: промени на границите за создавање на етнички „чисти“ држави или управување со малцинските права

Држава која е етнички разновидна е полегитимна доколку сите нејзини граѓани, а не само тие од мнозинството, ја сметаат територијата на државата како своја татковина, го прифаќаат правниот систем на државата и нејзините институции и ги почитуваат обележјата на државата како свои симболи. Овие добра треба заеднички да се споделуваат со сите други граѓани. Политичката заедница на една мултикултурна држава ќе биде праведна доколку е формирана од здружени етнички групи кои живеат заедно. Нејзините официјални симболи, празници, културни достигнувања кои се презентираат во училиштата и историските сеќавања ќе апсорбираат нешто од традицијата на сите етнички групи кои припаѓаат на таа држава за да можат сите да ја чувствуваат државата како своја: на ист начин, сите ќе можат да видат дека државата не е нивна ексклузивна сопственост, туку дека ја делат со сите други етнички групи кои ја сочинуваат. Генералниот аргумент е дека колку е подобра интеграцијата на малцинствата, толку се подобри етничките односи и внатрешната безбедност на државата. Косово и Македонија имплементираат политики кои ги подобруваат правата на малцинските заедници. Некои од овие политики навистина го подобрија животот на обичните припадници на малцинските групи. Други пак политики се дебатираат (Законот за јазици и Законот за здружување во заедници во Северно Косово) и поттикнуваат поделби. Контра-стратегија за постигнување на правда во мултиетничките држави е промена на границите на соседните држави на начин после промените и двете држави да се колку што е можно помоно-етнички. Ризикот е ваквите промени на границите во регионот или пошироко да поттикнат повеќе барања за политичка автономија и понатамошни менувања на границите кои би биле тешки за контролирање и менаџирање. Имајќи ја предвид

бурната историја на балканските гранични промени, дури и ако промените заеднички се договорат, тие ќе претставуваат ризик за безбедноста во регионот. Во секој случај, тешко е да се добијат етнички „чисти“ држави. Без разлика колку и да се мали, некои малцинства ќе останат во државите кои ги модифицирале нивните граници. Историјата нè учи дека притисокот на овие малцинства ќе биде силен за асимилирање или едноставно за заминување. Во прилог ја анализираме состојбата и најитните прашања на оваа тема.

Уредник
Доц. д-р Марјан Ѓуровски

ПРВ ДЕЛ

РЕФОРМИ ВО БЕЗБЕДНОСНИОТ СИСТЕМ

1.1. РЕФОРМИ НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СИСТЕМ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Доц. Д-р Марјан Ѓуровски
Факултет за безбедност - Скопје
mgjurovski@fb.uklo.edu.mk

Вовед

Западен Балкан е геополитички термин кој се однесува на следниве земји: Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Македонија, Косово, Србија и Црна Гора. Овој поим за прв пат е употребен на почетокот на деведесеттите години на минатиот век, со цел да ја објасни Југославија минус Словенија, плус Албанија. Земјите од Западен Балкан во политички и економски контекст се опишани како „црна дупка“ на Европа, како резултат од недостатокот на кооперација со остатокот од Европа и бавните реформи насочени кон модернизација и демократизација на овие држави.

Земјите од Западен Балкан зафаќаат територија од 196,047 km² со популација од околу 21,5 милиони жители. Покрај крвавите војни и конфликти во 1990-те години, како и силниот пад на нивните економии, во последните 5-6 години бележат значителен напредок и успешно спроведување на реформи во бројни области.

Управувањето со безбедносниот сектор опфаќа структури, процеси, вредности и однесувања кои ги обликуваат одлуките за безбедноста и нивната имплементација. Целта за подобрување на управувањето со безбедноста е да се „достави“ безбедноста ефикасно и ефективно до субјектите преку демократски надзор и контрола.

Реформите во безбедносниот сектор во западно-балканските земји се зависни од помошта на Европската унија и НАТО. Со оглед на нивната желба за членство во двете институции, земјите од Западен Балкан започнаа да ги инкорпорираат евро-атланските безбедносни норми и стандарди. Овие земји се неразделив дел од регионот на Југоисточна Европа кој и денес, како носечки столб на комуникацијата помеѓу Европа и Азија, претставува заложник на традиционалните и современите криминални појави (трговија со оружје, луѓе и дрога, присуство на терористички групи и екстремистички религи-

озни движења). Транснационалните криминални здруженија, кадровски и технички се подобро опремени од постоечките државни безбедносни служби и ги користат недоволно уредената безбедносно-правна регулатива на земјите, слабата координација и недоволната ефикасност на правосудните и на безбедносните институции. Случувањата кои го одбележаа крајот на 20 и почетокот на 21 век битно ја изменија суштината на безбедносните закани во регионот и Европа и докажаа дека заканите по уставните вредности на Балканот сè уште имаат етнички предзнак. Настаните оставија безбедносни, економски, социјални, психолошки и други последици, а надминувањето на меѓуетничките тензии и конфликти остана најбитен предизвик за претставниците на власта во земјите. Таквата околност во поновата историја на Балканот се рефлектирала врз задоволувањето на потребите за национална припадност и апетитите за создавање големи еднонационални држави. Настојувањата за автономија и независност на одредени етнички групи често беа придружени со употреба на сила и оружје, што придонесе за усложнување на безбедносната состојба. Локалните конфликти, чие траење, интензитет и понатамошна ескалација тешко се предвидуваат, имаа за цел исполнување на потребите на различни етнички, културни и верски идентитети. Иако навидум завршени, некои од нив и денес тлеат и можат да прераснат во закана од регионален карактер. Дополнително, во дисхармонијата на општествата, губењето на легитимитетот на државата над своите граѓани претставуваше една од причините за радикалните ориентации на одредени етнички групи кои се чувствуваа маргинализирани во сопствената држава. Во тој период, лидерите во регионот како составен дел на политиката за решавање на меѓуетничките тензии прибегнуваа кон војна и насилство и користеа голема доза на воена реторика, и по цена на губење на нивниот кредибилитет пред граѓаните во новонастанатите демократии. Со текот на времето, драстично се промени пристапот во решавањето на меѓуетничките проблеми. Користената реторика, идеологија и практиката покажаа доволно недостатоци во интервенционистичкиот начин и наметнување на мирот. Големината на територијата на државата, геостратешката позиција, економската моќ и односите со ЕУ и НАТО одиграа значајна улога во вклопувањето на државите во безбедносната состојба во Европа. Сепак, ниедна држава од регионот не може самостојно да ги дефинира сопствените безбедносни интереси без да постави корелација со безбедносните предизвици и интереси на земјите од регионот.

Безбедносни иницијативи на Балканот

Во најголемиот дел од европското минато Балканот не претставуваше кохерентен регион, напротив, и самиот беше поделен во многу од најважните поделби во историјата на континентот од кои некои дури и денес влијаат врз политиката на регионот. Во последната деценија на 20 век Балканот од страна на меѓународната заедница беше третиран како слаб и пропаднат регион што предизвика реакции на одредени држави и организации насочени кон негово стабилизирање. Во истиот тој период, државите од регионот што произлегоа од комунизмот се соочија со внатрешни предизвици од поинаков профил: во поранешниот систем државите немаа избран легитимитет, но имаа авторитет и беа способни да владеат, додека во слабите транзициски држави елитите најчесто имаа легитимитет, но владите немаа авторитет и капацитет да владеат.

Подолг период, почнувајќи од распадот на СФРЈ, поради специфичното опкружување и континуираната нестабилност, посебна потешкотија за секоја од балканските земји претставуваше дефинирањето и рангирањето на безбедносните приоритети, наспроти тврдите националистички ставови на домашните власти и отсуството на меѓусебна комуникација во регионот. Со завршувањето на конфликтите и напредокот на демократските процеси во регионот, кај креаторите на државната безбедносна политика пополека стивнуваа стравувањата од агресија од соседите. Можноста од внатрешен меѓуетнички конфликт во ниту една од земјите целосно не замре, меѓутоа во голема мера беше заменета со можноста од закани предизвикани од формите на организиран криминал. Организираниот криминал ја регенерираше својата мрежа – делумно замрена за време на конфликтите.

Регионот на Балканот по 1989 година помина низ неколку тектонски промени од кои секоја во себе носеше доволно потенцијал да ја измени самата суштина на општествениот систем карактеристичен за балканските земји до тој период. По падот на комунизмот беше формално промовиран новиот политичко-економски систем и процедурите на демократијата, а разделувањето на СФРЈ и етаблирањето на пет на местото на претходната една држава темелно ја измени геополитиката на регионот и односот на САД и Европската унија кон него.¹

¹ Пендаровски Стево, „Меѓународна безбедност“, Скопје, 2009 година, стр: 203.

Затоа, безбедносните иницијативи произлегоа како резултат на меѓузависноста и препознавањето на државните интереси на земјите од Западниот Балкан, но ги опфатија и останатите земји од регионот и пошироко, кои во иницијативите се појавија во улога на донори, партнери или набљудувачи. Во самите зачетоци на регионалната безбедносна соработка треба да се споменат препораките за земјите од регионот од членките на Советот на Европа дадени на Првиот и Вториот самит на претседатели на држави и влади.

Иако одржани во време кога на просторите на Балканот беснееше војна, се однесуваа на залагањата на европските држави за стивнување на тензиите и заштита од пренесување на конфликтот на други делови од Европа. Но, поради крајно нарушената безбедносна состојба, никој не ги гледаше балканските држави како сериозни партнери во враќањето на мирот. Наспроти залагањата на меѓународната заедница, границите кои ги определуваат групите на етничка, културна, верска и друга основа да претставуваат мостови за соработка, во тој период се покажаа дека почесто сè извор на закани и опасности по мирот. Со моделот на воведување на еврорегионите се создаде основа за соработка во повеќе области, а тоа претставуваше почеток за развивање на прекуграничната безбедносна соработка која стана дел од регионалната безбедносна политика. Иако во регионот делува Интерпол како носечки столб на меѓународната криминалистичка полициска соработка, сепак, ЕУ и САД, поради специфичноста на појавните облици на криминалот, инсталираа посебни тела во форма на регионални безбедносни иницијативи (најпрво СЕКИ, Пактот за стабилност во 1999 година, иницијативите кои произлегоа од Пактот и други). Преку безбедносните иницијативи партнерите од ЕУ, САД и трети земји испратија јасен сигнал за нивниот интерес и волјата на меѓународната заедница за интеграција и стабилизација на земјите од Југоисточна Европа. Токму со започнувањето на нивната реализација заживеа концептот за промоција на демократските вредности, добрососедските односи и регионалната соработка во функција на трајното зачувување на мирот на балканските простори. Кај безбедносните иницијативи, во голем дел беше застапена безбедноста како најкритичен елемент кој му недостасуваше на регионот. Од периодот на распаѓањето на СФРЈ и претходно, поради отсуството на безбедносна стратегија кај ЕУ, САД доминираа во меѓународниот безбедносен простор. Така САД, како најмоќна сила во рамките на НАТО, својата доминација ја остварија и на Балканот. САД претендираа индиректна заштита на земји во кои постои основа за остварување на нејзините државни цели и интереси, а посебно на оние

земји кај кои се наметнаа како гаранција за безбедноста или стратешки партнер во зачленувањето во НАТО. Тие, користејќи ја моќта и интензивната дипломатија, реализираа конкретни акции за превенција и запирање на веќе ескалираните конфликти. Тоа им даде доволно авторитет во односите со земјите од Западниот Балкан. Некои од земјите задржаа дистанца, но некои од нив развија поблиски односи со САД и Алијансата што им овозможи поповолна позиција во евро-атлантските интеграции. Од тие односи се разви иницијативата за формирање на Јадранската група.

За докомпетирање на ефектите врз стабилноста и безбедноста на регионот придонесоа и мисиите на меѓународната заедница со политичко, хуманитарно, воено и полициско присуство кои сè уште во одредени делови од регионот ги гарантираат стабилноста и општествениот развој.

Приоритетите на мировните операции спроведени на Балканот беа повеќе насочени кон воспоставување на системот на правна држава со формирање на структурата на безбедносниот систем, спроведување на законите и помош при функционирањето на правосудството, отколку за помирување и раздвојување на завојуваните страни. Целосни ефекти дадоа само мисиите на НАТО и воените мисии на ЕУ по усвојувањето на Европската безбедносна и одбранбена политика во 2003 година. Иницијативите за регионално обединување на капацитетите во делот на управувањето со кризи и заштитата и спасување, заеднички антитерористички регионален центар, создавање на основи за заеднички аналитички центар на разузнавачките служби во земјите од регионот и друго се дел од иницијативите за конкретни промени во безбедносната соработка.

Потребата од реформи во безбедносниот систем

Традиционално, под безбедносен систем подразбираме збир на институциите и организациите кои се овластени да употребат сила, да наредат употреба на сила или да се заканат со употреба на сила заради заштита на правата на граѓаните и интересите на државата. Безбедносниот сектор во потесна смисла го сочинуваат војската, полицијата и разузнавачките служби. Во поширока смисла, безбедносниот систем се состои и од структури задолжени за надзор и менаџирање на безбедносните сили, паравоените организации и приватните безбедносни структури. Во конфликтни општества безбедносниот систем го вклучува и меѓународниот фактор. Безбедносниот систем е еден

од клучните елементи на демократските општества, особено во пост-комунистичките и пост конфликтните држави во транзиција, бидејќи безбедносните структури мора да бидат целосно демократски и преку парламентарната контрола да и одговараат на јавноста.

За да институционализираат демократски-базиран безбедносен систем и да ја достигнат евро-атланската интеграција, земјите од Западен Балкан мора да го променат нивниот вредносен систем. Покрај нивниот легислативен прогрес, сите безбедносни институции од регионот мора да бидат транспарентни и поодговорни, и да ги подобрат нивните имплементациони капацитети. Управувањето со безбедносниот систем опфаќа структури, процеси, вредности и однесувања кои ги обликуваат одлуките за безбедноста и нивната имплементација. Целта за подобрување на управувањето со безбедноста е да се „достави“ безбедноста ефикасно и ефективно до субјектите преку демократски надзор и контрола.

Реформите во безбедносниот систем во западно балканските земји се зависни од помошта на Европската унија и НАТО. Со оглед на нивната желба за членство во двете институции, Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Македонија, Косово, Србија, Црна Гора започнаа да ги инкорпорираат евро-атланските безбедносни норми и стандарди. Сите овие земји развија безбедносна легислатива и следниве точки се однесуваат на легислативниот прогрес, но и на приземјената реалност:

- » **Одбрана:** легислатива која ја регулира одбраната и воспоставува надзорни механизми е воспоставена во сите земји. Транспарентноста и јавната комуникација за одбраната варира од релативно затворена до привремено отворена. Генерално одбранбените реформи се темелат во дефинирање на новите мисии, цели и задачи на Армиите во земјите од регионот.
- » **Разузнавање:** земјите ги реорганизираа разузнавачките агенции и воведоа механизми за надзор и рамка на нивната јурисдикција. Сепак, реформите во разузнавачката област страдаат од наследството на централизираните влади, недостаток на ресурси и недоволно функционирање на надзорните институции.
- » **Полиција:** полицискиот сервис, некогаш користен како приватна армија на владеачките режими, се обидува да развие начин на размислу-

вање според кој полицијата треба да биде јавен сервис. Сите држави, со исклучок на Босна и Херцеговина, ги завршија полициските реформи и развија стратегии. Некои од нив му дадоа значаен приоритет на концептот на community policing. Меѓутоа, полициските служби сеуште се централизирани, јавната одговорност сè уште не е развиена. Во Република Македонија концептот на промени во јавната безбедност е во тек со јасно денифицирани приоритети во донесената стратегија за реформи и промени во МВР.

- » **Гранично управување:** целите како што се децентрализацијата, деполитизацијата, декриминализацијата и демилитаризацијата на граничниот менаџмент се инкорпорирани во легислативни решенија во сите земји. Сепак, значајни промени во практиката на граничниот менаџмент, вклучително и недостатокот на транспарентност и одговорност, треба допрва да се случат.

Падот на Берлинскиот ѕид и обединувањето на Германија го означил крајот на биполарната поделба на светот. На Балканот, таквиот меѓник беше распаѓањето на Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ). По надминувањето на проблемите предизвикани со дисолуцијата на федерациите и стивнувањето на еуфоричните национализми, започнаа процесите на транзиција во сите сфери на општественото живеење. Интегрирањето во НАТО и во ЕУ беше врвна политичка цел на најголемиот дел од водствата на поранешните социјалистички држави. Во делот на економијата, пак, преодот од социјалистичка, планска кон пазарно ориентирана економија беше најсериозната трансформација којашто требаше да се заврши. Од начинот на кој беа спроведувани економските реформи, во голема мера зависеа и политичките дострели на поранешните социјалистички држави. Денес, можеме да констатираме дека дел од државите успеаа да истранизираат, други сè уште се справуваат, гледајќи го крајот, а трети и сега талкаат низ постсоцијалистичките свиоци, обидувајќи се да фатат некаков приклучок со остатокот од европските држави. Во однос на последната група, без никакви сомневања можеме да констатираме дека во неа спаѓа(т) најголем дел од државите на Западниот Балкан. Тоа упатува на заклучокот дека токму на овие простори ќе го дочекаме крајот на консолидацијата и демократизацијата во Источна Европа. Историјата ќе даде одговори дали ваквото радикално скршување на источноевропските држави беше очекувано и дали нужната трансформација којашто следеше беше успешна.

Преголеми беа очекувањата дека иницијалните реформи во безбедносниот и одбранбениот сектор, веднаш по промените во периодот 1989-1997 година, ќе бидат доволни да го насочат безбедносниот и одбранбениот сектор и нивните главни актери и да осигураат соодветно однесување во нивните ново етаблирани формални демократски општества. Процесот на реформирање на безбедносниот сектор не напредуваше онака како што на прв поглед им се чинеше како на реформаторите така и на набљудувачите. Генерално, многу малку се промени на практичен план, а иницијалните реформи одвај придонесоа за „козметички“ промени. Ова беше најевидентно во продолжената доминација на поранешните служби за државна безбедност и разузнавачките агенции, во безбедносниот и одбранбениот сектор, дури и после 1991 г., проблем кој продолжи да домира во агендата на земјите од регионот до неодамна кога веќе имаме утврдена динамика на трансформација на одделот за државна безбедност.²

Реформите во безбедносниот систем на Република Македонија

Концептот на реформите на безбедносниот систем е од исклучителна важност во пост-воените или, како што беше случај со Македонија, во транзициските општества. Иако е теориски недовршен (незаокружен), концептот на реформирање на безбедносниот сектор има огромна практична важност, бидејќи се користи како индикатор за успешноста на процесот на општествена трансформација³.

Реформата на безбедносниот систем подразбира ревизија на стратегиските документи, реформа на полицијата, реформа на судството, реформи на затворите, реформа на разузнавањето, реформа на контролните механизми, како и реформи на одбраната. Во Македонија не постои значителен прогрес во однос на хиерархијата на стратегиите-на врвот се наоѓа нов концепт за национална безбедност и одбрана, а на пониско ниво се наоѓаат полициските реформи и стратегијата за интегриран граничен менаџмент. Етаблиран е нов систем на кризен менаџмент кој треба да ги координира безбедносните

² Islam Yusufi, "Reform Processes in the Security Sector and their Influence on Security Governance", статија претставена на Втората годишна конференција за човековата безбедност, организирана од страна на HUMSEC проект во Сараево, 2007, стр:5

³ „Безбедност западног Балкана“- статија-Концепт реформе сектора безбедности, број11, Белград, 2008год, стр:4

операции со работата на разузнавачките служби. Прогрес се прави на полето на деполитизација и транспарентност во функционирањето на безбедносниот систем, но тоа не е доволно.

Според меѓународните опсерватори моменталната ситуација се подобрува, и покрај спорадичните инциденти со елементи на меѓу-етничко и политичко насилство. Македонија се соочува со фундаменталниот предизвик за подобрување на ефикасноста на безбедносните структури во извршување на нивните основни задачи, било за време на мир било во воена состојба. Процесот на реформите е обележан од два значајни тренда: пост-конфликтната реконструкција после 2001 година (демобилизација и наоружување) и процесите за приближување кон НАТО И ЕУ.

Со реформите во безбедносниот систем особено треба да се постигне: на пример кај Претседателот на Републиката се појавуваат големи ингеренции во доменот на одбраната. Неговата улога како врховен командант на вооружените сили треба јасно да се прецизира. Во Македонскиот случај се има чувство од префорсирање на неговата улога на врховен командант, особено во мирновремени услови, во споредба со останатите органи на државната власт (Собранието, Владата, Министерството за одбрана и ГШ на АРМ) по основ на раководењето, управувањето и командувањето со АРМ. Оттука со реформите се јавува и потребата за појаснување на неговата улога на врховен командант во мирновремени услови, и во услови на парламентарен систем. Истакнатата позиција на Претседателот како врховен командант, повеќе е својствена за претседателски систем и воедно не се користи неговата позиција во креирањето на безбедносната политика каде има директни ингеренции. Поради тоа донесувањето на стратешки документи за безбедноста од Претседателот треба да се префрлат кај Владата на Република Македонија.

Собранието како носител на законодавната власт треба поенергично и поцврсто да ја применува оваа негова првенствена функција во безбедноста и безбедносната политика. Карактеристично за парламентарните системи е остварување на контролната функција, па оттука со реформите се јавува потреба од зајакнување на неговата контролна функција во безбедносниот систем. Во случајот на Република Македонија контролната функција над безбедносниот систем и нејзината политика едноставно не се чувствува.

Кога станува збор за Владата на Република Македонија, со реформите, потребно е преиспитување, нормативно уредување и ефективно остварување на вкупните права и должности по основ на безбедноста и безбедносната политика на земјата. Со реформите, од особено значење е да заживее координирачката функција која треба да ја има Владата во сферата на безбедноста во целина, како нејзино оригинерно право. Во основа Владата го обезбедува единството на државните институции и интереси, кои пак се од клучно значење за безбедноста на Република Македонија. Оваа координација треба максимално да биде изразена во сферата на безбедност и одбраната затоа што во основа Владата е таа која е задолжена да остварува тесна соработка помеѓу сите ресори од безбедносниот систем. Во македонскиот случај не се чувствува кој ја утврдува безбедносната политика, а кој го координира нејзиното спроведување.

Генералштабот на Армијата потребно е да се оспособи и да се насочи кон реализација на задачите од обезбедувањето професионализација на армијата, борбената готовност и командувањето со АРМ. Луѓето кои професионално се занимаваат со извршување на своите задачи во Армијата треба да бидат настрана од дневно-политичките превирања и надвор од политичките партии. Понатаму, реформите треба да се насочат кон интензивирање на процесот за професионализација, подигање на стандардите согласно со тие на НАТО, и подготвување на Армијата за полноправно членство во НАТО. Во овој дел допрецизирање бараат и релациите: Претседател-министер за одбрана-началник на Генералштаб; претседател - Влада- Генералштаб и претседател-Влада-Агенција за разузнавање.

Советот за национална безбедност сеуште го нема завземено вистинското место во остварувањето на единствениот систем на безбедноста на земјата. Едно од решенијата е донесување на еден посебен закон со кој ќе се реши положбата и надлежностите на овој Совет.

Во Република Македонија останува отворено прашањето за остварување на координацијата на безбедносните структури, или т.н. безбедносна заедница. Со формирањето на Центарот за управување со кризи можеби идејата беше да се реши националната координација на безбедносната заедница како столб на остварување на концептот на единствен систем за национална безбедност. Но како што стојат работите ова тело се уште не ги дава посакуваните резултати и идните напори треба да бидат насочени кон она што значи операционализирање на неговите функции, а координацијата на безбедносната заедница треба да се реши на друг адекватен начин компатибилен

со други земји како на пример преку формирање на Комитет за безбедност и безбедносна политика.

Заклучок

Дополнителен поттик за ефикасни безбедносни реформи на земјите од Западен Балкан е нивната фокусираност кон интеграција во ЕУ и НАТО. Неопходни се стратешки реформи во безбедносниот сектор, со цел прилагодување спрема моделите на земјите-членки. Од друга страна, пак, балканските земји не можат самостојно да ги спроведат промените без поддршка и помош од другите системи за колективна безбедност. Затоа постои потреба да се посвети доминантно внимание на НАТО и ЕУ кон овој дел од Европа, со постојано следење на стабилноста на едно нестабилно подрачје како што е Балканот. На балканските земји им е јасно дека само со градење добрососедски односи и меѓународна соработка на планот на градење на глобална безбедност и справување со ризиците и опасностите може да се создаде безбедносна состојба, чувана и унапредувана од ефикасен безбедносен систем. Целта на реформите е обезбедување на професионални безбедносно-одбранбени служби кои ќе овозможат одржување на безбедноста, спроведување и владеење на правото согласно националното законодавство, земајќи ги предвид и регулативите и практиката на земјите членки на ЕУ. Доградувањето на безбедносниот систем зависи, пред сè, од новите предизвици и закани, но и од способноста за идентификување на носителите и изворите на загрозување. Безбедносните системи кои ќе останат неререформирани или недоизградени може да претставуваат сериозна закана, како за сопствените граѓани така и за безбедноста и имиџот на регионот кој сака да се претстави во светот како демократски ориентиран и издигнат над негативното наследство.

Проширувањето на концептот на безбедноста на Република Македонија овозможува вклучување на нови и пошироки потенцијални закани по безбедноста, првенствено економскиот развој, уништувањето на животната средина, прекршување на човековите права и миграциските движења. Анализирајќи ја посебноста и обединетоста на секторите (воен, политички, економски, еколошки, социететен) согласно широкиот концепт на безбедност во Република Македонија, констатација е дека сите сектори можат да функционираат повеќедимензионално (самостојно, поврзано и делумно независно), зависно од факторите на специфичност и условите во кои се создаваат и ги остваруваат своите дејности. Говорејќи за националната безбедност,

секако дека елементите поврзани со безбедносната политика, безбедносните структури, одбранбените капацитети и други, имаат логична поврзаност со сигурноста, опстанокот, заштитата, мирот, одбраната, но во никој случај идентификувањето на националната безбедност, не може да претставува императив само за една од наведените согласно широкиот концепт на разбирање на безбедноста. Примената на соодветни концепти за безбедност во Република Македонија е условена од безбедносните предизвици со кои се соочува државата, како и од определени фактори кои придонесуваат за успешното имплементирање на основните концепти во системот на безбедност е втората посебна хипотеза која исто така се потврди преку документите кои ја градат безбедносната политика на земјата. Затоа клучното прашање за вистински реформи на безбедносниот систем во Македонија е прашањето за прифаќање на моделот за промени во концептот за национална безбедност. Тоа всушност значи да се изгради: политички став во државата и државните институции; политичка култура во однос на управување на безбедносниот сектор; јакнење на концептот на интегрална безбедност согласно ризиците и заканите и безбедносната политика; и измени во законодавство и безбедносната политика кои ќе ги акцептираат овие ставови во Република Македонија. Со предлог сугестиите за промените кои треба да се направат кај одделни органи и сегменти ќе се унапреди безбедносниот систем и имплементација на безбедносната политика.

Концептот на интегрална безбедност е клучот во остварувањето на системските решенија за безбедносните предизвици, дефинирање на безбедносниот развој и трасирање на перспективите на општеството на регионално и меѓународно ниво.

Најприфатлив е Концептот на интегрална безбедност, т.е. севкупна или целосна безбедност од сите облици на вооружено и невооружено загрозување и остварување на потполна и сестрана безбедност на сите нивоа и сегменти во животот и делувањето на човекот и општеството. Сегменти на интегрална безбедност кој како концепт треба да се гредат се следните: прво, интегралната безбедност е состојба на Република Македонија и општествена заедница во која што нема реални опасности за нејзиниот мирен и самостоен развој; второ, интегралната безбедност е севкупната дејност на организираниите сили на општеството во однос на превенција и борба против сите облици на деструктивно дејствување на надворешни или внатрешни сили и санирање или потполно елиминирање на веќе остварени деструктивни и дестабилизирачки влијанија; трето, интегралната безбедност е определен систем, организација која ја сочинуваат поединечни

елементи или делови од кои секој одделно ја извршува својата лична безбедносна функција, а сите заедно ја регулираат општата функција со која ефикасно се штитат основните вредности на државната и општествената заедница, и четврто, интегралната безбедност, во зависност од изворот на загрозување и дестабилизација на Република Македонија, ја сочинуваат меѓународната (колективна, заедничка, регионална, глобална и кооперативна безбедност), која е многу тесно поврзана со внатрешната безбедност (индивидуална и национална). Националната безбедност на Република Македонија е рангирана меѓу проблемите со кои се соочува луѓето како поединци. Во Република Македонија како демократски современо општество се чувствува потреба за ворамнотеженост (баланс) помеѓу државата (политиката) и безбедноста.

Безбедноста на Република Македонија претставуваат предуслов за успешна надворешна и внатрешна стабилност, како и свестран развој на општествениот живот на институциите и граѓаните. Сегашната поставеност на безбедносниот систем на Република Македонија не дава соодветен одговор на кризите, заканите и загрозувањата. Неопходноста за стабилност и безбедност ја наметнува потребата за градење на соодветни безбедносни политики преку нови стратегии, доктрини и концепции.

Комитетот за безбедност и безбедносна политика треба да биде ново владино тело кое само по себе ќе се задржи како унифициран субјект во фокусирањето на стратегиските политички одлуки. Еден од индикаторите на ова политичко единство е улогата на генералните политички дискусии во извршната власт. Во случај на коалициона Влада, на пример неговиот кредибилитет ќе значи интервенција во безбедносната политика и тоа може да се најде во улога на посредник помеѓу раздвоената владина коалиција. Во овој случај координацијата најчесто треба да се раководи на принципот на задолжителна одговорност, во кој сите владини министри се задолжени да ја поддржуваат одлуката која е донесена. Владата треба да ја има примарната одговорност за државната координација на безбедносната политика, така што јасниот систем за донесување одлуки на ова колективно и индивидуално ниво е клучно. Кога ќе се постигне политичка одлука, се јавува потреба од сериозна подготовка од страна на администрацијата за добри алтернативи и имплементација. Потребно е во рамките на Владата да се воспостави најнапред добра функционална меѓуагенциска соработка и останатите надлежни министерства да имаат воспоставена структура и процедура на донесување на одлуки. Постојните структури обично се изградени околу највисокото ниво на извршната власт, но им недостасуваат слоеви на координација и

подготовка на безбедносната политика. За надминување на состојбата на некоординација и неусогласеност во имплементацијата на безбедносната политика треба да се побара решение што може да биде претпоставка за почитување на начелото за спроведување на дејноста на националната безбедност и безбедносната политика со сите расположливи ресурси и сите фактори на државна моќ за што е потребно да се донесе посебен пропис односно законско решение што прво ќе ја регулира координацијата на безбедносните институции о разузнавачката заедница, а тоа не значи ништо ако нема целосна имплементација на политиката и ако информациите не се обработени и не се враќаат повторно кон системот за да може тој да реагира. Овој пропис, односно посебен законски или подзаконски акт треба да помогне во деловите за прием на информациите, обработка и предлог одлуките. Треба исто така да постои посебно тело како на пример заеднички Аналитички центар кој ќе го биде во хоерархиската поставеност под заменик претседателот на Владата за политички систем и ќе обезбеди координација и единство на сите разузнавачки капацитети и со тоа оптимално ќе ја обезбеди безбедносната проценка на Република Македонија, по што ќе се пристапи кон изработка на ефикасна безбедносна политика. Со овој пропис во основа треба да биде утврдена задачата на Аналитичкиот центар преку кои со самите информации ќе се надгледува спроведувањето на донесените одлуки од Претседателот на Републиката и од Претседателот на Владата во областа на безбедноста, спроведување на безбедносната политика, нејзино надградување, усогласување на работата на разузнавачките служби и подготвување на седниците на Владата и на Советот за безбедност. Генерално Аналитичкиот центар, би требало да се поврзе со новиот т.н. Комитет за безбедност и безбедносна политика кој ќе го раководи потпретседателот на Владата на Република Македонија за политички систем би требало да има координативна улога со следните надлежности: да дава насоки и да ги преиспитува организацијата и работата на институциите од безбедносниот систем, постојано да ги разгледува загрозувањата за безбедноста дома и надвор и да се справува со оние проблеми за кои ќе биде задолжен. Значи, овој Комитет за безбедност и безбедносна политика при Владата треба статутарно преку посебен закон за интегрална безбедност да се имплементира во следните сфери: размена на информации, заедничка употреба на базите на податоци, интеракција на полето на оперативните и на истражните активности и следење на безбедносната политика.

На крајот би потенцирал дека со заокружувањето на реформите во безбедносниот систем треба да дојдеме до посакуваните резултати, но за тоа е по-

требно да се постигне политичка согласност, и да се интензивира изградбата на единственен концепт на интегрална безбедност, како и градење на т.н. корисни релации меѓу сите видови на власт во самата држава.

Користена литература:

- » Стево Пендаровски, „Меѓународна безбедност“, Скопје, 2009 година;
- » Јордан Спасески, „Македонија- столб на безбедноста и мирот на Балканот“, Скопје, 2005 год.;
- » Бакрески О. Милошевиќ М, „Современи безбедносни системи- компаративна анализа на земјите од Југоисточна Европа“, Скопје, 2010 год.;
- » Islam Yusufi, “Reform Processes in the Security Sector and their Influence on Security Governance”, статија претставена на Втората годишна конференција за човековата безбедност, организирана од страна на HUMSEC проект во Сараево, 2007;
- » „Стратегија за национална безбедност на Република Србија“, Белград, 2009 година;
- » „Годишњак реформе сектора безбедности у Србији“- Центар за цивилно-војне односе, 2009 год.
- » „Безбедност западног Балкана“, број 11, Белград, 2008 год.;
- » Стратегија за национална безбедност на Република Црна Гора;
- » Context Analysis & Chronology of the Security Sector Reform in Albania 1991-2009“-INSTITUTE FOR DEMOCRACY AND MEDIATION- ALBANIA;
- » Caparini Marina, “ Security and conflicts”, 2003;
- » „Центар за цивилно-војне односе“, интернет сајт: <http://www.ccmrbg.org/Novo/3991/Predstavljene+analize+konteksta+reformе+sektora+bezbednosti+u+zemljama+Zapadnog+Balkana.shtml>
- » Fittipald Mariangela, “Reforme sigurnosnog sektora I mediji u BiH- put ka uspješnom upravljavanju sigurnosnim sektorom”, стр:5, достапно на <http://www.css.ba/docs/Media&SSReformBOS.pdf>;
- » Официјален сајт на Полициската управа на Црна Гора <http://www.upravapolicije.com/navigacija.php?IDSP=5>.
- » <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html>.

1.2. РЕФОРМИ ВО БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР ВО Р. КОСОВО 2000-2018

Д-р Менсут Адеми

Универзитет ААБ – Правен Факултет - Приштина

mensut.ademi@universitetiaab.com

Вовед

Еден од актуелните предизвици на земјите од Западен Балкан е официјалната соработка меѓу земјите од регионот и подобрувањето на нивната соработка, особено кога станува збор за транспарентноста на безбедносните сектори во целиот регион, каде што според некои регионални статистички податоци е прилично слаб. Тргувајќи од она што беше кажано, се појавува еден фундаментален проблем дека агенциите за спроведување на законот во безбедносниот сектор немаат информации за тоа кој безбедносен сектор е одговорен за која област, кои се нивните надлежности, кој го контролира секој сектор.

Недостатокот на транспарентност од агенциите за спроведување на законот и безбедносните сектори воопшто претставува реална пречка на најефикасната можност на национален надзор над овие сектори, како резултат на недостаток на транспарентност, и тогаш доаѓаме до перцепцијата која што резултира граѓаните да ја изгубат довербата кон овие институции. Некои од земјите од Западен Балкан, во овој случај и Република Косово, произлегуваат од една пост-конфликтна средина, и во овој случај за општата безбедност и посебно за безбедносните сектори се дискутира во голема мера за етничкиот национализам, а тоа е голема пречка за меѓусекторската соработка на земјите од Западен Балкан, посебно на најмладата балканска држава Република Косово.

Реформите во безбедносниот сектор на Република Косово секогаш се помогна-ти од меѓународниот фактор, кои започнаа во периодот на годините 1999-2008-2012-2018, а продолжува и со хармонизација на законодавството наспроти уставните обврски на безбедносните сектори на национален план, фокусирајќи се на транспарентноста, отчетноста, националниот надзор и меѓународната соработка. Сите безбедности институции од основањето до сега речиси не успеале да ја преземат целосната одговорност според нивниот мандат, повикувајќи се

на фактот дека Република Косово ја прогласи својата независност во 2008 година, и од таа година започна со воспоставување на контролата, цивилно-демократскиот надзор врз безбедносните сектори во нашата земја.

Безбедносните институции во Република Косово се во заштита на јавната безбедност и правата на сите во земјата.

1. Што се подразбира под безбедносен сектор на Република Косово

Секторот за безбедност на Косово го сочинуваат голем број на институции и механизми кои, пак, се состојат од безбедносни сектори и потсектори преку кои се функционализираат нивните мандати. Нивните надлежности и моќ се дефинирани со Уставот, а се поддржани и со закони и прописи.⁴

Меѓу најважните институции или механизми се: Парламентот, Претседателот, Владата (премиерот и соодветните министри), Советот за Безбедност на Косово, Полицијата на Косово, Безбедносните Сили на Косово, заедно со Косовската Агенција за Разузнавање. Како што ќе објасниме понатаму, не сите безбедносни институции имаат моќ да употребат сила или пак да се здобијат со извршни мандати. Во моментот, единствената домашна безбедносна институција на Косово која има право да користи било каква физичка сила е полицијата, што ја прави најважна домашна безбедносна институција.

1.1. Кои се безбедносните сектори во Република Косово

Како што е наведено погоре, целта на безбедносниот сектор е изведување на сеопфатна студија за институциите на безбедносниот сектор во врска со безбедносните потреби на Косово, на еден транспарентен, легитимен, достапен и отчетен начин, и тргнувајќи од динамиката на функционализацијата на овие сектори некои од нив ќе треба да започнат со реструктурирање.

Како проблематични во секоја земја се појавува и дефинирањето на мандатите и главните задачи на секој безбедносен сектор, што и помага на владата да биде поефикасна и да ги зголеми (максимизира) своите услуги за граѓаните на легитимен и финансиски достапен начин, отстранувајќи ги преклопу-

⁴ Р. Маслеса, Теории на безбедносниот систем, предавање на Универзитетот ААБ, Приштина, 2009, стр.18.

вањата на услугите и избегнувајќи ја конкуренција меѓу институциите кои им обезбедуваат безбедност на граѓаните на Косово.⁵

Од 2012 година, безбедносните сектори во Р. Косово ги започнаа реформите во неколку фази:

Таб.1

Фаза I	Вклучува создавање на процесна структура, назначување на екипа за структурата / процесот, дефинирање на планирачки претпоставки за процесот.	Фаза IV	Вклучува детална анализа на тековните способности на државните безбедносни институции и агенции, како и дефинирање на потребните и непотребните капацитети и отсликување на потребните капацитети.	Фаза VII	Бара претставување и одобрување на препораките на СПСБ. (Стратешки Преглед на Секторот за Безбедност)	Фаза X	Опфаќа продолжување на спроведувањето на новите закони и според потреба, подигнување или намалување на институционалните капацитети.
Фаза II	Ги определи стратешките цели на Република Косово; безбедносните и одбранбените политики; анализирање на можните ризици и закани по безбедноста на Република Косово;	Фаза V	Опфати определување на улогите и мисиите, структурите, имињата и локацијата / местото на сите институции и агенции во безбедносниот сектор;	Фаза VIII	Бара изработка на нова Национална Стратегија за Безбедност на Република Косово		
Фаза III	Ја опишува идната архитектура на безбедносниот сектор, како и капацитетите и способностите (сите институции и агенции да ги идентификуваат предизвиците на безбедносниот сектор како што е однапред дефинирано);	Фаза VI	Опфаќа анализирање на влијанијата и финансиската одржливост;	Фаза IX	Опфаќа предложени измени и усвојување на нова законска рамка;		

⁵ Секое министерство или агенција вклучена во СПСБ има обврска да формира работни групи во рамките на своите институции. Потоа, безбедносните институции развија сценарија за да ги идентификуваат новите потенцијални барања и недостатоците во капацитетите и способностите на институциите од безбедносниот сектор за да преземат и да реагираат на можните кризи на Косово. Освен тоа, Референтните поими ги дефинираа задачите на работните групи и начинот на координирање на резултатите од нивната работа со други координатори од другите министерства, Меѓу-министерската координативна група (ММКГ) и Управниот одбор.

1.2. Безбедносни Сили на Косово

Безбедносните Сили на Косово (БСК) е нова безбедносна, професионална, мултиетничка, лесно вооружена и униформирана Сила, која е потчинета на демократска, цивилна контрола. Во моментот, БСК имаат задача и обврски за спроведување операции на реагирање во однос на кризи на Косово и надвор од неа, операции на цивилна заштита во рамките на Косово, и да им помага на цивилните власти во одговорот на природните катастрофи и други вонредни состојби. БСК ќе ги застапува и брани сите луѓе на Косово.⁶

1.2.1. Законодавството на БСК⁷

Закон Бр.04/L-177 за испраќање на БСК во странство; Закон Бр. 04/L-084 за пензиите на припадниците на БСК, Закон Бр. 04/L-089 за хуманитарно деминирање, Закон Бр. 03/L-213 за резервната компонента на БСК, Закон Бр. 03/L-082 за служба во БСК, Закон Бр. 03/L-045 за МБСК (Министерство за Безбедносни Сили на Косово), Закон Бр. 03/L-046 за БСК (Безбедносни Сили на Косово).

Кои законодавни мерки се предвидени во врска со трансформацијата на БСК во Вооружени Сили на Косово:⁸

- а) Измени на Уставот на Косово за новата мисија на БСК, односно за трансформација во Вооружени Сили на Косово;
- б) Усвојување на Законот за изменување и дополнување на законите кои се однесуваат на Вооружените Сили на Косово - чија цел е да ја дефинира новата мисија на Вооружените Сили на Косово, во одбрана на интегритетот и суверенитетот на Република Косово, нејзино реструктурирање, како и улогата и надлежностите на синџирот на демократска цивилна контрола на овие сили;
- в) Закон за Комесар на Вооружените Сили на Косово.⁹

⁶ <https://www.mksf-ks.org/?page=1,666#.W9taB5NKjcs>

⁷ <https://www.mksf-ks.org/?page=1,73>, поради ограничени страници не можеме да ги споменеме и прописите на БСК.

⁸ Владата на Република Косово, Национална Програма за Остварување на Спогодбата за Стабилизација и Асоцијација, Март 2016, http://www.mei-ks.net/repository/docs/1_pkzmsa_miratuar_nga_kuvendi_final_.pdf.

⁹ Законот за БСК, член 10.2, Мал број на персонал, лесно вооружен и со мало-калибарско оружје, со ограничени цели и под надзор на присуството на НАТО / КФОР на Косово, се индикатор дека БСК се развива во структура која генерира безбедност во регионот. Инаку, не постои очекување дека улогата на БСК би можела да се модифицира во наредните пет години, бидејќи Законот за БСК експлицитно предвидува дека "Целосно преразгледување на овие дефиниции ќе се преземе не порано од 5 години од денот на влегувањето во сила на овој закон.

1.2.2. Реформи на ОВК – ЗКК – БСК

По завршување на војната во 1999 година, Советот за безбедност на Обединетите нации ја усвои Резолуцијата 1244, која го финализираше повлекувањето на Српско-Југословенските трупи од Косово, исто така, побара демилитаризирање на Ослободителната војска на Косово (УЧК), како и враќање на сите раселени лица на Косово. Резолуцијата 1244 предвидуваше воспоставување на цивилна администрација на ООН на Косово, позната како УНМИК и на воена мисија на НАТО, со цел да се воспостават мир, ред и безбедност на Косово (Резолуција на Советот за безбедност на ООН, 1999). За време на меѓународната администрација, недефинираниот политички статус на Косово направи Безбедносниот Сектор на Косово да остане висок приоритет за меѓународните актери. Резолуцијата 1244 беше *raison d'être* Специјалниот претставник на Генералниот секретар (СПГС) да добие резервирани овластувања за овој сектор, кои продолжи да ги има сè до моментот кога Косово прогласи независност на 17 февруари 2008 година.¹⁰

Од 1999 до 2008 година, постепено започна со градење на структурите на безбедносниот сектор, како што се:¹¹

- » ПСК - Полициска Служба на Косово, во оваа институција до 2006 година, се обучени околу 7000 (седум илјади), припадници на полицијата.¹²
- » ЗКК – Заштитен Корпус на Косово, кој беше основан како резултат на демилитаризација на Ослободителната Војска на Косово (ОВК – УЧК), имаше значајна улога особено во задачите на цивилна заштита.¹³

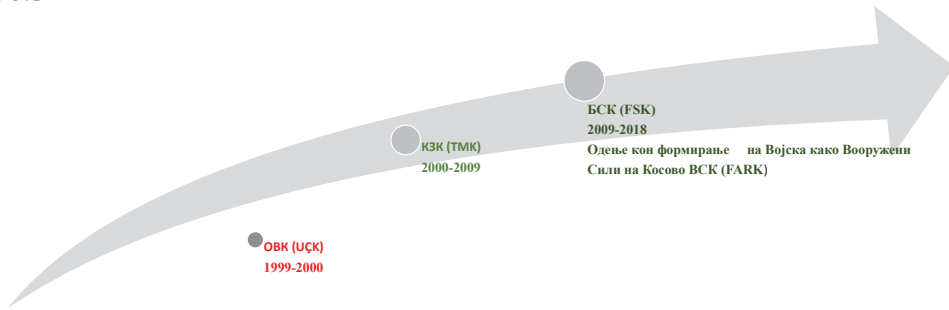
¹⁰ Резервираната одговорност е една дефиниција што ја користи УНМИК, кој има извршен авторитет врз СПГС во клучните области на Косово; [KCSS_shqip_final_325152.pdf](#).

¹¹ Резервните одговорности на УНМИК врз безбедносниот сектор го оневозможуваат спроведувањето на некои од клучните принципи, особено демократската контрола врз безбедносните институции. Според правната рамка, Привремените Институции на Самоуправа (ПИС) немаа ниту извршни надлежности, ниту надзорни во однос на ПСК, ЗКК и судството. Оваа ситуација не овозможи ефикасност ниту транспарентност, што, пак, резултираше со недостиг на било каква мерка на обемот на перформансите на безбедносниот сектор. Освен тоа, во текот на првиот период, парламентарниот надзор над ПСК, ЗКК и другите безбедносни институции не беше функционален.

¹² Ако имаме предвид дека почна да работи во време кога мал број на други институции беа основани, слободно може да се смета за една од најуспешните институции во повоеното Косово. Несомнено, ова е атрибут на ОБСЕ во напорите за градење и зајакнување на локалните институции. Службен весник објавен од ОБСЕ, Издание 5 бр. 2 Јуни - 2006

¹³ Текстот се однесува на ПСК (Полициска Служба на Косово) или на ПК (Полиција на Косово), која е иста институција, но го промени името од ПСК во ПК од 2008 година.

Таб.3

Од прогласувањето на Декларацијата за независност на 17 Февруари 2008 година, законската рамка дозволува комплетирање на инфраструктурата на безбедносниот сектор согласно барањата и потребите на Косово. Според Уставот: „Република Косово има власт врз спроведувањето на законот, безбедноста, правдата, јавната безбедност, разузнавањето, цивилните итни органи и врз контролата на границите на својата територија”.¹⁴

¹⁴ Устав 2008: чл. 125; Поконкретно, безбедносниот сектор беше дел од одговорноста на Владата на Косово. Сепак, улогата на ЕУЛЕКС во однос на безбедносните прашања и мировниот мандат на КФОР беше широко прифатена. Формирањето на Меѓународната цивилна канцеларија (МЦК), во својство на “старател” за надгледување на спроведувањето на привременото решение на Ахтисари, има овластување да интервенира во случај на промени или, поточно, недоследности во развојот на безбедносниот сектор. Секторот за правда останува еден од најслабите сектори дури и во периодот по независноста (ЕУЛЕКС, 2009: 4). И покрај растечките напори на меѓународната заедница, до денес резултатите остануваат ограничени, оставајќи ја јавноста незадоволна од правдата (БИРН, 2009: 8).

Безбедносните сили на Косово (БСК) се еден од секторите формиран по независноста на Косово, како наследник на ЗКК, каде што досега во 2018 година, ја има речиси истата цивилна мисија слично како и поранешниот Косовски заштитен корпус (КЗК). Но од октомври 2018 година по предлог на Министерството за безбедносни сили на Косово (МБСК), е проследено до Собранието на Косово за промена на законодавството за БСК од цивилна мисија да има и мандати и воени мисии, што значи дека БСК да премине во Вооружени сили на Република Косово - ВСРК.¹⁵

Структурата на БСК е многу уникатна во споредба со другите слични институции во другите земји во регионот, таа е мултиетничка. Но, не-соработката и динамичното спречување од страна на српската држава, дојде до психички или физички притисок врз членовите на БСК од српската националност.¹⁶ Процесот на градење на структурите на БСК се уште е во развој, Министерството на Безбедносните Сили на Косово (МБСК) го идентификува првиот чекор кон создавање на нејзините структури. Основната структура на БСК се состои од 2.500 редовни и 800 резервни членови, кои носат униформи, амблеми и лесно оружје. Во 2018 година на БСК и беа подарени многу воени моторни возила од КФОР, од германскиот и американскиот контингент.¹⁷

1.2.3. Довербата на БСК на национално ниво

Според една анкета на Институтот за студии по криминалистика, криминологија и безбедноста, во периодот од 2009 до 2016 година, со 4.500 испитаници, при што се опфатени сите региони на Косово и сите националности, на прашањето: Дали верувате во институциите на државата, БСК и Министерството на Безбедносните Сили на Косово произлегува дека имаат најголема доверба кај граѓаните на Косово, со 65.4%.¹⁸

¹⁵ Пратениците на Косовското Собрание принципиелно во четвртото ги усвоија трите закони за трансформација на Косовските безбедносни сили (КБС) во Војска. За законот на Министерството за одбрана гласаа 101 пратеник, толку колку што беа присутни од вкупно 120 пратеници во Собранието. За предлог-законот на БСК гласаа 98 толку колку што беа присутни.

¹⁶ [https://telegrafi.com/policia-serbe-arreston-nje-pjesetar-serb-te-fsk-se-;](https://telegrafi.com/policia-serbe-arreston-nje-pjesetar-serb-te-fsk-se-)

¹⁷ [http://abcnews.al/arrestohen-5-serbe-u-benin-presion-anetareve-te-forcave-te-sigurise/.](http://abcnews.al/arrestohen-5-serbe-u-benin-presion-anetareve-te-forcave-te-sigurise/)

¹⁷ Министерството за безбедносни сили на Косово (МБСК) најави организирање на активности за примопредавање на донацијата на германскиот КФОР доделена на Косовските безбедносни сили во износ од 329.281,78 евра.

Германската донација што се одржа денеска во касарната "Адем Јашари" во Приштина, му обезбеди на БСК 44 возила и друга опрема.

¹⁸ М.Адми, М.Будимлици, Страв од криминалитет, 2009-2016, Приштина.

2. Полиција на Косово

Полициската Служба на Косово е основана на 6 септември 1999 година, во рамките на Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на Обединетите Нации. Министерството за Внатрешни Работи е основано во рамките на Регулативата на УНМИК 2005/54. Неговото основање е усвоено на 20 декември 2005 година (de facto е основано во март 2006). Полицијата на Косово – Уставот на Косово, 15 јуни 2008. Полицијата на Република Косово има одговорност за зачувување на редот и јавната безбедност на целата територија на Република Косово.

2.1. Реформи и контроли на Полицијата на Косово (ПК) од 1999 до 2018 година

Таб.4

Управи	Сектори
Регионална полициска Управа - ПРИШТИНА	Сектор за оперативни работи
Регионална полициска Управа – МИТРОВИЦА - ЈУГ	Сектор за истраги
Регионална полициска Управа – МИТРОВИЦА - СЕВЕР	Сектор за граници
Регионална полициска Управа - ГНИЛАЊЕ	Сектор за служби за поддршка
Регионална полициска Управа - УРОШЕВАЦ	Сектор за човечки ресурси
Регионална полициска Управа - ПРИЗРЕН	
Регионална полициска Управа - ПЕК	
Регионална полициска Управа - ЃАКОВИЦА	

По завршување на војната во 1999 година, беше потребно и неопходно да се формира еден безбедносен сектор како што е денес Полицијата на Косово, која што е значително развиена до сега во 2018 година.

Полициската организација и раководењето со полицијата во нови општествени услови бара трансформација на сите пирамидални модели во еден нов модел на полициската организација. Оваа трансформација, во сè поотворени и покомплицирани општествени односи, ќе овозможи и раководењето со поли-

цијата да се базира на научни премиси, што, пак, ќе придонесе за квалитетот на раководителите, што, пак, од друга страна, има посебно значење за оваа структура на сите нивоа. Во таа смисла, потребно е накратко да се вратиме на предусловите кои се неопходни за успешно раководење и реализација на целите на полициската организација, со основни тенденции, со свои способности, раководните полициски службеници да ја зајакнат својата убеденост за фундаменталната задача - зачувување на внатрешната безбедност.¹⁹

Косовската полиција треба да се раководи според соодветните знаења и со професионално изградени односи, со благороден морал и човечка чувствителност, каде што преку овие карактеристики претставуваат јак столб и го поврзува внатрешното организационо ткиво на полициската структура. Косовската полиција (КП) ги има горенаведените премиси каде што преку нив можеме да зборуваме за раководството на полицијата кое има способност да спречи и да се бори одговорно и креативно против негативните и девијантните појави во нашето општество во Република Косово.

Косовската полиција во текот на овие транзициски години се специјализирала и се опреми со модерна опрема за спречување и борба против криминалот во целина од многу пријателски држави на Република Косово, и истовремено помогната во нејзиното посоодветно структурирање во заштита на слободата и правата на човекот.²⁰

Еден од клучните фактори «Корупцијата» е многу мал во секторите на КП, но тие се разликуваат со исклучување на одредени поединци кои продреле како припадници на ПК од 2000 до последните две генерации на 2018 година во КП, кои биле припадници на паравоени или воени групи кои извршиле злосторства за време на последната војна на Косово 1998-1999 година, поединци кои доаѓаат од организирани криминални групи од 90-тите години и тие по 1999-та, кои често пати и го губат имиџот на ПК. Сето ова се случи како последица на недоволната верификација на надлежните меѓународни тела во однос на овие лица.²¹

¹⁹ <http://www.kosovopolice.com/>

²⁰ Р. Маслеса, Теории на безбедносниот систем, Сарајево, БиХ.

²¹ <http://klankosova.tv/njeri-nga-perdhunuesit-e-vasfije-krasnqiqit-ishte-polic-i-kosoves-per-16-vjet/>

Инспекторатот на Полицијата на Косово (ИПК) е независен механизам за следење на полицијата и има две главни функции:

- » *Инспекција на начинот на вршење на задачи од ПСК и ограничен опсег на функции на менаџирање во контекст на адаптација, ефективност и примена на важечките закони,*
- » *да спроведе преразгледување на сите поплаки за несоодветно однесување на полициските службеници на Полицијата на Косово, без оглед на нивните чинови.*

Функцијата на инспекторатот се одвива на три нивоа:

- » *Извештаи поврзани со специфични инциденти,*
 - » *Тематски извештаи за динамични и статични теми*
- *Обична инспекција,*

Полициската организација и раководењето со полицијата во нови општествени услови бараат трансформација на целиот пирамидален модел во еден нов модел на полициската организација. Оваа трансформација, во сè поотворени и сложени општествени односи, со добра изготвена полициска политика и стратегија, ќе овозможи и полициското раководење да се базира на научна премиса, што ќе придонесе за квалитетот на раководителите, а, тоа, пак, има посебно значење за оваа структура на сите нивоа. Во таа смисла, треба да се навратиме на предусловите неопходни за успешно раководење и постигнување на целите на полициската организација, со основна тенденција со нивните способности, раководните полициски службеници да ја зајакнат својата убеденост во основна задача - зачувување на внатрешната безбедност.

2.2. Регионалната соработка на Полицијата на Косово (ПК)

Регионалната соработка помеѓу секторите за безбедност генерално, и посебно на Полициите од регионот треба да имаат соработка, бидејќи се смета за главна точка на интеграцијата на Западен Балкан во Европската Унија. Во повеќето иницијативи и организирања во областа на безбедноста, Полицијата на Косово, докажа дека соработува, но во повеќето од случаите немала толку придобивки како што имале другите земји од регионот, станува збор за некои меѓународни проекти, создадени од Европската Унија, заради зголемување на интеграцијата на институциите со цел продлабочување на интеграцијата на институциите за спроведување на законите со земјите од регионот.

Како пречка за постигнување на целите на ПК е и не-членувањето во «ИНТЕРПОЛ» и «ЕВРОПОЛ», како меѓународни организации со мандат за спречување и борба против криминалот.

На Косовска Полиција треба да и биде понудено учество во регионалните полициски иницијативи - каде што ќе бидат идентификувани начините за вклучување на Косово во регионалните безбедносни иницијативи, тука се мисли на клучните иницијативи како што се:

- » Полициската Конвенција, SELEC,
- » Иницијативата на шефовите на полиции на земјите од Југоисточна Европа и разни меѓународни форуми.
- » Промовирањето на билатералната полициска соработка - каде што ќе се идентификуваат можностите за билатерална полициска соработка, фокусирајќи се главно на соработката на Полицијата на Србија. Најконкретна цел е залагањето за билатерална полициска соработка заради борба против прекуграничните предизвици и ризици.²²

2.3. Довербата на ПК на национално ниво

Анкетираните граѓани во годините: 1. 2016, 2. 2015, 3.2014, 4. 2014, преку научно истражување за стравот на граѓаните на Косово, дојдовме до податоците за тоа колкава е довербата на граѓаните во Полицијата на Косово (ПК), која што ја презентираме во следната табела:

Таб.5.

²² <http://www.qkss.org/sq/Projektet-aktuale/Kosova-ne-Kontekstin-e-Bashkepunimit-Rajonal-Policor-677>

3. Агенција на Косово за разузнавање

Косовската Агенција за разузнавање, АКР, е основана од Собранието на Косово на 21 мај 2008 година.²³ АКР е основана како агенција за безбедност и разузнавање на Косово. АКР собира информации во врска со заканите кон безбедноста на Косово. Како закана се смета заканата кон територијалниот интегритет, интегритетот на институциите, уставниот поредок, стабилноста и економскиот развој, како и заканите кон глобалната безбедност. АКР нема извршни функции.

Поаѓајќи од фактот дека Косовската агенција за разузнавање е една од агенциите за внатрешно разузнавање со најниско ниво на транспарентност во земјите од Западен Балкан, а која, пак, од друга страна, е безбедносна институција со најнизок степен на доверба кај граѓаните на Косово, нај-неопходно е да се преземат брзи чекори кон зголемување на транспарентноста и јавната отчетност на оваа институција.

За да се постигне оваа цел, имаме препорака за преземање на следниве активности заради надополнување на содржината на официјалната веб-страница на АКР: а) *Претставување на буџетот, во ист формат како што е претставен во Законот за Буџетот на Косово;* б) *Претставување на податоците за јавни набавки;* в) *Претставување на општата јавна декласификација на финансиската ревизија на АКР од страна на Генералниот инспектор;* г) *Претставување на организациската структура;* и д) *Презентација на Годишните јавни извештаи.*²⁴

3.1. Контрола на Агенција на Косово за разузнавање (АКР) и на Полицијата на Косово (ПК)

Контролата и верификацијата се едно од најчувствителните прашања за кредибилитетот и функционирањето на безбедносниот сектор во Косово, а тој во правен аспект е регулиран со Законот за класификација на информации и верификација на безбедноста, како и со Законот за Косовската разузнавачка агенција. Сепак, практичната имплементација на оваа правна рамка предиз-

²³ Закон Бр. 03/L-063.

²⁴ Внатре-владината соработка е и законска обврска, Член 8, Закон Бр. 03/L-063, Закон за Агенцијата на Косово за Разузнавање, http://www.aki-rks.org/2008_03-L063_al.pdf, 2008.

вика непријатна загриженост на политичките и институционалните актери, вклучувајќи го и Косовското собрание, но и Европската комисија.²⁵

Системот на оваа верификација е заснован на два закона: Закон бр. 03 / L-178 2010 за класифицирани информации и безбедносна верификација и Закон бр. 03 / L-063 2008 за Косовската разузнавачка агенција. Но, тука се појавува проблемот за тоа кој ги контролира и надгледува работите на АКР. Ова работа ја спроведува Парламентарната комисија за надзор над АКР, чиј мандат е определен со Законот бр. 03 / L-063 од 2008 година за АКР, вклучувајќи го и третирањето на сомнителни случаи во врска со законитоста на однесувањето на вработените во АКР.

3.2. Транспарентност на АКР

Загрижувачки е фактот што меѓу граѓаните на Косово, Агенцијата за разузнавање ја има најниската доверба во однос на сите останати институции за безбедност. Иако причините за оваа многу ниска доверба на граѓаните може само да се претпостави, не може да се негира фактот дека зголемувањето на јавната транспарентност на Косовската Агенција за Разузнавање, од една страна, може да влијае врз зголемувањето на довербата, и, од друга страна, ќе овозможи и зголемување на јавната отчетност, со што ќе се зголеми и нивото на демократското владеење на секторот за безбедност во целина.²⁶

Еден од чекорите кој треба да го следи АКР во зголемувањето на довербата, ќе влијае на зголемување на транспарентноста и јавната отчетност на АКР и објавувањето на Годишниот Извештај, онака како што е случај во пракса во Хрватска, во земјите од Централна Европа и во земјите од Балтикот. И покрај фактот дека овие извештаи имаат различна содржина, тие, генерално, ги претставуваат опасностите и законите по безбедноста на нивните земји, резултатите на активностите претставени со шифри и на наративен начин за третирањето на овие опасности, соработката со останатите домашни безбедносни и разузнавачки институции, меѓународната соработка, надворешниот и внатрешниот надзор, менаџирањето на персоналот, како и буџетот.²⁷

²⁵ http://www.kipred.org/repository/docs/OBSERVERI_-_VOL_I_-_N03._Shqip_-_Final_147110.pdf

²⁶ Види го делот: Аналитички преглед на Истражувањето на јавното мислење, во Набљудувачите на безбедносниот сектор Бр. 1, 2 и 3

²⁷ Член 2, Закон Бр. 03/L-063, Закон за Агенцијата на Косово за Разузнавање, http://www.aki-rks.org/2008_03-L063_al.pdf, 2008

3.3. Довербата на АКР на национално ниво

Анкетираните граѓани во годините: 1. 2016- 25%; 2.2015- 21%, 3.2014-26%, 5. 2013-28%, преку научното истражување за стравот на граѓаните на Косово, дојдовме до податоците за тоа колкава е довербата на граѓаните во Агенцијата на Косово за Разузнавање - АКР.

4. Приватен безбедносен сектор во Р. Косово

Приватното обезбедување (ПО) во Република Косово почна со активности речиси пред една деценија, многу подоцна отколку во останатите делови на бивша Југославија. Долгиот период на тензичните односи со режимот на Милошевиќ и тешката политичка ситуација ги отежнаа вкупните општествени движења. Крајот на војната на Косово во 1999 година, ги донесе пазарната економија и плуралистичката демократија, како и современите практики на безбедноста на човекот. Набрзина почнаа да се создаваат иницијативи за приватно обезбедување во време кога што туку основаните полициски структури се обидуваа да обезбедат ред и закон. Повеќето Приватни Безбедносни структури беа основани од поранешните борци на Ослободителна Војска на Косово, поранешните офицери на Југословенската Народна Армија и поединци кои работеле и порано на безбедносни прашања.²⁸

Поаѓајќи од фактот дека во Р. Косово доминира младата возраст и трката за вработување во еден од безбедносните сектори во Р. Косово е многу голема, забележано е дека приватниот сектор за обезбедување е многу развиен во нашата земја иако ние не сме го усогласиле нашето законодавство со законодавството на Европската Унија - ЕУ. Услугите што денес ги нуди Приватното Обезбедување - ПО, започнува од класичната физичка заштита на приватен и јавен имот, заштита на ВИП-личности, на «добра од стратешко значење» и обезбедување на културни и музички манифестации.

Согледувајќи го развојот на ПО тој се проширува и придонесува за создавање на побезбедна средина на Косово, па затоа ние тука треба да бидеме многу внимателни, бидејќи ако не преземеме соодветни мерки за промена

²⁸ ИЕДБУ - (Истражувачка единица на даватели на безбедносни услуги) Единица на Косовската Полиција за инспекција на КСО, декември 2008. Сепак, сѐ проценува дека 10 фирми немаат активности иако добиле лиценца. Можеби не можат да ја издржат отворената конкуренција.

на сегашното законодавство, ќе имаме вонзаконски активности од страна на приватниот безбедност сектор или специјализирани поединци во специфични области како експерти за безбедност.

Присуството на ПО на терен директно или индиректно им помага на органите за спроведување на законот во одржувањето на мирот и безбедноста.²⁹

4.1. Контрола на реформите и законодавството на приватниот сектор за безбедност

Според официјалните податоци, има 3750 регистрирани чувари за обезбедување. Сепак, ниту одговорните лица не го негираат фактот дека овој број е уште поголем. Врз основа на добиените информации од ПО, официјалните евиденции, и, исто така, земајќи ги предвид можните практики (кои треба да се објаснат во други соодветни делови), ние сметаме на 4000 – 4.500 вработени лица од страна на ПО. Речиси е невозможно да се добие точниот број на вработени лица од повеќе причини.³⁰ Приватизацијата на секторот за безбедност е направена набрзина во периодот веднаш по војната, па затоа, од 2000 година администрацијата на УНМИК презеде мерки и го усвои првиот акт за регулирање на овој сектор на Косово.³¹

Процесите за лицензирање на ПО, контрола на биографиите (верифицирање) на секое лице опфатено во ПО и, што се смета за најзначајно - забрана за поседување на оружје од домашните ПО, како и од регионалните фирми, како што се тие од земјите на поранешна Југославија и соседните земји.³²

На почетокот на 2007 година, Министерството за внатрени работи (МВР) формираше работна група за изготвување на Предлог-законот за приватно обезбедување со кој претседава претставник на МВР, во што е опфатен и претставник на Косовското собрание - Комитетот за безбедност, претставник на ОБСЕ, како и претставници од здруженијата за Корпоративна Социјална Одговорност - КСО.³³

²⁹ http://www.qkss.org/repository/docs/V1er%C3%ABsimi_i_kompanive_private_t%C3%AB_siguris%C3%AB_641794.pdf

³⁰ Преиспитување на Секторот за внатрешна безбедност на Косово, Издание: Приватни фирми за безбедност, стр. 112, 2016

³¹ Правилник на УНМИК 2000/33

³² Член 2 на Правилникот на УНМИК

³³ Правилник на УНМИК 2000/33 за лицензирање на понудувачи на безбедносни услуги на Косово и регулирање на нивниот персонал, член 1

Се сугерира овој закон да биде во согласност со законодавството на земјите-членки на ЕУ, а оваа работна група се фокусираше на словенечкиот модел како земја-членка на ЕУ и како држава на поранешна Југославија, чија состојба во оваа област е многу слична со состојбата на Косово.

Овој предлог-закон претрпе големи промени почнувајќи од нејзиниот наслов. За да се поедностави, насловот «Закон за приватна безбедност» беше изменет во «Предлог-закон за приватни безбедносни фирми», а беше проследено и со измени на општите одредби со што се намали целната група само да се регулираат КСО и да се исклучат останатите понудувачи на безбедносни услуги надвор од областа на делување на овие компании. Овие основни измени и несогласувањата околу прашањето за поседување оружје беа причина нацртот да му се врати на спонзорот на законот (МВР) на доработување.³⁴

На Косово, собраниската Комисија одговорна за надзор на Приватните безбедносни фирми е Комисијата за внатрешни работи и безбедност. Покрај својата улога како надзор на безбедносните институции, оваа комисија треба да врши контрола и да бара одговорност за активностите на ПО. Имаше неколку обиди од страна на некои од членовите на оваа комисија да бидат дел од изготвувањето на законот и да го слушаат гласот на ПО. Всушност, ова се смета за прв чекор кон детална контрола на приватниот безбедносен сектор.³⁵

Реформите во приватниот безбедносен сектор треба да бидат итни, тргнувајќи од измената и хармонизацијата на законодавството за ПО, оценување и надзор на Фирмите за ПО, надзор на вработените во ПО. Тргнувајќи од тоа, доаѓаме до податоците дека Фирмите за Приватно Обезбедување го уредиле својот мандат според законодавствата во нивната земја во следниве категории: Приватен Сектор на Статичко Обезбедување, Приватен Сектор на Динамично Обезбедување, Приватен Сектор на Бодигард Обезбедување, Приватен Сектор на Истражно (Детективско) Обезбедување,

³⁴ Интервју со Емруш Џемајли, пратеник во Собранието на Косово, Комисија за внатрешни и безбедносни прашања, 16.01.2009; Имајќи превид дека и името на законот е модифициран заедно со општите одредби на нацрт-законот треба да му се врати на спонзорот,
http://www.qkss.org/repository/docs/V1er%C3%ABsimi_i_kompanive_private_t%C3%AB_siguris%C3%AB_641794.pdf

³⁵ http://www.qkss.org/repository/docs/V1er%C3%ABsimi_i_kompanive_private_t%C3%AB_siguris%C3%AB_641794.pdf

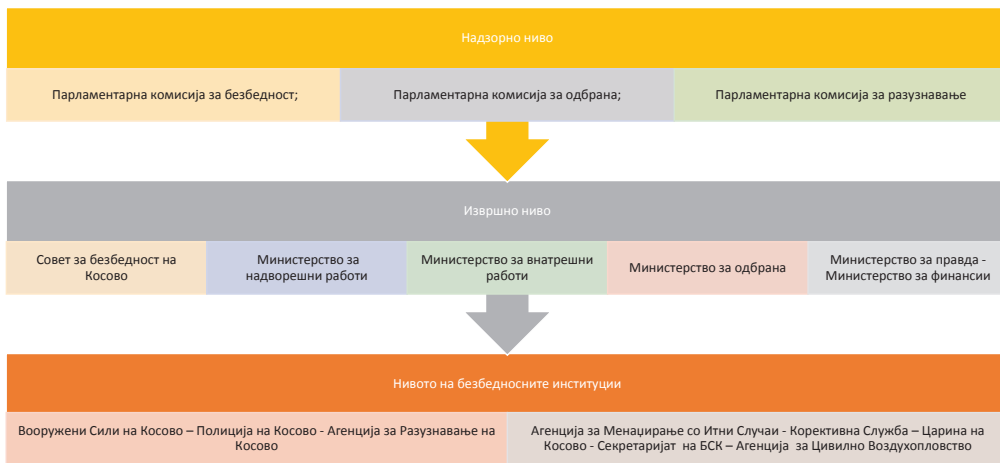
Приватен Сектор на Корпоративно Обезбедување и Приватен Сектор на Форензичко Обезбедување³⁶

4.2. Довербата на Секторот за приватно обезбедување на национално ниво

Анкетираните граѓани во годините: 1. 2016- 45%; 2.2015- 40%, 3.2014-44,2%, 5. 2013-41,6%, преку научното истражување за стравот од криминалот на граѓаните на Косово, дојдовме до податоците за тоа колкава е довербата на граѓаните во Фирмите за Приватно Обезбедување на Косово.

5. Архитектура на безбедносниот сектор во Р. Косово

Таб.8.

³⁶ М.Адеми, Приватен безбедносен сектор на Р. Косово, според регионалното и Европското законодавство, 2010, Приштина.

Можности

Преку овој труд ги идентификувавме вистинските можности за итни реформи во јавниот и приватниот безбедносен сектор, што се однесува до големиот број на внатрешни опасности, вклучувајќи ги етничкиот и верскиот екстремизам, природните катастрофи, не-експлодираната муниција / импровизираните експлозивни направи, дистрибуцијата на малото оружје, организираниот криминал, недоволниот економски развој, невработеноста, слабите безбедносни институции / правдата, корупцијата, спорните / нерешени граници и злоупотребата на природните ресурси. Сите овие опасности би можеле да ги загрозат безбедноста, владеењето на правото и да му наштетат на имиџот на земјата во странство, потпирајќи се врз горенаведените податоци ние сметаме дека треба:

- » Да се понудат соодветни научни методологии за оценување на работата на секторите за безбедност.
- » Да се зголемат капацитетите и посветеноста на актерите од граѓанското општество за зајакнување на демократскиот надзор над безбедносниот сектор.
- » Да се зајакне приватниот безбедносен сектор.

Предности на секторите за безбедност во Р. Косово

- » Заштита на граѓаните и на територијалниот интегритет на Косово;
- » Изготвување и зајакнување на важечкото законодавство, негова имплементација и спроведување на законите;
- » Хармонизација и изготвување на национални стратегии во безбедносните сектори.
- » Консолидација и натамошен развој на институциите и инструментите за безбедност и одбрана;
- » Хармонизација на законодавството во согласност со стандардите на ЕУ и НАТО;
- » Развивање, создавање и зајакнување на разузнавачките служби во интерес на безбедноста, борба против тероризмот, организираниот криминал и корупцијата;
- » Инвестирање во едукацијата и стручното образование во безбедносните сектори;
- » Поттикнување на развојот на научни истражувања и развој и употреба на нови технологии во областа на безбедноста.
- » Развој и оспособување на приватниот безбедносен сектор.
- » Идентификување на напредни и квалификувани студенти во безбедносниот сектор почнувајќи со практична работа.

Препораки

- » Уставот на Република Косово и соодветното законодавство треба да се преразгледаат за да се рефлектира во Препораките на Стратешкото Преразгледување на Безбедносниот Сектор.
- » За да се олесни спроведувањето на препораките содржани во СПБС (Стратешко преразгледување на безбедносниот сектор), треба да се обезбедат стручни лица од Советот за безбедност, и сите заедно да го водат процесот на преразгледување на сегашната Национална Стратегија за Безбедност и да изготват нова Национална Стратегија за Безбедност и да биде работна група за следење на спроведувањето на оваа стратегија.
- » Преразгледувањето и објавувањето на Планот за Национална Реакција треба да се направи не подоцна од претходната календарска година.
- » За да го изработи документот на Национална Стратегија за Одбрана, документот ќе опише како Министерството за одбрана и Вооружените сили на Косово ќе го поддржат спроведувањето на националните интереси и целите утврдени во Националната Стратегија за Безбедност.
- » Националната Стратегија за Одбрана да го опише идното безбедносно опкружување, како тоа би влијаело врз планирањето на Министерството за Одбрана и Вооружените Сили на Косово, а притоа треба да се разјасни организациската структура на Министерството, начинот на кој ќе дејствува за спроведување на следењето на Министерот, менаџирањето, администрирањето и насочувањето на политиките за идната воена сила.

Кратенки

МБСК – Министерство на Безбедносни Сили на Косово; **БСК** – Безбедносни Сили на Косово; **ККС** – Команда на Копнени Сили; **ЦВС** – Цивилно-Воена Соработка; **НВО** – Невладини организации; **NALT** – Советодавен тим за врски со НАТО; **LMT** – Тимови за врски на КФОР; **JRD** – Заеднички екипи за реакција на КФОР; **G9 KFT** – Сектор за Цивилно-Воена Соработка во Командата на Копнените Сили; **УЅК-ОВН** – Ослободителна Војска на Косово; **ТМК – КЗК** - Косовски заштитен корпус; **AKRPNS - КАЗРНБ** - Косовска агенција за заштита од радијација и нуклеарна безбедност; **ANSP** - Давател на услуги за воздушна навигација; **ААС** - Орган за цивилно воздухопловство; **AME** - Агенција за управување со вонредни состојби; **SHME - ИМУ** - Итни медицински услуги; **BERZH** – Европска банка за обнова и развој; **EULEX** – Мисија на Европската Унија за владеење на правото; **PSBE** - Специјален претставник на Европската Унија; **NJIF** – Единица за фи-

нансико разузнавање, **GKNM** – Меѓуминистерска координативна група, **PCN** – Меѓународен цивилен претставник во Косово, **GDN** – Меѓународна раководна група за Косово, **ZCN** – Меѓународна цивилна канцеларија, **AKSP** – **КАЈБ** – Косовска академија за јавна безбедност, **AKI** – **АКР** – Агенција на Косово за Разузнавање, **KSK** – **КСБ** – Косовски совет за безбедност, **MEF** – **МЕФ** Министерство за економија и финансии – сега Министерство за финансии – Полиција на Косово (ПК), **MASHT** – **МОИТ** – Министерство за образование, наука и технологија, **MMPH** – **МЖСПП** – Министерство за животна средина и просторно планирање, **MPJ** – **МНР** – Министерство за надворешни работи, **MPB** – **МВР** – Министерство за внатрешни работи, **MF** – **МФ** – Министерство за финансии, **MSH** – **МЗ** – Министерство за здравство, **MI** – **МИ** – Министерство за инфраструктура, **MD** – **МП** – Министерство за правда, **PfP** – Партнерство за Мир, **AKKVK** – **АККВК** – Асоцијација на криминолози, криминалисти и виктимолози на Косово.

Литература

- » Ахтисари, М., 2007, Сеопфатен предлог за решавање на статусот на Косово, http://www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposal-english.pdf
- » Bryden, A. & Hanggi, H., 2004, Reform and Reconstruction of the Security Sector.
- » Dagand, S., 2008, Prospects for the Future of Kosovo: The Role of the Security Sector Reform, European Security Review, ISIS Europe, 38.
- » DCAF & UNDP, 2008, Јавен надзор на секторот за безбедност, Прирачник за цивилни организации.
- » J.Ahic, Систем за приватна безбедност, овластени предавања, Универзитет ААБ, Приштина.
- » Kai Aide K, Извештај за Косово, 2005
- » N. Germann dhe Timo thy Edmunds (eds.) Towards security sector reform in post-Cold War Europe: Evaluation Framework (DCAF / BICC), pp 161-174.
- » Н. Кораилиќ, Д. Мухареми, Криминалистика, БиХ,
- » Н. Кораилиќ, Д. Мухареми, Криминалистика, Приштина,
- » Р. Халили, Криминологија, Приштина.
- » В. Латифи, Политика на борба против криминалот, Приштина.
- » Р. Маслеса, Полиција и општество, Универзитет ААБ, Приштина.
- » Р. Маслеса, Теории на безбедносниот систем, Сарајево, БиХ.
- » В. Латифи, Политика на борба против криминалот, Приштина.
- » В. Вуља, М. Адеми, Компјутерски криминал, Приштина.

- » Von Bredow, Wilfried dhe Germann, Wilhelm N. (2003). 'Evaluation of success and failure: practical needs and theoretical answers.

Публикации и законодавство

- » АККК - Асоцијација на криминолози и криминалисти на Косово.
- » Нацрт-закон за приватно обезбедување, 2008
- » EULEX, Извештај за Програмата, Јули 2009, <http://www.eulex-kosovo.eu/en/front/>
- » FRIDOM, Функционален преглед на косовската полиција, DFID Kosova,
- » Меѓународна кризна група, 2000, Што се случи со УЧК? Europe Report
- » International Crisis Group, 2005, Merger of the Mitrovica Separation, Europe Report No. 165.
- » Grupi Ndërkombëtar i Krizave, Prill 2004, Колапсот на Косово, ICG Europe Report No. 155.
- » Human Rights Watch,. Неуспехот да се спречи контра-етничкото насилство во Косово, Vol 16, No. 6
- » Интервју со фокус групи, Интервју со Абедин Хасани, Директор на "Besa Security",
- » Интервју со Агим Муслиу, "South East Europe Security",
- » Интервју со Агрон Исуфи, Директор на "WDG" и раководител на Асоцијацијата на приватните фирми за обезбедување, Интервју со Бахри Арифи, Директор на "Delta Security",
- » Интервју со Grant Cambridge, Менаџер во "Henderson"
- » Интервју со Heinz Schnaider, Шеф на Секторот за развој на јавна безбедност,
- » ISSR, 2006, International Sector Security Review, UNDP and the Government of Kosovo.
- » Советот за Безбедност на Обединетите Нации, Резолуција 1244, 10 Јуни 1999
- » KIPRED, Mapping out the current parliamentary oversight of the security sector in Kosovo, 2008
- » Уставна рамка на Косово, UNMIK, Службен Весник, 2001
- » Kosova Press 2009, Нацрт-закон за приватните безбедносни фирми на Косово, 2008
- » Устав на Република Косово
- » Устав на Република Косово, Собрание на Косово, Службен Весник, 15 Јуни 2008
- » Закон за Безбедносните Сили на Косово, Собрание на Косово, Службен Весник, 15 Јуни 2008

- » Закон за Косовска Полиција, Собрание на Косово, Службен Весник, 15 Јуни 2008
- » Закон за Полиција, Собрание на Косово, 2008
- » Закон за Служба во Безбедносните Сили на Косово, Собрание на Косово, 2008
- » MoIАСтратегија на Косово за интегрирано гранично управување, Април 2009
- » ОБСЕ, Интервју со Нуредин Ибиши, експерт за безбедност
- » Извештаи и Списанија
- » Правилник на УНМИК 2000/33 за лиценцирање и регулирање на приватни безбедносни фирми, Правилник на УНМИК 2001/7 за Овластување за поседување на оружје
- » Балканска Мрежа за Истражувачко Новинарство, Мониторинг на судовите на Косово. Јуни 2009, Приштина.

ВТОР ДЕЛ

**ЗАКАНИ ОД ТЕРОРИЗАМ
И СТРАНКИ
БОРЦИ, НАСПРОТИ
РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈА
И ДЕРАДИКАЛИЗАЦИЈА**

2.1. НАСИЛНИОТ ЕКСТРЕМИЗАМ КАКО АЛАТКА ЗА ИЗВРШУВАЊЕ НА ТЕРОРИЗАМ

проф. д-р Злате Димовски
Факултет за безбедност- Скопје
zdimovski@fb.uklo.edu.mk

Вовед

Насилниот екстремизам³⁷ и радикализацијата³⁸ кои во крајната фаза може да се манифестираат во облик на тероризам се поими кои стануваат се поактуелни и има потреба да бидат проучувани и истражувани. Самата радикализација како процес сочинет од повеќе нивоа започнува во многу сегменти во општеството, а како последица на најразлични фактори. Безбедносните служби проактивно ја следат појавата и степенот на радикализација кај лица и групи, додека пак органите за спроведување на законот ја превземаат улогата при настанувањето на основи на сомневање за вршење на некое од пропишаните кривични дела предвидени во кривичниот законик. По санкционирањето на сторителите на кривични дела и по нивното упатување на излежување затворска казна, започнува нов процес во кој би требало да се влијае на осудениците во правец на дерадикализација и ресоцијализација. Овој сегмент од пошироката научна област на насилен екстремизам и радикализацијата кои водат кон тероризам, е нов предизвик во современите демократски општества. Истиот произлезе од измените во законите за кривични дела во повеќе европски држави, кои пак придонесоа за затворање на голем број учесници во војните на блискиот исток. Оттаму се појавија осуденици чиј профил значително се разликува од сите останати, од каде и произлегува потребата од посебен третман со кој ќе се превенира од дополнителна саморадикализација, односно неуспешна ресоцијализација и реинтеграција и влијание кон останати затвореници. На таа тема, во април

³⁷ Непопустливост, непомирливост (во однесувањето, во некое гледиште и сл. (Голем лексикон на странски зборови и изрази, стр. 314, автор: Велика Ширилова, издание: Топер 2001); - Претераност, непопустливост, непомирливост во постапките и однесувањето, главно во политиката (Толковен речник на македонскиот јазик, Институт за македонски јазик "Крсте Мисирков", том I, стр.591);

³⁸ Коренита, решителна, темелна промена (Голем лексикон на странски зборови и изрази, стр. 783, автор: Велика Ширилова, издание: Топер 2001), - Темелни измени и прифаќање на радикални мерки (Толковен речник на македонскиот јазик, Институт за македонски јазик "Крсте Мисирков", том V, стр.13);

2017 година, во организација на САД и учество на повеќе земји од регионот, се одржа Симпозиум на кој се изнесени искуствата и предизвиците за третманот врз осудениците-терористи и „странски борци“ екстремисти³⁹, радикали⁴⁰, како и влијанието кои истите го остваруваат врз останатите затвореници. Исто така укажано е на проблемите со граѓаните од државите од опкружувањето на Р македонија дека истите припаѓаат на држави кои се „извозници,, на радикали кои се активираат како странски борци. Бројките ги давам во следниов преглед.

Странски борци: 2012-2016

земја	Странски борци 2012-2016	вратени	убиени	Присутни Сирија/Ирак
Албанија	140	44	20	76 (вклучени 12 жени & 32 деца)
БиХ	240	56	70	114 (вклучени и 53 жени & 40+ деца)
Македонија	140-150	72-86	25	Повеќе од 25
Косово	316	117	58	141
Ц. Гора	20	-	5	15
Србија	43-100	11	11	21

Табела 1. Број на „странски борци,, - радикализирани лица

Од самите бројки застрашува фактот на големите бројки на заминати на боиштата на Блискиот исток. Исто така за одбележување се бројките на вратени борци, кои претставуваат посебна опасност. Особено опасен е трен-

³⁹ Приврзаник на екстремни сфаќања, на екстремни мерки; следбеник на екстремизмот (Голем лексикон на странски зборови и изрази, стр. 314, автор: Велика Ширилова, издание: Топер 2001);

⁴⁰ Човек што се стреми кон коренити промени или кон уништување на некоја состојба; Член или приврзаник на радикална партија (Голем лексикон на странски зборови и изрази, стр. 783, автор: Велика Ширилова, издание: Топер 2001)

дот на присуство на жени и деца кои престојуваат од три причини. Заради помош и поддршка на свој близок веќе присутен во завојуваните делови, присутни од економски причини и присутни од идеолошки причини, радикализирани лица кои веруваат во каузата. Сите тие независно од мотивот на присуство се потенцијална и реална опасност по безбедноста. Потребата од целосно зафаќање со проблемот иницира да се посветиме повеќе на разгледување на овој безбедносен феномен. Во таа смисла теоретскиот концепт можеме да го објасниме преку следниов модел. Овој модел претставува адаптирана верзија на 'Скалестиот модел' (Staircase model) што го развил професорот Фатали Могадам (Fathali Moghaddam), кој е професор и директор на Програмата за решавање конфликти при Универзитетот во Џорџтаун, САД. Могадам ја користи метафората на растечко стеснувачко скалило коешто води кон терористичко дело на врвот од пирамидата. Скалилото води кон повисоките нивоа. Дали лицето ќе остане на одреден кат или ќе се искачи на повисоко ниво зависи од можностите што ги нуди тоа ниво. Како што поединецот се искачува по скалилото, гледа сè помалку и помалку избори (скалите стануваат сè помали и помали, а со тоа и враќањето назад станува сè потешко и потешко) се додека единствениот можен резултат е уништување на другите или на самиот себеси или и на другите и на себеси. Овој вид на концепт на однесување наречен „дрво на одлуки“ се покажа како моќна алатка во психологијата.⁴¹

Слика 1. Модел на радикализација која води кон тероризам
- пирамида на Могадам

⁴¹ „ПЕРТ“ – Превенција од насилан екстремизам и радикализација што водат кон тероризам преку полициско работење во заедницата, проект на „ОБСЕ“ и МВР, 2014.

Според овој модел, радикализацијата претставува процес. Секој поединец мора да помине еден чекор или повеќе чекори на радикализација. Меѓутоа, многу е јасно дека процесот на радикализација не е автоматски процес, што значи дека на секое ниво, поголема група на луѓе ќе остане на истото ниво или ќе се врати назад на пониско ниво.

Моделот на Могадам не го покрива во целост процесот на радикализација во случајот на самостојните борци (волци – самотници). Тие можеби ќе чувствуваат поврзаност со одредени групи или идеологии, па можеби и биле членови на одредени групи, но сепак тие дејствуваат самостојно без каква било директна команда од надвор или од хиерархијата.

Исто така вреди да се спомене дека не секој мора да помине низ фазите според овој, па и било кој друг модел произлезен од научни психолошко-безбедносни истражувања. Некои од нив, откако ќе стигнат до одредено ниво, ќе заминат и ќе се реинтегрираат во општеството, а други пак, ќе го продолжат процесот на радикализација. Оние кои го поминуваат целиот процес, постои голема веројатност да бидат вклучени во насилни екстремистички или терористички дејствија.

Активности и мерки на антитероризам

Со оглед на сегашните потреби, се прави постојана надградба на правните и институционалните капацитети на системот за национална безбедност, се усвојува заедничка безбедносна стратегија и се развиваат ефикасни и функционални механизми за справување со тековните закани и предизвици. Во таа насока континуирано се применува системот за превенција и рано предупредување за можните опасности и ризици против националната безбедност, како и начините за борба, заштита и кривично гонење на носителите на анти-уставните активности. А успешна борба против тероризмот и насилниот екстремизам потребно е усогласување на повеќе фактори:

- » Политички фактор изразен преку определби за борба против тероризмот;
- » Законодавна активност (правни предиспозиции- легислатива);
- » Институционални капацитети;
- » Интегритет на службите вклучени во борбата против тероризмот;
- » Тактички и оперативни капацитети за дејствување;

Во оваа смисла и Република Македонија презеде конкретни чекори. Прво на политичко ниво, и покрај подолговремената „политичка криза“, се потврдија

стратешките определби за следење на актуелните текови од аспект на законите по безбедноста и соодветно постапување според бараната динамика.

Законодавниот дом во согласност со потребите од усогласување на националното законодавство со меѓународните документи и со други документи, во континуитет пристапуваше кон прилагодување на легислативата во делот на борбата против тероризмот. Во таа смисла, ценам дека постоеше и постои политички амбиент за справување со тероризмот и насилниот екстремизам. Во оваа смисла РМ направи измени во Кривичниот законик и ја измени регулативата за т.н. „терористички кривични дела„. До 2008 постоеше само една инкриминација (чл. 313 Тероризам), додека потоа додадени се чл. 313 Терористичко загрозување на уставното уредување на државата, чл. 394 а Терористичка организација, 394 б Тероризам, 394 в Финансирање тероризам. Кривичниот законик на Република Македонија денес познава и пет кривични дела кои имаат изразито терористички карактер:

- » меѓународен тероризам (чл. 419),
- » загрозување на лица под меѓународна заштита (чл. 420),
- » земање заложници (чл. 421),
- » грабнување воздухоплов или брод (чл. 302) и
- » загрозување на безбедноста на воздушниот сообраќај (чл. 303).

Систематиката на подредувањето на кривичните дела може да биде според повеќе критериуми. Македонскиот законодавец ја усвои систематизацијата на групирање на кривичните дела по класификација на општите заштитни објекти и по други основи на внатрешната систематизација. Поради тоа наведените дела се наоѓаат во различни глави (класификациони целини) :

- » во делата против државата (Глава 28),
- » во делата насочени против човечноста и меѓународното право (Глава 34),
- » во делата насочени против безбедноста на јавниот сообраќај (Глава 27).

Дополнително воведен е членот 322 а „Учество во странска војска, полиција, паравоени или параполициски формации член,, како израз на напорите за борба против насилниот екстремизам кој води кон тероризам кој гласи: Тој што спротивно на закон создава, организира, регрутира, превезува, организира превоз, опремува, обучува или на друг начин подготвува лице или група за учество во странска војска, полиција, паравоени или параполициски формации, организирани групи или поединечно, надвор од територијата на Република Македонија, ќе се казни со затвор од најмалку пет години.

Донесен е Закон за спречување перење пари и финасирање тероризам, Стратегија за борба против тероризмот, Стратегија за справување со насилниот екстремизам и Стратегија за спречување перење пари и финансирање тероризам. Овие активности се реализирани согласно со Резолуцијата 2178 (2014) од страна на Советот за безбедност на ООН, којашто го осудува насилниот екстремизам и предлага активни мерки за негово сузбивање. Меѓу другото им налага на земјите-членки на ООН да ја засилат граничната безбедност и да вршат проверки со цел изнаоѓање или апсење на странски борци коишто патуваат кон или од воените жаришта. И најважно, им наложува на земјите членки да се борат со насилниот екстремизам. Потврдувајќи дека закана од тероризам на европско тло е во пораст последните неколку години, Европската комисија (ЕК) на 2 декември 2015, веднаш по нападите во Париз, усвои двократен пакет мерки за подобрување на решавањето на оваа закана. Според извештајот на ЕК, странски борци биле вмешани во најмалку шест терористички напади на територијата на ЕУ во 2015г. Според Комисијата, „Постоечките прописи треба да бидат усогласени, земаќи ја предвид променетата безбедносна состојба во Европа во поглед на тероризмот“. Преку тоа РМ се стави во редот на земјите кои во своето законодавство ги инкорпорираа меѓународните документи.

Покрај ова како израз на политичка воља во функција на борбата против тероризмот РМ формира и неколку институции покрај постојните. Така беше формирана Управа за спречување перење пари и финансирање тероризам (сега Управа за финансиско разузнавање) и Финансова полиција во рамки на Министерство за финансии. Тоа се две нови институции кои беа формирани покрај постојните кои се вклучени во процесот на „борба,“ против тероризмот и насилниот екстремизам: МВР- БЈБ и УБК, Агенција за разузнавање, Министерство за надворешни работи, Јавното обвинителство за гонење на организиран криминал. Организациите на граѓанското општество се дел од ваквите институции, кои особено се важни во борбата против радикализацијата и процесот на дерадикализација, ИВЗ, исто така, и единиците на локалната самоуправа. Посебна важност се придаде на формирањето на Национално координативно тело за борба против тероризмот и насилниот екстремизам и соработката на регионално и меѓународно ниво.

БЈБ и УБК, кои се во рамки на МВР, во рамките на своите надлежности, активно учествуваат во областа на навремено откривање, анализа и проценка на потенцијалните закани и ризици по безбедноста од лица кои пројавуваат екстремни ставови и активности, престојуваат во странски паравоени и па-

раполициски сили и лица кои заговараат и практикуваат тероризам. Предмет на безбедносен интерес се и пројавени каква било форми на незаконско постапување во казнено-поправните установи, како и поттикнување национална и верска омраза и нетрпеливост и активности на насилно нарушување на уставниот поредок. Во исто време, при откривањето на формите на настапување на насилниот екстремизам, се идентификува нивото на радикализација и поврзаност со тероризмот.

Во согласност со утврдените форми и методи на работа на МВР, самостојно или во соработка со другите надлежни органи во Република Македонија редовно и континуирано презема мерки и активности:

- » давање на иницијативи за прилагодување и усогласување на националното законодавство со меѓународните документи.
- » помагање и активно учество во обуката на кадарот и подигнување на свеста за процесот на радикализација и терористичко делување и добивање на соодветни компетенции и вештини на вработените.
- » подигнување на подготвеноста на посебните и специјалните единици околу непосредното справување со наведените проблеми.
- » активно учество во регионалните тела за справување со одредени типови на организиран криминал и тероризам (МАРИ, СЕЛЕК), склучување на билатерални договори со државите од опкружувањето и пошироко како и активна партиципација во меѓународните тела од областите на безбедноста.
- » Идентификација на лица кои се под ризик од радикализација
- » Систематски активности на меѓуресурска соработка со администрациите на затворите за профилирање на поединци и модели на нивното однесување, со цел да се профилираат радикализирани и спречи нивото на радикализација на другите затворени поединци и работење на планот на дерадикализација.
- » Советување и споделување на искуствата на сите безбедносни служби со цел да се подготви план за реинтеграција и де-радикализација на лицата во казнено-поправните установи.

Преземањето на овие мерки безусловно значи почитување на основните човекови права и слободи, во согласност со меѓународните конвенции и протоколи спроведени во домашното законодавство. Оттука, спречувањето на екстремните и радикалните дејства кои водат кон тероризам, како и натамошното регрутирање, е еден од основните постулати во борбата против овие безбедносни феномени и борбата против насилниот екстремизам. Во моментот, во македонските поправни установи има 25 затворени и осуде-

ни лица кои биле присутни на боиштата во Сирија. Преку ова и затворите стануваат сегмент од системот на институции кои се ставаат во функција на борбата против тероризмот.

Во тие институции, чии капацитети веќе се зголемени, кога ги прифаќаат во притворниот дел, вниманието се посветува на нивното сместување. Соучесниците не се сместени во истите единици, туку во различни. Се посветува и внимание дека овие лица се ставени само со едно или две други лица во истата просторија. Изборот на сместување го спроведува Затворската полиција. Членовите на Затворската полиција работат со горенаведените лица и на крајот од работниот ден, доставуваат службена белешка до раководителот на Затворската полиција, која потоа го известува директорот на установата.

Процедурата, која сега се усогласува согласно со Меморандумот од Рабат и Меморандумот од Рим е веќе добро обмислена и се работи на профилакса на затвореното лице и следење на неговите активности со постојана работа со нив од страна на затворскиот персонал, ИВЗ, семејствата и други фактори согласно потребите. По стапувањето на правосилна пресуда, поединците се упатуваат на издржување казна. За време на прифаќањето, на испраќачот Индивидуалната индивидуа е ставена во единицата за прифаќање каде што индивидуата останува 15 до 30 дена. Исто така, за време на прифаќањето, осудениот поединец ги воведува куќните правила на воспитно-поправниот дом и во рок од 24 часа, поединецот поминува низ медицински преглед што го спроведува затворски лекар. Од самиот почеток, осудениот поединец е под надзор на квалификуван персонал составен од социјален работник, воспитувач, психијатар и затворски лекар кој врши процена на ризик врз основа на користење на неколку техники и методи, со цел да се добијат посигурни и колку што повеќе информации што е можно, за осудениот поединец. Подоцна, добиените резултати се земаат предвид при утврдување на третманот и класификацијата на поединецот во одредена затворска единица. При класификацијата на осуденото лице се земаат предвид следните податоци:

- » Вид и природа на кривичното дело
- » Мотивите за извршување на делото и ставот на сторителот за дејствието
- » Возраст на осудениот
- » Претходни осуди / реченици
- » Начинот на кој осудениот ќе почне да ја издржува казната
- » здравствената состојба, психолошките, воспитно-поправните, социјалните и безбедносните карактеристики и потребите на осудените лица индивидуален.

Ако осудениот поединец, за време на проценката на ризикот, добива висока оценка, следниот чекор е пополнување на иницијалната проценка на висок ризичен осуден поединец кој се состои од три дела. Првиот дел се однесува на криминалната позадина на осудениот поединец кој овозможува да се добие слика за видовите на претходните и сегашните кривични дела. Вториот дел се однесува на значајни настани во животот на осудениот поединец. Третиот дел има за цел да ја заврши сликата за осудениот поединец во однос на тековниот ризик од секаков вид на повреда. Овие лица се сместени во затворска единица. Професионален едукатор и член на затворската полиција секојдневно работат со овие лица, а потоа и двајцата поднесуваат дневни извештаи. Исто така, во затворската единица, овие лица се наоѓаат во максимум две други лица во истата просторија, а затворската полиција го прави изборот на осудените лица да бидат ставени во истата просторија. Согледувајќи ја комплексноста на екстремизмот и радикализмот како безбедносни феномени што може да доведе до тероризам, туку и да влијае на сите други сегменти на општествено живеење, очигледно е дека е апсолутно неопходно да се зајакне колективната акција не само од страна на службите за безбедност, туку сите општествени засегнати страни и актери.

На ова место ќе ве запознаам со успешна акција на идентификувани лица кои радикализирани делуваа и радикализираа други поединци. Ваквата акција е успешна од аспект на успешна и достоинствена примена на оперативни-тактички и технички методи и средства како и истражни мерки и активности. Во овој дел ќе ги објаснам само генералните карактеристики на сторените казниви дела во акцијата „Ќелија“.

После преземените опсежни оперативни-тактички, технички и истражни методи и средства и прибирањето на доволно докажан материјал, поднесена е кривична пријава. Истата е прифатена од јавното обвинителство и проследена со обвинителен акт. Судието за „Ќелија“ беше на 25. март 2016, 6 од осомничените во акцијата добија затворски казни. Сите шест се изјаснија за виновни и постигнаа спогодба со обвинителството. На 16 мај, пет други осомничени (Иса Фуга, Абдула Абдулахи, Ерол Рустеми и Стефан Стефановски) исто така се изјаснија за виновни, и покрај првичната изјава за невиност. Подолу се профилите на 11-те осудени лица. Разноликоста на профилите на обвинетите во случајот „Ќелија“ покажува дека патот на насилниот екстремизам не е карактеристичен само за определени профили луѓе, со одредено минато. Ова во одредена мера ја разбива претпоставката дека насилните екстремисти и странските борци потекнуваат од сиромашните слоеви, недо-

волно се образовани и имаат криминални досиеја. Гледаме дека овие карактеристики не се правило, и покрај тоа што се точни во одредени случаи. Фактот што има доктор, државен службеник, златар, многу повозрасни и многу млади луѓе, покажува дека е погрешно да се прават стереотипи за одредена категорија луѓе. Лица осудени во оваа акција се :

Реџеп Мемиши, 36, оца во озлогласената џамија Тутунсус од Скопје. Осуден на 7-годишна затворска казна за регрутација за странски паравоени организации согласно член 322 од Кривичниот законик. Мемиши, женет со две деца, претходно нема кривично досие. Се смета за главен врбувач за ИСИС за Македонија.

Ахмет Дарлишта, 32-годишен државен службеник, осуден на пет и пол години затворска казна за организирање и финансирање на регрутација и превоз на борци за странски паравоени организации согласно согласно член 322 од Кривичниот законик.

Сејфула Евдемовски, 32-годишен, осуден на 5 години затвор за логистичка поддршка и обид за учество во странски паравоени организации согласно член 322 од Кривичниот законик. Се обидел да ѝ се приклучи на војната во Сирија, но бил пресретнат на аеродромот во Истанбул и депортиран во Македонија.

Ресуљ Саити, 22-годишен и најмлад меѓу осудените. Осуден е на затворска казна во траење од 5 години поради логистичка поддршка на македонски граѓани кои се приклучиле во војната во Сирија, согласно член 322-а од Кривичниот законик.

Фазли Суља, 23-годишен златар, осуден на 5-годишна затворска казна за учество во странски паравоени организации согласно член 322 од Кривичниот законик. Патувал во Сирија преку аеродромот во Скопје на 21 февруари 2015. Прикачувал слики од својот престој на своите профили на социјалните мрежи.

Мухамед Шеху, 27 годишен, невработен, од Гостивар, осуден на 5-годишна затворска казна за учество во странски паравоени организации согласно член 322 од Кривичниот законик. Нема претходно криминално досие. Исто како Фазли Суља, прикачувал слики од својот престој на своите профили на социјалните мрежи.

Иса Фуга, 24-годишен од Скопје, нема претходно досие. Осуден на 4-годишна затворска казна за учество во странски паравоени организации согласно член 322-а од Кривичниот законик.

Абдула Абдулахи, 27-годишен од Тетово, жене, татко на пет деца. Без криминално досие. Осуден на три години и едем месец затворска казна за учество во странски паравоени организации согласно член 322-а од Кривичниот законик.

Ерол Рустеми, 36-годишен, невработен, осуден на 6 години затворска казна за организирање превоз на странски борци и за учество во странска паравоена организација согласно член 322-а од Кривичниот законик.

Мухамед Имери, 38-годишен таксист од Скопје Осуден на 2 години затворска казна за учество во странски паравоени организации согласно член 322-а од Кривичниот законик.

Стефан Стефановски е единствениот етнички Македонец осуден во случајот „Ќелија“. 32-годишен лекар. За време на судењето се повикува на Хипократовата заклетва изјавувајќи дека нема ништо лошо во пружањето медицинска помош на луѓе, независно од нивната вероисповест, раса и националност. Осуден на двегодишна затворска казна за учество во странски паравоени организации согласно член 322-а од Кривичниот законик.

Фазли Суља, 23-годишен златар, осуден на 5-годишна затворска казна за учество во странски паравоени организации согласно член 322 од Кривичниот законик. Патувал во Сирија преку аеродромот во Скопје на 21 февруари 2015. Прикачувал слики од својот престој на своите профили на социјалните мрежи.

Заклучни согледувања и предлози

Напорите на меѓународната заедница се движат во правец на создавање на можности од правен аспект за непречено дејствување на службите кои се за извршување на законите и преку заострување на казните и квалификација на дејствијата како казниви, а се вовед или фаза од подготовка или извршување на терористичка активност, се постигнува ефект на генерална превенција. Сепак активностите ќе мора да се интензивираат во наредниот период

и да се работи на свесноста на сите актери за опасноста од дејствувањето на радикалните структури и нивното преминување кон конкретни терористички дејствија.

Бројот на терористички акти е енормно зголемен и напорите ќе мора да се движат кон рано осознавање, предупредување, идентификување на актерите и делување со сите сили и средства кон радикализираните лица кои прекицираат терористички активности.

Што треба да се направи во наредниот период:

- » Поттикнување на теоретско-емпириски истражувања кои ќе бидат спроведувани од академската заедница во соработка на националните институции надлежни за справување со насилан екстремизам и радикализам и извлекување на соодветни заклучоци за реалната опасност, ризиците, заканиите по националноста безбедност. Ваквите резултати ќе дадат слика за реалните состојби и давање на насоки за понатамошни постапки.
- » Неопходно е спроведување на континуирани заеднички обуки за припадниците на безбедносните органи за превенција и сузбивање на регионално (пред се со соседните земји) како и на меѓународно ниво, заради усогласување на постапувањето, развивање највисок степен на соработка, споделување на информации и размена на искуства, како и градење меѓусебна доверба.
- » Во истата насока, потребно е продолжување и унапредување на меѓуинституционалната соработка во рамките на самите држави преку размена и споделување на добри практики и искуства.
- » Зајакнување и унапредување на капацитетите и ресурсите на локалните совети за превенција, советодавните граѓански групи и верските заедници во насока на преземање конкретни мерки и активности за спречување на насилан екстремизам и радикализација на поединци и групи.
- » Изработка на социолошки профил од страна на сите инволвирани институции на национално ниво заради утврдување мотив и позадина за извршување на терористички дејствија.
- » Поактивно вклучување и ангажман на младите и младинските здруженија, семејствата, жените, верските, културните и образовните лидери и граѓанското општество во справувањето со условите погодни за ширење на насилан екстремизам.
- » Дизајнирање на инструменти за проценка на ризикот од вратените странски борци и придружувани членови од семејството и следење на

- нивното однесување, начин на живеење, врски и контакти, при тоа со зголемено внимание на децата повратници од конфликтните региони.
- » Нагласување на потребата во затворите да се формира посебен оддел или орган за разузнавање и анализа на информации за субјекти, лица, ресурси и капацитети вклучени во процесот на радикализација и ширење на екстремистичката идеологија.
 - » Испитување на состојбата и можностите за развој на соодветна програма за рехабилитација, ресоцијализација и реинтеграција за странските борци - повратници, додека се во затвор и потоа, предводено од страна на владините институции а во соработка со партнерите од граѓанското општество, академската заедница и секако експертите од областа.

Користена литература

- » Антони, Џ., Скоти, Заштита на функционерите и меѓународниот тероризам, Култура, Скопје, 2004
- » Армстронг, Д., Фарел, Т., Маигуашка Б., Управување и отпор во светската политика, Магор, Скопје, 2009
- » Brisard, C., Terrorism financing, roots and trends od Saudi terrorism financing, USA, 2006
- » Гелке, А., Новата ера на тероризмот и меѓународниот политички систем, Магор, Скопје, 2009
- » Димовски, З., Илијевски, И., Меѓународен тероризам, Факултет за безбедност, Скопје, 2011
- » Дојчиновски, М., Оџаков, Ф., Разузнавачки операции, Соларис принт, Скопје, 2010
- » Котовчевски, М., Борба против тероризмот, Македонска цивилизација, Скопје, 2004
- » Дронзина, Т., Женскиот самоубиствен тероризам, Воено издателство, ЕООД, 2008
- » Елзесер, Ј., Како је џихад стигао на Балкан, Јасен, Београд, 2006

Интернет извори:

- » FATF, GAFI, The Financial War on Terrorism, A Guide by the Financial Action Task Force, 2004, from http://books.google.com/books?id=aOQedIRh9sUC&printsec=frontcover&source=gbs_slider_thumb#v=onepage&q&f=false

- » Hopkins, R., Bruce, The Tax Law of Charitable Giving, Fourth edition, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2010, from http://books.google.com/books?id=FSukktE0GQwC&printsec=frontcover&source=gbs_slider_thumb#v=onepage&q&f=false
- » Vaccani, Matteo, Alternative Remittance Systems and Terrorism Financing, Issues in Risk Management, World Bank working paper No. 180, The World Bank, Washington, 2010, from http://books.google.com/books?id=bjk0t1i9dJkC&printsec=frontcover&dq=Alternative+Remittance+Systems+and+Terrorism+Financing&hl=mk&ei=XDkaTM2DJ8-isQahhMm0Bg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCIQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false [accessed on the 10.06.2010]
- » Gurule, Jimmy, Unfunding terror, The Legal Response to the Financing of Global Terrorism, Edward Elgar Publishing Limited, Northampton, 2008, from http://books.google.com/books?id=tYHi5qBaM7MC&printsec=frontcover&source=gbs_slider_thumb#v=onepage&q&f=false
- » Pieth, Mark, Financing Terrorism, from http://books.google.com/books?id=kQYqAxp7WoC&printsec=frontcover&source=gbs_slider_thumb#v=onepage&q&f=false

2.2. ДЕРАДИКАЛИЗАЦИЈА НА „СТРАНСКИ БОРЦИ“ КАКО ДЕЛ ОД ПРОЦЕСОТ НА РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈА ВО КАЗНЕНО-ПОПРАВНИТЕ УСТАНОВИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Проф. д-р Оливер Бачановиќ

*Факултет за безбедност- Скопје, Универзитет „Св. Климент Охридски“- Битола
bacanovicoliver@gmail.com*

Бојан Христовски

постдипломец на Факултетот за безбедност-Скопје

Вовед

Учеството во странски паравоени формации или терористички организации е појава која не е нова, но се актуелизираше со отпочнувањето на конфликтот во Сирија и Ирак во 2011 година. Во периодот потоа, на повикот на „Исламска држава“ и другите екстремистички групи, се одзваа и континуирано им се приклучуваа голем број „странски борци“. Поттикнати од политичко-идеолошки цели, преку силна пропаганда „во името на исламот“, тие на најразлични начини биле радикализирани и регрутирани во нивните земји. Опасноста од феноменот „странски борци“, посебно се изостри по нивното враќање во земјите на потекло, каде биле забележани различни активности поврзани со насилен екстремизам, верска пропаганда и акти на тероризам.

Имено, во периодот 2014-2017 година во повеќе земји на ЕУ, извршени се терористички напади во името на „Исламска Држава“ во кои директно или индиректно учествувале поранешни „странски борци“ - терористи.

Меѓутоа, активностите на „странските борци“ не губат на интензитет дури ни по нивното, евентуално, затворање во казнено – поправните установи. Имено, искуството говори дека „странските борци“ не го оставаат зад себе екстремното и криминално однесување и идеологијата, туку напротив, продолжуваат со тоа, се реорганизираат, надоградуваат и се вмрежуваат со останати терористи и криминалци, дедека ја издржуваат затворската казна.

Верската индоктринација, односно радикализација е појава која може да се забележи и во казнено- поправните установи во Република Македонија, а

како ризична категорија врз која може да се изврши влијание се младите на возраст од 18 до 24 години.⁴²

Оттука, третманот на осудени лица „странски борци“ е голем предизвик, најчесто поради тоа што тие себеси не се сметаат за криминалци. Тие веруваат дека се затворени неправедно, заради нивната идеологија и кауза.

Третманот што треба да се спроведе кон нив е комплексен, поради специфичниот мотив за извршување на кривичното дело за кое се осудени. Поради тоа, треба да се тргне од фактот дека се што е научено со „чувство“ се „вкоренува“ во мозокот, па дури и ја менува когнитивната сфера буквално на неуронско ниво. Според тоа, се истакнува дека системот на верување на терористите е екстремно силен и тие го бранат со голем емоционален интензитет.⁴³

Третманот на осудените лица – „странски борци“ во затворите е средство на ресоцијализацијата, односно процес во кој преку разни мерки и методи се стреми кон остварување на главната и водечка цел на современата пениологија – ресоцијализација, во чии рамки и дерадикализација на оваа категорија на осудени лица.

Ресоцијализацијата на осудените лица - „странски борци“ генерално се насочува кон нивна таканаречена **дерадикализација и исклучување од насилство**.

Дерадикализација претставува процес на промена на ставови, когнитивен процес насочен кон отстранување на екстремните ставови на личноста, со цел да се заменат со поумерени. Од друга страна, во теоријата се зборува и во практиката се применува процес на исклучување од насилство, кој може да се остварува паралелно со дерадикализацијата, а понекогаш и независно. Имено, исклучувањето на методите на насилство (“Disengagement”), не

⁴² Во македонските затвори и воспитно-поправните установи забележани се тенденции на потенцијални опасности од радикализам кај машки лица од 18 до 24 години, истакнала министерката за правда Рената Дескоска на меѓународни конференции одржани во Скопје, посветени на превенцијата против насилен екстремизам, радикализацијата и дерадикализацијата во земјите од западен Балкан, како и на теми поврзани со ресоцијализацијата на поранешни затворници. <https://telma.com.mk/vo-zatvorite-postoi-potentsijalna-opasnost-od-radikalizam/pristapeno-na-1.11.2018>

⁴³ Dr. Rupali Jeswal: Treatment of offenders, with focus on terrorists in prison

секогаш е проследено и со дерадикализација. Многу од успешните примери на дерадикализација (промена на насилно- екстремистички верувања), во суштина биле случаи на прекинување на насилното однесување, но не и промена на ставови.⁴⁴

Состојба со третманот на „странски борци“ во казнено-поправните установи во Република Македонија

Феноменот на „странски борци“ и ризикот кој произлегува од нивното делување во земјите на потекло не ја заобиколи **Република Македонија**. Во изминатиот период идентификувани се вкупно **154** лица, македонски државјани кои учествувале во конфликтот во Сирија и Ирак, меѓу кои има и 35 загинали. Според добиените информации, бројот на македонски државјани - повратници од конфликтната зона во Ирак и Сирија во Република Македонија изнесува 80 лица.⁴⁵

Голем дел од повратниците од Ирак и Сирија, пристигнати се пред инкриминирањето на кривичното дело „Учество во странски војски“ во Кривичниот законик.⁴⁶ По стапување на сила на новите одредби на Кривичниот законик, во Република Македонија се спроведени неколку акции за сузбивање на „странските борци“, што на крај резултираше со правосилни затворски казни за 25 лица. Тие се распоредени во повеќето казнено – поправните установи во Република Македонија, каде не се одвоени од останатите осудени лица, а ниту пак им е оневозможена нивна меѓусебна комуникација.

Во однос на осудените лица – „странски борци“, не е утврдена стратегија за класификација и физичко распоредување (сместување), а воедно може да се истакне дека **во Република Македонија не постои посебна програма за ресоцијализација (дерадикализација) на ваков тип на осудени лица.**⁴⁷ Наведениот факт особено загрижува поради тоа што петмина од вкупниот

⁴⁴ Ibid

⁴⁵ <https://telma.com.mk/vo-zatvorite-postoi-potentsijalna-opasnost-od-radikalizam/pristapeno-na-1.11.2018>

⁴⁶ Закон за изменување на Кривичниот законик, „Службен весник на Република Македонија“, бр.132 од 05.09.2014 г.

⁴⁷ Напоменуваме дека во разговорот со претставникот на Управата за извршување на санкции бевме информирани дека е формирана работна група која работи на изработка на ваква програма.

број на осудени лица – „странски борци“ се веќе ослободени, без притоа да биле подложни на соодветна третманска програма.

Во таа насока, според добиени сознанија од истражувањето⁴⁸, може да се констатира дека лицата кои ја отслужиле затворската казна не се дерадикализираани. Напротив, дел од нив и понатаму продолжуваат да остваруваат контакти со нивни истомисленници и посетуваат предавања на радикални верски имами.

Рехабилитацијата на „странските борци“, односно спроведувањето на соодветна програма за дерадикализација, налага потреба од целокупно функционален пенитенцијарен систем, земајќи ги предвид и кадровските и техничките капацитети, како и неопходна координација и соработка.

Една од карактеристиките на состојбата во казнено-поправните установи во Република Македонија е поголемиот број на затвореници во однос на расположивите капацитети (тн. пренаселеност на затворите)⁴⁹, а згора на тоа како проблем се јавува недостигот на персонал, несоодветна кадровска екипираност и обука, како и недоволен и несоодветен простор. Во тој контекст, во однос на третманот на „странски борци“ – терористи, се истакнува дека вработените во казнено – поправните установи воопшто не се обучувани. Исто така, бројот на осудените лица кои се опфатени со третманските групи, со кои работат службените лица од областа на ресоцијализација, во голема мера ги надминуваат утврдените стандарди, со што значително се намалува квалитетот на третманот.

На основа на меѓународните и сопствените искуства можеме да констатираме дека недостигот на персонал и отсуството на соодветна обука во однос на препознавање и сузбивање на радикално однесување, профилирање и спроведување на ефикасен третман на „странски борци“, може да ја зголеми заканата од насилниот екстремизам и да оневозможи потенцијално спроведување на специфични програми во процесот на ресоцијализација (дерадикализација).

⁴⁸ Станува збор за истражување спроведено од страна на кандидатот Бојан Христовски, студент на постдипломски студии на Факултетот за безбедност – Скопје, што го реализирал во рамките на својот магистерски труд под наслов: „Дерадикализација на „странски борци“ како дел од процесот на ресоцијализација во казнено-поправните установи во Република Македонија, во насока на превенција од тероризам“, пријавен на Факултетот за безбедност.

⁴⁹ Ibid

Периодот на прием на осудените лица во казнено- поправните установи (понатака: Установите), согласно теоретските сознанија и праксата, претставува исклучително важна алка во процесот на ресоцијализација. Од друга страна, а согласно потребите и важечката законската регулатива, Установите треба да имаат одделенија за прием на осудени лица (приемни одделенија), но во најголем дел од Установите, тие недостасуваат, што во пракса претставува дополнителен товар за воспитувачите.

Воедно, може да се истакне дека при интердисциплинарното испитување на личноста во периодот на прием, се прави делумна класификација, меѓу другото, и во однос на способностите за лидерство, слабостите во однос на подложноста на туѓи влијанија, идеолошки убедувања, ризици итн. Меѓутоа, дури и кога профилирањето на осудените лица се врши во целост, утврдените карактеристики не секогаш се земаат предвид при индивидуализирање на третманот и на сместувањето, а како причина за тоа може да се истакне недостигот на стратегија и програми за справување со „странските борци“ како специфична категорија на осудени лица.

Воедно, согласно принципот на индивидуализација во изршувањето на кривични санкции, произлегува потреба од соодветен инструмент за проценка на ризик кај осудените лица. Инструментот кој се користи во македонските казнено – поправни установи го мери и проценува ризикот од рецидивизам и потребите на осудените лица, но притоа не го мери ризикот од можности за влијание (вклучително и радикално), опасности по затворската средина (персонал и други осудени лица), ризик од извршување терористички напади за време на издржување на затворска казна итн.

Понатака, осудените лица – „странски борци“ во Република Македонија, без исклучок, ги користат сите погодности како и останатите осудени лица, и тоа без посебен надзор, контрола и соодветна проценка за ризик. Имено, речиси сите осудени лица „странски борци“ во македонските казнено- поправни установи користеле на пр. право на слободни викенди, посети на членови на семејство, како и на пријатели, познаници и др., користење литература и разни други погодности.

Исто така, се забележува и злоупотреба, односно искористување на слабите контролни механизми во затворите. Имено, во затворите, осудените лица изнаоѓаат начини за нелегален внес и користење на мобилни телефони и други средства за комуникација. Забележано е дека речиси половина од

осудените лица „странски борци“ во Република Македонија користеле мобилен телефон.⁵⁰

Од аспект на координација и соработка, во однос на справувањето со „странски борци“, може да се истакне дека во македонското законодавство не е регулирана соработката помеѓу надлежните институции МВР/Управа за безбедност и контра-разузнавање и Министерство за правда/Управа за извршување на санкции.

Иако е неопходно, сепак, не постои формален институционален механизам за брзо, ефикасно и двонасочно споделување на информации од интерес на надлежните институции. Поради тоа, во пракса се појавуваат проблеми во однос на координација, профилирање на осудените лица при нивниот прием во приемното одделение, креирање и реализирање на ефикасна третманска програма, проценка за ризик, класификација и сместување, сузбивање на радикализација итн.

Македонскиот пенитенцијарен систем, исто така, нема организиран разузнавачки механизам за прибирање и анализа на безбедносно интересни сознанија.

Тргувајќи од верскиот елемент поврзан со мотивот на кривичното дело на осудените лица, како негативна околност во однос на нивна соработка со затворскиот персонал, се истакнува и дека Исламската верска заедница (ИВЗ) во Република Македонија никогаш не била вклучена во активности поврзани со дерадикализација на насилни екстремисти во затворите, иако во повеќе наврати од нивна страна биле иницирани конкретни предлози и проекти во насока на ресоцијализација на „странските борци“.

Заклучоци и предлози за подобрување на ефикасноста на македонскиот пенитенцијарниот систем во однос на дерадикализација и ресоцијализација на „странски борци“

Во функција на градењето на ефикасен пенитенцијарен систем, во кој извршувањето на санкциите би било соодветно средство за дерадикализација и ресоцијализација на осудените лица, согласно меѓународните норми и при-

⁵⁰ Во рамките на споменатото истражување, преку извршен увид во стручните досиеа на 21 осудено лице – „странски борци“ (од вкупно 25 кои ја издржуваат казната затвор), кај 11 се констатирани дисциплински мерки за кршење на куќниот ред на Установата, поради поседување и користење на мобилен телефон.

мери на добра пракса во разни земји, потребно е да се превземат повеќе конкретни мерки и активности.

Во однос на осудените лица „странски борци“ неопходно е да се изработи **соодветна програма за рехабилитација (дерадикализација)**, но и да се овозможат сите неопходни услови за нејзина практична примена.

Имено, од аспект на безбедноста, неопходно е „странските борци“ да се третираат и по нивното затварање во казнено-поправните установи. Несоодветниот третман **во затворите** може значително да се одрази на многу сегменти во сферата на безбедноста, особено **несоодветниот третман на „странски борци“ - терористите во затворите може да продуцира нови терористи**. Ако осудените лица „странски борци“ се „третираат“ како терористи, ќе создадеме повеќе и порадикални терористи. Потребно е упорно спротивставување на екстремистичката идеологија со цел да се разобличи и прикаже нејзината вистинска природа, применувајќи, притоа, умерена идеологија. Битен предуслов за тоа е да се добие поддршка од осудените лица преку зголемување на довербата, придобивање на нивното внимание и интерес во процесот на ресоцијализација, како резултат на организирани и добро осмислени (планирани и програмирани) напори да се промени или да се влијае на промената на правецот на нивното размислување, на нивните ставови и сл.

Организираниот приод во третманот ќе го обезбедиме преку програмите за дерадикализација кои треба да содржат различни **мерки како стимулација** на осудените „странски борци“, како што се овозможување на образование и стекнување на вештини, подобрени здравствени услуги, склучување на брак итн., во прилог на што се и одредени меѓународните искуства.

Во рамките на третманот треба да се обезбеди **организирање на времето и исполнување со активности** со позитивни содржини, со цел ефикасна пенална адаптација и успешна ресоцијализација. За остварувањето на таа цел треба да се користат искуствата и најдобрите практики од успешни програми за дерадикализација и исклучување од насилство.

Од особена важност би било во третманот да се имплементираат активности преку специјалните програми за дерадикализација, кои вклучуваат **учество на членови на семејствата на осуденото лице, но и семејствата на жртви од тероризам, како и други влијателни личности од општествено-поли-**

тичкиот и културниот живот. Исто така, можно е, па дури и се препорачува, во овие процеси да бидат вклучени и **дерадикализираани и рехабилитирани поранешни екстремисти и терористи од земјава и странство.**

Континуирано треба да се работи на подобрување на **соработката со Исламската верска заедница (ИВЗ),** како легитимен претставник на муслиманите во Република Македонија, **и нејзино вклучување во процесите на дерадикализација во рамките на процесот на ресоцијализација.** Соработката со ИВЗ, како еден од клучните фактори во промовирање на умерена верзија на исламот компатибилна со македонското општество, треба да се остварува, освен во насока на општо сузбивање на насилниот екстремизам во државата и во специфично делување во процесот на дерадикализација на „странски борци“ во казнено – поправните установи, како и заштита од радикализација на ранливите категории.

Надлежните институции во соработка со ИВЗ, треба отпочнат со активности за креирање на конкретна стратегија и план за следење на активностите од позиции на радикализација и насилен екстремизам на интернет, како и преземање на контра мерки за сузбивање на наведените штетни појави. Треба да се креира и постојано да се ажурира листа **на забранета пишана и електронска (интернет страни) литература,** како и да се обезбеди соодветна технологија и неопходната обука на персоналот вработен во казнено-поправните установи за идентификување на употреба на недозволени средства за комуникација.

Во функција на обезбедување на ефикасен третман, подобра интерна соработка, детектирање, управување и сузбивање на активностите од позиции на насилен екстремизам, неопходно е создавање на **организиран, ефикасен систем за прибирање, анализа и проценка на сознанијата** во рамките на казнено-поправните установи. Исто така, неопходно да се креираат и употребуваат посебни **скрининг алатки и инструменти за проценка на ризикот од рецидивизам,** посебно во случаи на напуштање на КПУ при користење на слободни денови, или некои други погодности.

Затворскиот персонал кој работи со осудени терористи „странски борци“, треба да биде **соодветно обучен** да ја спроведува конкретната програма за дерадикализација, да препознае, идентификува и сузбива активности од позиција на насилен екстремизам и радикализација.

Со цел воспоставување на ефикасна меѓуресорска координација и соработка, со прецизно регулирани обврски, начин и форма за меѓусебно информирање и делување, потребни се соодветни **измени на нормативен план.**

Активностите од позиции на насилен екстремизам, во сите форми и облици, се реалност на современото општество која ќе постои и во иднина. Процесот на дерадикализација на „странски борци“ е мошне тежок, а успехот неизвесен. Некои екстремисти никогаш нема да ги променат нивните радикални ставови, ниту пак ќе се откажат од насилство, но тоа во никој случај не треба да води кон обесхрабрување и откажување за работа со нив во пенални услови. Напротив, **државите**, во рамките на нивните можности, капацитети и финансиска моќ, треба континуирано да работат во насока на подобрување на условите во казнено – поправните установи и изнаоѓање на нови решенија за успешно рехабилитирање на „странските борци“, со приоритетна цел, сузбивање на насилниот екстремизам и тероризам.

2.3. ТЕРОРИЗМОТ КАКО ГЛОБАЛНА БЕЗБЕДНОСНА ЗАКАНА

Д-р Армин Кржалиќ

*Факултет за кривична правда, криминологија и безбедносни
студии на Универзитетот во Сараево
akrzalic@fkn.unsa.ba*

Д-р Неџад Корајлиќ

*Факултет за кривична правда, криминологија и безбедносни
студии на Универзитетот во Сараево
dean@fkn.unsa.ba*

Вовед

Очекувањата дека глобализацијата може да го намали јазот меѓу богатите и сиромашните е погрешна премиса и е еднаква на очекувањата дека тероризмот може да исчезне во новиот светски поредок. Поради тоа, ние го гледаме тероризмот како огромен предизвик за глобалната безбедност и како глобална безбедносна закана. Кога зборуваме за тероризмот како глобална закана за безбедноста, го гледаме тероризмот како агент, бидејќи тероризмот не е ниту филозофија ниту движење. На таквото гледиште му се придружува и Шикман, кој гледа на тероризмот како на глобална закана за безбедноста на светот, имајќи предвид дека тероризмот е еден од најопасните облици на загрозување на безбедноста на државата, регионот и меѓународната заедница во целина, и како таков претставува убедлива закана за безбедноста на одредени држави и глобална закана за безбедноста на меѓународната заедница.¹

Гледано од различни перспективи кои ние натаму ќе ги анализираме, еден чин се смета едновремено и тероризам и ослободување, затоа избравме да не го дефинираме тероризмот. Во трудот ќе ја истражуваме историјата на тероризмот, злоупотребата на тероризмот од страна на нечесни политики а преку анализите на светските автори ќе објасниме што стои зад паролите: “Војна против тероризмот”, “Единство на нацијата” и “Праведна војна”. Ние нема да ги анализираме и наведеме сите дефиниции за дадениот термин.

Значење на зборот “терор”

Зборот “терор” потекнува од латинскиот јазик и претставува основа, или корен, на зборот “тероризам.” Меѓутоа, ние го пронаоѓаме потеклото на овој збор во индо-европскиот корен „tras“ што значи треперење предизвикано од страв. Очигледно е дека станува збор за планирано користење на насилство или насилни закани за исполнување на политички, верски или идеолошки цели. Според Речникот на странски зборови (Клаиќ, 1985), “терор” укажува на предизвикување страв, ужас, уплав, употреба на физичко насилство за уништување на непријатели, додека терминот “тероризам” значи спроведување на терор, владеење со заплашување, тиранија; уништување на непријатели со користење најсурови средства (прогон, угнетување, убиство итн.) Модли и Корајлиќ гледаат на тероризмот како на “чин на заплашување, насилство насочено кон гледачите, вклучително и на оние во политичкиот и медиумскиот живот”². Според нив, модерниот тероризам е опасност за невините луѓе. Поедноставено, поконцизното разбирање на споменатите зборови дава Абазовиќ кој вели дека “тероризмот е злостор и само злостор, терористи се злосторници и само злосторници (тие не се идеалисти, ниту херои, ниту борци за слобода, ниту заштитници на верски или национални интереси, ниту ..., ниту ...) (Абазовиќ, 2012)

Теророт како оружје за угнетување и војни

Теророт како оружје за угнетување и војни се користел низ историјата, почнувајќи од Платон, Аристотел и Цицерон, кој го славел убиството на неправедни владетели, повикувајќи ги другите Римјани да му се придружат во прославата. Римјаните верувале дека убиството на неправедни владетели (убиство на тиранин) е најдобриот потфат, особено ако убиецот бил близок со тиранинот.³ Повеќето современи теоретичари го поврзуваат зборот “терор” (terreour, teror) со настаните за време на Француската револуција (1789 - 1795) за да ја истакнат состојбата на општ страв намерно создадена за политички цели. Луѓето кои се залагале за револуцијата, по нејзината реализација, гордо се нарекувале “вистински терористи” (vraishommes de terreour). Во овој период се појавува терминот “тероризам”, со кој биле означени активностите на новата влада. Овој термин бил пренесен и во остатокот од светот. Познатиот англиски филозоф од XVIII век, Едмунд Бурк, ги обележува носителите на Француската револуција како терористи. Во сличен контекст, тероризмот се однесува на формите на насилство што француската влада ги извршувала врз политичките противници, благородниците, нивните се-

мејства и симпатизери, но исто така и врз обични луѓе⁴. Ова укажува дека тероризмот добил политичка димензија. Друга потврда за појавата на политичката димензија на тероризмот во периодот на Француската револуција може да се најде кај Робеспјер Максимилијан, автор на Декларацијата за човекови права и едно од најистакнатите лица на Француската револуција, кој во обидот да го оправда револуционерниот терор на Јакобинците, цврсто се водел од своето мото дека “Владата во револуција е деспотизмот на слободата против тиранијата.” Затоа, во името на слободата, тој инсистира на деспотизмот на владетелите, а деспотизмот е само еден облик на државен тероризам, или тероризам на владејачката идеолошка или политичка елита, или олигархија⁵.

Тероризмот, како форма на борба, се користи од страна на одредени групи за постигнување на цели кои најчесто не може да се идентификуваат. Меѓутоа, во повеќето случаи, зад терористичкиот чин стојат политички прашања. Можеме да видиме дека терминот тероризам е долго познат и претставува историски феномен. Како таков, тој нема димензија, нема граници во времето и просторот, може да се појави насекаде во секое време и да се шири на локално, регионално или глобално ниво. Тероризмот го достигна својот врв во средината на XIX век во Западна Европа и Русија. Се манифестира преку насилни напади, од атентати на високо рангирани лица до поставување експлозивни напади. Се верува дека само во Русија биле убиени над 7000 службеници и безбедносни тела, вклучувајќи го и царот⁶. Анархистите се нарекувале терористи без никаков срам и отворено ги согледувале своите тактики како тероризам. На второто место можеме да го споменеме атентатот на австро-унгарскиот надвојвода Франц Фердинанд, чин што ја започна лавината на Првата светска војна. Доминик Венер смета дека овој чин претставува отстапување од идејата дека монархијата треба да биде обновена во империјата каде Словенците, Хрватите и Босанците ќе бидат обединети во автономна заедница, додека Србите го загубиле единственото лице што можело да го запре вооружениот судир меѓу Австрија и Србија⁷.

До крајот на XX век систематски терористички напади се појавуваат како средство за терор, но во мера не осведочена во модерната ера. Систематски терористички напади биле користени за време на војната во Босна и Херцеговина и биле главно насочени против цивили. Искуството на граѓаните на Сараево, Бихаќ и Тузла кажува дека војската на Република Српска ги изложила на систематски терористички напади, кои во однос на последиците биле еден вид продолжена терористичка кампања⁸. Наместо познатите те-

рористички бомби (како оние употребувани од Времената ИРА, во Лондон) експлозиите биле предизвикани од гранати, а снајперисти вршеле поединечни напади врз цивили. На психолошката страна на таквите дела можеме да најдеме елементи на тероризам. Таквите дела биле особено изразени во свесниот избор на деца како снајперски цели. Причината за споменатото не била во тоа дека децата би имале улога во војна, туку, напротив, убиствата на деца се сметало за ефикасен начин на ширење страв и разочараност меѓу населението. Со терористичкото насилство биле постигнати пошироки воени цели. Како резултат на тоа, сè до прекилот на огнот во почетокот на 1994 година, едно или два деца биле убивани секојдневно во Сараево од страна на окупаторската војска (армијата на Република Српска, четниците, платеници и волонтери). Процентата е дека 20-25% страдале главно од снајперистите. Конечната пресуда за Драгомир Милошевиќ, генерал на армијата на Република Српска донесена од страна на Хашкиот трибунал зборува за четиригодишната блокада и за тероризирањето на Сараево. Генералот Милошевиќ (68) беше прогласен за виновен во ноември 2009 година во пет точки од обвинението - тероризирање на населението на Сараево, убивање цивили и други нехумани дејства за време на артилериските и снајперските кампањи врз цивили во Сараево од позициите на сараевско-романискиот корпус на Армијата на Република Српска под негова команда во периодот 1994-1995 година. Исто така, Хашкиот трибунал го прогласи за виновен и Ратко Младиќ, воениот командант на Армијата на Република Српска, во осум точки од обвинението: за тероризирање на цивили, за кршење на воени правила, за напади врз цивили и за земање заложници како кршење на воените правила.

Според тоа, се поставува прашањето дали овие карактеристики на тероризмот се менувале со текот на годините, како облик на терор и дали е веројатна промена во иднина?

PantaRhei - сè тече ако чекате доволно

Тероризмот не се промени многу во текот на минатиот век, и речиси воопшто во последните 25 години. Првото киднапирање на авион се случи во 1931 година, додека тероризмот го достигна својот врв со првото киднапирање со цел политичко изнудување во 1968 година. Автомобил-бомбите прв пат биле употребени во 1947 година во Палестина, додека првата терористичка бомба во авион експлодирала во 1955 година. Токму во тоа време, во Европа се појавуваат првите ултра левичарски групи како Црвената бригада, Фрак-

цијата на Црвената армија, чии акции покажаа дека тероризмот е средство во нивната политика, а целта - уништување и заплашување на капиталистичкиот поредок. Овој период заврши на почетокот на 80-тите, а отворањето на доверливи документи на одредени разузнавачки и контраразузнавачки агенции покажа дека, за време на Студената војна, голем број терористички организации биле под контрола на безбедносните системи на блоковите, со цел да се постигнат цели на сметка на спротивната страна.

По завршувањето на Студената војна и слабеењето на споменатите групи, беше очигледно дека ќе дојде до отворање на нов безбедносен проблем. Израел не седеше мирно, а со САД и Франција како сојузници, го нападна Либан со што го означи почетокот на граѓанската војна во Либан. Беше јасно дека ја избрал страната на христијанските сили што создаде и го интензивира мислењето дека САД и Западот се непријатели на муслиманската цивилизација. Очигледно, таквата состојба не беше доволна, и тие продолжија да ги зголемуваат тензиите меѓу Индија и Пакистан во однос на Кашмир и Џаму, со цел да создадат такви околности во кои муслиманскиот свет не е само во конфликт со Западот, туку и со Хинду и православна цивилизација. Овие настани ги засенија терористичките напади на расистичките десничарски групи во Австрија, Германија, Шведска и на други места, против муслимански граѓани, како и уличните напади на бандите во Марсеј, Берлин, Осло и Стокхолм⁹.

Анализирајќи ја верската позадина на терористичките напади во далечно минато (долго пред исламот кој е често обележан како еден од главните двигатели за ваквите напади), дознавме дека најраните терористички активности биле спроведени од страна на Сикариите (грчки- sikarioi, "луѓе со ножеви"¹⁰), како екстремна група на еврејски зелоти¹¹. Оваа еврејска група водела отворена кампања против римското владеење во Палестина, против сите Евреи кои соработувале со римската влада и против Монголците. Во Масада, за време на 73-та година, тие се самоубивале, наместо да се предадат на римската војска¹². Во Индија, во VII век, постоел религиозен култ кој ширел терор со ритуални убиства на луѓе и ги жртвувал во чест на Хинду божицата на стравот, Кали. Одметници, убијци, Хашашини (арапско-хашшашун, "хашиш корисници", "убијци") биле секта која дејствувала од 1090 до 1256 година. Нивната мисија била преку тероризам да шират страв меѓу непријателите и да ги убиваат нивните клучни политички фигури. Поголемиот дел од времето тие се инфилтрирале во непријателските линии и самите страдале за време на мисијата, нешто на што биле однапред подготвени. Група со исто име почнала да се шири од замокот Аламут, "гнездо на орелот", на север од

Персија, во близина на Каспиското Море, и нашле прва поддршка меѓу планинските племиња без политичко влијание. Овие убијци ја засновале својата империја врз идеологијата на Исмаилизмот¹³, група која се оддалечила од универзалната мисија на исламот и автентичното учење на исламската религија. Меѓу жртвите биле високо рангираните муслимани, христијани, евреји и други (селџучкиот везир Низам ал-Мулк, крстоносци, Конрад од Монферат - ерусалимски крал, додека Салахудин, исламски генерал, успеал да преживее)¹⁴. Империјата Хашашин била уништена за време на монголското освојување, но групата преживеала до денес. Успеале повторно да воспостават систем за владеење и го нашле своето место во Персија (Сирија и Иран) и со својата способност за убедување, во Индија меѓу Коџите.

Уште пред Втората светска војна Израел успешно ги користела тактиките на терор за стекнување на независност во палестинската побуна против британското владеење. Немирите ги воделе еврејските терористички организации Иргун и Стерн Ганг. Овие организации во текот на војната уште биле активни и се труделе да не се издвојуваат во своите активности, но веќе во текот на 1944 година се случиле три истовремени бомбашки напади, а две години подоцна бил миниран и хотелот "Крал Давид", каде што била сместена централната британската канцеларија¹⁵. Таквите акции предизвикале солидарност со групите кои се бореле за слобода и добиле поддршка и помош од силни сојузници. Во текот на 1948 година овој процес довел до крај на британското владеење во Палестина, но отворил вулканско јадро, односно основањето на Израел. Слични терористички напади охрабриле други групи да користат слични методи во иднина. Модерен Израел не престана да ги користи истите методи, дури и од позиција на држава (тероризам преку одмазда, агресија и терор меѓу Палестинците). Во текот на февруари 1994 година еврејскиот екстремист, Браух Голдстејн, следбеникот на рабинот Кахане, маскрирал 29 лица во преполната џамија во Хеброн, а една година подоцна, премиерот Јицак Рабин бил убиен од еврејски екстремист кој тврдел дека исполнува Божја наредба. Израел, без сомнение, е еден од лидерите во државен тероризам. Таквата состојба резултирала со палестински терористички напади врз израелското население, речиси секојдневно, бидејќи го сметаат Израел за свој непријател, а не само одреден број од нив¹⁶.

Кога зборуваме за религијата на Блискиот Исток, неопходно е да се спомене, покрај Израел, и тоа дека арапското политичко чувство било обликувано од францускиот и британскиот колонијализам, и арапскиот неуспех да го спречи формирањето на Израел како држава. Односот на Израел кон Палестин-

ците, во подоцнежни времиња, како и директната помош на САД, ќе помогнат за појава на Арапскиот џихад¹⁷, кој подоцна ќе стане Ал-Каеда.

Арапскиот џихад се бореше против странските окупатори и комунистичките сили во својата татковина и го шири џихадот назад во своите домови. Сепак, ваквиот пристап ќе се промени по 23 февруари 1998 година, по формирањето на Светскиот исламски фронт, кога Осама бин Ладен објави војна против Евреите и крстоносците. Со овој потег приоритетите се префрлија од “блискиот непријател” на “далечниот непријател.” Набргу по ваквите инструкции, целите на Ал Каеда се префрлија надвор од муслиманската територија. Така, на 7 август 1998 година, двојното бомбардирање на американските амбасади во Најроби и Дар ес Салам означи нова пресвртница во операциите на Ал Каеда. Ова значеше дека дефанзивните операции на муслиманските земји се претворија во напади на немуслиманска почва.

И покрај гореспоменатото, би било апсурдно да се стави знак за еднаквост меѓу исламската вера и тероризмот на екстремистичките групи кои дејствуваат во името на “арапскиот џихад.” Ние го нарекуваме “арапски џихад” свесно, бидејќи она што неговите членови го прават во нивните операции (убивање на невини луѓе, нарушување на мирот на Земјата), таквите злосторства и криминалци немаат место во исламот. Ова е варварски и неук концепт.¹⁸ Исламот има универзална мисија која се одразува во ослободувањето на сите луѓе да не му служат никому освен на Бога. Со други зборови, мисијата на народот е да ја прекине сета неправда на Земјата со тежнење кон Бога. Ова вклучуваше и вклучува напуштање на насилните политички системи кои ги спречуваат луѓето да ја изберат својата вера. Исламот не може и не треба да биде наметнат, но тоа не значи дека муслиманите треба да толерираат политички и материјални сили кои ја негираат слободата на човекот и на муслиманите и на другите граѓани. Исламот не е наследство на одредена раса или земја; тоа е Божја религијата и е наменета за целиот свет. Џихад, кој е промовиран од исламот (Големиот Џихад), претставува ненасилен стремез да се живее нормален муслимански животен стил, во согласност со Божјата волја и живот кој ги вклучува петте столбови на исламот.¹⁹

Второто споменато особено се манифестира во САД, каде што медиумите брзоплето заклучија дека зад бомбардирањето во Оклахома стои исламска група. Ситуацијата не е подобра ни во Европа. Ваквото еднострано известување обезбедува одличен медиумски простор, иако во многу случаи тие се ниту потврдени и ниту точни. Овие извештаи може да се окарактеризираат

со исказот “ако некаде се случи експлозија или бомбардирање во кое и да е време, зад нив стојат исламистите или исламистичките терористи.” Таквиот став е дволичен и не помага во решавања на прашањата врзани за терористичките напади.

Меѓутоа, не секој има таков став. Голем број истражувачи и научници во светот имаат тенденција да го отстранат верскиот префикс кај тероризмот. Ние се придружуваме на оваа група, и со овој труд би сакале да дадеме свој придонес кон оваа хипотеза.

Двајца водечки автори во светот, Лојд Петифорд и Дејвид Хардинг, во книгата “Тероризам - Нова светска војна”, се обидуваат, и според нас со успех, да го отстранат префиксот “исламски” од зборот тероризмот. Сметат дека нема место за таков квалификатив крај зборот тероризам. Не оспоруваат дека исламот, преку злоупотреба, се користи како гориво за регрутирање на бомбаши-самоубијци на окупираните палестински територии, но во исто време тие тврдат дека еврејските терористички групи често се “хранети” од доктрини на јудаизмот.²⁰ Цел спектар на учења на левицата, христијанската доктрина, десницата и левичарските редови во Латинска Америка, “учествувале” во креирањето на различни идеолошки профили на тероризмот, особено во текот на XX век. Поради тоа, според авторите, секакво нагласување на исламската компонента во тероризмот не е фер.

Фактот дека тероризмот, особено во текот на последните неколку децении, почесто се случува во земјите каде муслиманите се мнозинство или дека извршителите на терористички дејства претежно биле муслимани, кажува повеќе за тешките услови во тој дел од светот, кажува повеќе за речиси непостојната слобода на избор, и за длабокото чувство на неправда кај населението кое се чувствува предадено од режимите во нивните земји, но исто така и од оној дел од светот кој сака да се нарекува себеси слободен или демократски, имајќи ги првенствено САД на ум.

Ноам Чомски, еден од противниците на надворешната политика на САД, ја истакна нечесната политика на американската влада кон Централна Америка и тврдеше дека САД предничат во кршењето на човековите права и во поттикнувањето на тероризам во светот. Во својата книга напишана за време на Студената војна, “Културата на тероризмот”, 1988, Чомски тврди дека “администрацијата на Реган развила сложена меѓународна терорис-

тичка мрежа, без преседан во историјата, колку што знам, и ја користела за различни цели.”

Лојд Петифорд и Дејвид Хардинг сметаат дека е потребно да се избегне поларизацијата на “ние” и “тие.” Кај тероризмот нема “само добри” и “само лоши” момци. Кога станува збор за тероризам, причините не можат да се најдат само во злото, ниту решението е само во доброто. “Причините се во многукратното зло на светската политика. Додека овие прашања не ги решаваат оние кои имаат моќ, сè додека нема повеќе добри дела, тероризмот ќе ни биде наша вера.”²¹

Ако ја споредиме книгата “Тероризмот - Новата светска војна” со трудот на Ноам Чомски “Пиратите и императорите, стари и нови”, каде што Чомски, преку исказите за тероризмот, целосно ја критикува американската надворешна политика (а тоа го прави многу години) од една страна, и со краткиот есеј на Самуел Хантингтон, “Ерата на муслиманските војни”, можеме да видиме дека Лојд Петифорд и Дејвид Хардинг се обидуваат да се постават некаде помеѓу двата наведени автора. Секако нивните мислења се поблиску до оние на Чомски, нивната левичарска позадина доаѓа до израз, но не и на начинот на кој Чомски го прави тоа, особено не со целосна критика, фокусирана целосно на САД. За разлика од Хантингтон, овој дует не ја потенцира преовладувачката муслиманска вина во приказната туку ѝ посветуваат само мал дел од исказите за тероризмот. Токму тука се разликуваат од Чомски, кој во целиот свој “американизам” флертува со предрасуди кон муслиманите и муслиманскиот свет. Мислењата на двајцата автори се најблиску до професорот Ховард Зин, од Универзитетот во Бостон, кој ја напиша познатата книга “Народна историја на САД.”

Во својата книга “Тероризам и војна”, професорот Зин, преку испитување на современите политички и социјални прашања на современиот свет: глобализацијата, милитаризацијата, демократијата и граѓанските права, медиумската манипулација и владината ароганција, се обидува, како Петифорд и Хардинг, да објасни што се крие зад паролите: “Војна против тероризмот”; “Единство на нацијата” и “Праведна војна.”

Кога го споменавме Хантингтон, неопходно е да се разбере како тој гледа на тероризмот и дали тероризмот има место во неговата анализа. Во својот труд “Судир на цивилизации” тој верува дека “директните конфликти помеѓу големите држави можат да развијат огромно ниво на насилство, а истото може да се случи и со конфликти за поделби каде што големите земји од

различни цивилизации им помагаат на своите помали сојузници да ја формираат истата цивилизација.²² Таквото мислење потврдува дека промените во тероризмот може да се појават речиси во исто време или едновремено со секој друг облик на насилни политички конфликти насекаде во светот.

Покрај наведените автори постојат и оние кои ги поддржуваат ставовите дека терористичките акти се поврзани со општествени и политички движења. Тие сметаат дека тероризмот е производ на ваквите движења, а не иницијатор на општествени и политички движења. Поточно, ваквите терористички акции се последниот показател за политички промени.²³

Заклучок

Со разгледување на безбедносните импликации на оваа нова реалност, неопходно е во иднина да се развијат меѓународни закони, во смисла на дефинирање на нови правила и стандарди во борбата против политички мотивираното насилство и тероризам. Се разбира, не треба да го изгубиме од вид фактот дека овие напори ќе бидат под влијание на глобализацијата и дека ќе се прибегне кон средства за принуда. Факт е дека глобализацијата практично го промени тероризмот во меѓународната заедница и тешко ќе може да се постигнат едноставни и единствени правила.

Гледано од глобален аспект, управувањето со државните или меѓудржавните правни одговори на тероризмот не може да се концентрира само на “редот”, поради тоа што политичкото насилство е несакана, можеби дури и хронична последица од различни интересни групи. Таквите извори на конфликти треба да се стеснат во рамка која овозможува дијалог.

Ова размислување за тероризмот, како и споменатите мислења на авторите, и значителното лево крило и, на моменти, американски став кога зборуваат за причините за тероризам, може да биде нешто со кое другите не се согласуваат. Дали целта ги оправдува средствата? Дали опасноста е реална? И дали има доволно реална опасност за да се оправда трошењето на 10 милијарди долари кои може да се искористат на друго место? Постојат многу причини за страдање, мачење и смрт, кои сигурно може да се намалат со инвестирање во нивното спречување и нивно решение. Да ги земеме како пример сообраќајните несреќи (42.420 загинати во САД во текот на 1997²⁴ година), болестите (725.790 луѓе починале како резултат на срцеви заболувања

во 1997 година во САД и 537.390 починале поради рак²⁵), па дури и жртвите на “обични” убиства (15.551 починале во САД во текот на 1995 година²⁶). Врз основа на овие факти, сметаме дека инвестирањето во некоја од наведените области ќе спаси многу повеќе животи отколку да се инвестира во спречување на хипотетичка опасност од тероризам. Меѓутоа, треба да се има предвид и тоа што самите автори, чии мислења ги анализиравме претходно, ја оставаат можноста дека можеби згрешиле во одредени процени и дека биле премногу строги кон одреден феномен во оној дел од светот што ние го нарекуваме демократски.

Според тоа, овој труд посветен на тероризмот дефинитивно има за цел да ве натера да размислите. Зборовите на професорот Хауард Зин, изговорени по 11 септември 2001 година, би можеле да бидат од голема помош: “Да се обидеме да го објасниме и разбереме тероризмот не значи да бараме оправдување за неговото постоење. Меѓутоа, ако никогаш не се обидете да објасните нешто, ништо нема да сфатите”.

Библиографија

1. Шикман, М. 2006. Тероризам - актуелни и можни облици,. Бања Лука: Висока школа за внатрешни работи
2. Душко Модли и Неџад Корајилиќ, 2002. Криминалистички речник. Тешањ: Центар за култура и образование
3. Римјаните ја ценеле храброста на Брут на тој начин што ги спасила од самоволието на Јулиј Цезар
4. Револуционерниот суд наметна 1380 смртни казни за време на првите 50 дена од своето дејствување и се верува дека за време на периодот на тероризам, кој беше краткотраен (речиси две години), околу 40.000 луѓе беа убиени, а околу 300.000 беа затворени (Франција, според процените, имало околу 27 милиони граѓани во тоа време) - тероризмот најмногу се одразил на граѓаните и селаните, благородниците и свештениците кои биле казнети изнесувале 8,5% и 6,5% - Види: Димитријевиќ, В: Страховлада, Белград: Досије 1997. стр.117.
5. Владимир Аниќ и Иво Голдстајн, 2000. Речник за странски зборови. Загреб: Нови Либер, стр.1473.
6. Анархистите го убија царот Александар II во 1881 година, што доведе до распаѓање на организацијата “NarodnayaVolya”.

7. Доминик Венер, 2005. Историја на тероризмот. Загреб: Алфа. стр. 34.
8. Макс. Тејлор и Џон Хорган, 2003 Тероризам во иднината. Загреб: Златен маркетинг. стр.89.
9. Муамер Спахиќ, 2014. "Опсада на Сараево 1992-1996". Зеница: Вријеме
10. Торе Бјорго: Расистичко насилство и насилство на десно крило во Скандинавија (Осло: Тано Ашченхонг 1997.).
11. Оваа верска секта дејствувала во Рим во текот на 44 година п.н.е..
12. Види: Валтер Лакур: Тероризмот (Лондон: Weidenfeld & Nicolson, 1977.).
13. Пол Вилкинсон, 2002 Тероризам против демократијата, Загреб: Златен маркетинг, стр..
14. Исмаилисти - секта за која се смета дека припаѓа на шиизмот, гранка во исламот - Таквата класификација, сепак, може да биде погрешна. Нејзината уникатна карактеристика е метафизика на исмаилизмот. Групата е манифестација во исламот на персискиот верски систем. Исламот им ја дава облеката, обликот и вокабуларот, но централната идеја за исмаилизам е древна. Тоа е исламска паралела на гностицизмот (алтернативна дуалистички форма на христијанството), и е поврзана со хеленскиот пагански гностицизам и маникеизам. А понатаму паралелно со појавата на исмаилизмот и исламот е појавата на маникеизмот меѓу религиите во Кина, како резултат на влијание пренесено од страна на Турците од Централна Азија. Ова го развива Минг Чиао (религија на совеста), кои се дуалистички облици на будизмот (Буда на светлината) и таоизмот. Она што исмаилистите го нарекуваат Алах (како што е името на Бога за муслиманите) не е ништо друго туку прва еманација или хипостаза. Повеќе за атентаторите на: Кирил Гласе, Енциклопедија на Исламот, Алтамира Прес, Волнат Крик, Калифорнија, САД, 2002 (превод на босански, Сараево: Либрис, 2006, стр 271-279.
15. Ибид (x). 54-57.
16. Земено од: Денис Рижвиќ: Тероризмот, www.novihorizonti.com
17. Ибид (v). стр.62.
18. Таквата врска резултираше со воспоставување и основање на две различни групи: "Ал Џихад Исламија", кој често се нарекува египетски исламски џихад - ЕИџ и Џемама Исламија или Египетска исламска група - ЕИГ. Марк Сагман: Разбирање на терористички мрежи, Универзитет на Пенсилванија, 2004 година, стр.36.
19. Незнаење и состојбата на варварството што преовладуваше на арапскиот полуостров пред исламот
20. Петте столбови на исламот се: верувањето дека нема Бог, освен Алах, и дека Мухамед е негов пророк; редовни молитви - пет пати дневно; да

- им се помогне на сиромашните; пост во текот на месецот Рамазан (деветтиот месец во исламскиот календар) и Хаџ - секој муслиман, ако е во можност, барем еднаш треба да оди во Мека за време на Хаџ
21. Види: Лојд Петифрод и Дејвид Хардинг: Тероризам - Нова светска војна Arcturus Publishing Limited, Лондон, 2003
 22. Ибид (xvii)
 23. Самуел Хантингтон: "Судир на цивилизации?", Надворешни работи, 1993, стр.217-218
 24. Сидни Тароу: Моќ во движење, Њујорк-Кембриџ Универзитетски печат, 1994, стр. 110-112.
 25. Како решение за заканите за безбедноста на УНСА, администрацијата на Клинтон реши дека 28% од 10 милијарди долари од буџетот наменети за борба против тероризмот, во периодот 1999-2000 година, треба да бидат насочени кон борбата против хемискиот, биолошкиот и информативниот тероризам ... Види: Макс. Тејлор и Џон Хорган: Тероризмот во иднината, Златен маркетинг, Загреб 2003, стр.138
 26. Светскиот алманах и "Книга на факти" на Њујорк тајмс, 1999, стр. 876
 27. Ибид (xxii)
 28. Ибид (xxii) стр.880. (xxii) стр.880.

ТРЕТ ДЕЛ

**БЕЗБЕДНОСНА
ДИЛЕМА: ПРОМЕНИ
НА ГРАНИЦИТЕ ЗА
СОЗДАВАЊЕ НА
ЕТНИЧКИ „ЧИСТИ“
ДРЖАВИ ИЛИ
УПРАВУВАЊЕ СО
МАЛЦИНСКИТЕ ПРАВА**

3.1. БЕЗБЕДНОСНА ДИЛЕМА: ПРОМЕНА НА ГРАНИЦИТЕ ЗА ПОСТИГНУВАЊЕ НА ЕТНИЧКИ „ЧИСТИ“ ДРЖАВИ ИЛИ УПРАВУВАЊЕ СО МАЛЦИНСКИ ПРАВА

проф. д-р Жидас Даскаловски

Факултет за безбедност-Скопје

daskalovski@outlook.com

Вовед

Проширувањето на Европската унија (ЕУ) е под закана. Меѓу европските земји - членки постои мал ентузијазам во однос на понатамошно проширување на Унијата. Забавувањето на процесот на интеграција на Западен Балкан во ЕУ беше проследено со забавување на инвестициите на земјите - членки на ЕУ во регионот. Европските држави се соочуваат со различни сопствени проблеми. Граѓаните од целиот континент се чувствуваат помалку поврзани со европските над - национални институции и процесите на глобализација. Економскиот напредок стагнира, а популистичките лидери ги експлоатираат анти-елитистичките чувства. Лидерите на Балканот ги имитираат и ги подобруваат популистичките стратегии. Новите регионални сили, како што се Турција, Русија и Кина, се закануваат да го искористат ќор-сокакот во процесот на проширување на ЕУ.

Интерес на ЕУ е да се поттикне безбеден и просперитетен регион. Една од главните грижи на Брисел е односот меѓу Белград и Приштина. Нормализацијата на односите меѓу Србија и Косово би го помогнала процесот на европеизација. Во дијалогот меѓу двете влади, со посредство на ЕУ, неодамна беше даден предлог за преземање на промени на границите за да се постигне етнички (по) “чиста” косовска и српска држава. Оваа идеја во принцип е спротивставена на концептот за воведување на правата на малцинствата и приспособување на разликите преку различни политички аранжмани, како што се консоцијализмот, федерализмот или интегративниот пристап на Доналд Хоровиц. Овој труд ја дискутира идејата за промена на границите меѓу Косово и Србија и тврди дека е негативен и опасен предлог за регионот, застапувајќи се за доследно и подобро спроведување и управување со правата на малцинствата. И Македонија и Косово треба да продолжат со спроведувањето на етнички праведни национални политики за зајакнување на малцинските права.

Односите меѓу Србија и Косово

Србија се обидува да ја задржи својата политика за Косово одвоена од нејзините аспирации за пристап во ЕУ. Меѓутоа, ЕУ јасно стави до знаење дека напредокот на Србија кон пристапување зависи од подобрувањето на односите со Косово. Сепак, признавањето на независноста на Косово може да се покаже како непремостлива пречка. И покрај промена на владите во Србија, политиката и дискурсот за Косово остануваат исти. Се чини дека ниту една влада во Белград не е подготвена во блиска иднина да ја признае независноста на Косово. Постои ризик Србија да го напушти процесот за пристапување. Доколку продолжи пат позицијата, постои ризик кредибилитетот на процесот на проширување да биде оспорен. Постои ризик процесот на проширување да остане под знак прашање сè додека “земјите - членки продолжат да го прават процесот на пристапување заложник на билатерални жалби, со што се поткопува елементот на правичност во принципот на условеност.” (Фуере, 2014: 8) Од овие причини, дипломатијата на ЕУ е многу активна во подобрувањето на односите меѓу Србија и Косово. ЕУ постигна напредок, преку дипломатски напори, во посредувањето за нормализирање на односите меѓу Белград и Приштина, вклучувајќи го и потпишувањето на Бриселскиот договор во април 2013 година. Оттогаш е направен мал напредок. Претседателот Александар Вучиќ се обиде во 2018 година да понуди нова можност за конечен договор меѓу Белград и Приштина, кој ќе го отвори патот за влез на Србија во ЕУ.

Не постои јасен показател за тоа кои точно области ќе бидат покриени со промените на границите и кои линии на одбележување ќе ги следат новите граници. Сè уште не е јасно како ќе бидат обележани границите, кој ќе одлучи за демаркацијата и дали ќе бидат поканети некои меѓународни тела или експерти да учествуваат во овој проект за демаркација. Претпоставката е дека аранжманот што го предложија Вучиќ и претседателот Хашим Тачи ќе го “даде” целото или дел од северно Косово на Србија, во замена за сите или дел од преостанатите територии со албанско малцинство во Србија кои се граничат со Косово во Прешевската долина. Претпоставената размена на Косово се врти околу три општини во Јужна Србија (Прешево, Бујановац и Медвеца) со значително албанско локалното население и три или четири општини на северот на Косово кои се во непосредна близина на Србија (Липјан, Лепосавиќ, Зубин Поток и делови од Митровица.) Паралелно, Србија ќе ја прифати независноста на Косово и ќе го отвори патот кон целосно меѓународно признавање.

Двете земји се стремат кон членство во ЕУ, но веројатно ниту една нема да пристапи ако Србија и Косово не ги нормализираат односите. ЕУ може да прифати само држава што е призната од сите нејзини земји-членки; а Косово не е признаено од пет земји-членки на ЕУ, Словачка, Грција, Кипар, Романија и Шпанија, пред сè поради тоа што Србија не го признава. Доколку Србија го признае Косово, овие пет држави најверојатно ќе го следат примерот. Преговорите се одвиваат со посредство на високиот претставник на ЕУ за надворешна политика Федерика Могерини. Оваа размена на територии ќе резултира со помалку Срби кои живеат во Косово и помалку Албанци во Србија. Двете земји ќе станат “етнички почисти”.

Реакцијата на меѓународната заедница е мешана. Од една страна, Џон Болтон, советник на САД за национална безбедност, во август 2018 година, коментираше дека “ние не ги исклучуваме територијалните прилагодувања. ... мислиме дека мора сами да го решат тоа.” Од друга страна, зборувајќи за разговорите за територијални размени меѓу Србија и Косово, Ангела Меркел изјави дека “територијалниот интегритет на државите од Западен Балкан е воспоставен и неповредлив”. Слично на тоа, Мајкл Рот, германски државен министер за Европа, предупреди дека се отвора “Пандорината кутија”, додека Сабине Стоер, шеф на одделот за Западен Балкан во Сојузното министерство за надворешни работи во Берлин, на Белградскиот безбедносен форум во 2018 година изјави дека “ние сме навистина и сериозно загрижени за тоа како е врамена целта на дијалогот, дека таа територија е единственото решение за нешто, ние не веруваме дека ова ќе доведе до одржливо решение. Фокусирањето врз територијата ќе го однесе дијалогот во ќор-сокак.”

Некои политички коментатори и меѓународни личности ја поддржуваат потенцијалната територијална размена. Чарл Купчан, поранешен советник на Барак Обама, а сега професор на Универзитетот во Џорџтаун, го опиша пробниот план како “мирно етничко чистење.” Поддржувајќи ја идејата за размена на земјиште, тој верува дека “прагматизмот треба да го надвлее принципот”. (Њујорк тајмс 2018) Коментирајќи за Политико, Марко Прелец, професор на Централно-европскиот универзитет, изјави дека “нема решение за косовската загатка без договор што двете страни вистински ќе го поддржуваат, а копнената размена е клучот за таков договор”. (Политико 2018) Волфганг Петрич, главен преговарач на ЕУ во косовските мировни разговори, исто така ја поддржа идејата за српско-косовска територијална размена. (N1 2018) Уредувачкиот одбор на “Фајненшал тајмс” внимателно го поддржа предложениот договор, тврдејќи дека откако ќе биде востановено “движење-

то на двете земји кон членство во ЕУ ќе ги зајакне демократските и економските реформи и ќе испрати поширок сигнал дека интеграцијата на Балканот во евроатланските институции, колку и да е бавна, продолжува. “(2018)

Од друга страна, имаше многу влијателни гласови против предложената промена на границите. Едвард Џозеф во Надворешна политика коментираше дека “не може да има договор за размена на косовска територија додека не бидат повторно отворени и заклучени преговорите за Дејтонскиот договор за Босна” и дека Западот “не може да си дозволи непромислената спогодба за Косово да ја дестабилизира земјата што ги виде најкрвавите борби”. (2018) Тим Џуда, објаснува во Економист дека “ако Косово и Србија започнат сериозни разговори за прецртување на нивните граници, влијанието врз балканските заедници, освен оние во погодените делови на Косово и Србија, би можело да биде длабоко”. (2018) Педи Ешдаун и поранешните високи претставници на ЕУ Карл Билт и Кристијан Шварц-Шилинг упатија отворено писмо во кое ја повикуваат Федерика Могерини да не ја поддржува размената на територии. Ако сакате “да одите околу и да создавате моноетнички џебови на Балканот, тогаш навистина треба да прецртате многу граници и на крајот да завршите со етнички чисти држави.” (Радио Слободна Европа 2018) Карл Билт предупреди дека “играњето со граници и поделби на Балканот било опасно во раните 1990-ти години, и натаму останува такво.” (Вашингтон пост 20186)

Сложеноста на Македонија

Промената на режимот во Македонија се случи во 2017 година по парламентарните избори во 2016 година, кога тогашната владејачка конзервативна партија ВМРО-ДПМНЕ загуби места во Собранието на сметка на социјалдемократите, СДСМ. Основната приказна зад подобриот резултат на СДСМ што придонесе да може да формира коалициска влада во 2017 година, беше придобивањето на гласовите на етничките Албанци, прв значаен успех на една не-албанска партија да добие таков број гласови на Албанци, од независноста до денес. За да го постигне тоа, СДСМ во својата изборна платформа ја вклучи и подобри албанската национална агенда во Македонија. Премиерот Зоран Заев на изборите во 2016 година понуди предефинирање на меѓуетничките односи во Македонија утврдени со Охридскиот рамковен договор од 2001 година.

СДСМ на изборите водеше кампањата наречена “План за живот во Македонија”. Општите ветувања на Заев беа повисоки плати, демократизација, пристојни работни места и правда за сите. Меѓутоа, СДСМ имаше посебна кампања за привлекување “албански” гласачи, ветување дека ќе ја промени рамнотежата на моќта и правата на етничките Албанци договорени во Охрид. Значителен број Албанци во Македонија поверуваа во оваа изборно заложба и СДСМ освои 38.162 албански гласови од вкупно 435.079. (Студија на ЦРПМ 2017) Овие 8,8% од вкупниот број гласови беа значаен фактор за освојување пратенички места и потоа за формирање на новата Влада. Сепак, СДСМ ги разниша плановите на партиите на етничките Албанци. Тие реагираа со радикализација или со етничко наддавање. Етничкото наддавање во политичките науки се анализира како термин кога етничките партии усвојуваат радикални стратегии насочени кон максимизирање на поддршката на гласачите од одредена етничка група за да се претстават себеси како вистински борци за каузата и за да ја ослабнат легитимноста, да ги делегитимираат политичките ривали кои ја претставуваат таа заедница. (Гормли-Хинан, Макгинти, 2008: 44)

Теоријата за етничко наддавање нагласува дека доведува до екстремна конкуренција, нуди повеќе радикални опции за јавните политики што доведуваат до опасност од уништување на самиот политички систем. Етничкото наддавање се случува кога политичарите се натпреваруваат да ја добијат поддршката на одредена етничка заедница и да поставуваат барања во корист на таа заедница за сметка на другите. Тоа е процес кога во една етничка заедница политичката конкуренција се сведува на докажување која партија е поголем бранител на интересите на заедницата (Коукли, 2008) Без оглед на политиката или околностите што доведуваат до етничко наддавање, етнички преговори се речиси невозможни, бидејќи дури и умерените етнички елити се радикализираат и јавниот дискурс ги следи нивните постапки. Етничкото наддавање во поделените општества може да има сериозни политички последици и дури може да доведе до конфликти и на крајот до војна.

Како што велат Гинтер и Дајмонд, “изборната логика на етничките партии е да се мобилизира базата со поларизирани изјави, посочувајќи ги можностите што треба да ги користи заедницата, со закани... етничката ексклузивност на нивните политички пораки и нивниот ефект на поларизација имаат дезинтегративен ефект и поделба на општеството”(2001: 23-4) Други познати политиколози како Самуел Хантингтон сметаат дека етничките партии се опасни за демократизацијата на една земја. Тој дури истакнува дека многу

земји од таканаречениот “Трет свет” не успеаја да ја одржат демократијата поради силното влијание на етничките партии. (1991) Еден од главните експерти за малцинства и конфликти, Тед Гур, оди толку далеку што вели дека скоро сите случаи на граѓански војни во последните години се резултат на преземање на власта од страна на етнички партии и промовирање на нивна ексклузивна политичка агенда.

Каде е етничкото наддавање во македонскиот контекст? По изборите во 2016 година, ДУИ, Алијанса за Албанци и БЕСА преговараа за нова политичка агенда во Тирана, политичка платформа која има за цел да ги прошири договорените реформи во Охрид во 2001 година. Беше објавена на 6 јануари 2017 година, како т.н. “Тиранска платформа”, и бара реализација на цели, “во идниот владин мандат и / или во секој иден мандат”, да се зголемува моќта на албанските политички субјекти во земјата. Де факто има за цел да го смени Охридскиот рамковен договор од 2001 година и да ја рedefинира Република Македонија како не-територијална федерација.

Платформата, исто така, предвидува промовирање на статусот на Албанците, меѓу другото, преку остварување на правото на “правична примена на мултиетничкиот принцип во Уставот на Македонија, каде што Албанците треба да се сметаат за државотворен народ ...” постигнување целосна јазична еднаквост, употреба на албанскиот јазик на сите нивоа на владеење и гаранција дека ќе се применува како фундаментално и уставно право. Предвидено е Уставот да го дефинира “македонскиот јазик и неговото кирилско писмо и албанскиот јазик и неговото албанското писмо како официјални јазици во Република Македонија”, да се отвори сеопфатна дебата за знамето, химната и грбот “со цел државните симболи да ја одразуваат општествената мултиетничност и етничка еднаквост. Во рамките на идејата за постигнување на економска еднаквост и социјална благосостојба, Платформата бара да се формира Министерство за политички систем и меѓуетнички односи како овластена институција за признавање на правата на заедниците и за стимулирање на економскиот и социјалниот развој во недоволно развиените области”, како и “остварување на еднаквост во безбедносните сили, војската, обвинителството и судовите”, преземање афирмативни мерки за обезбедување средства за албанските културни институции на централно и локално ниво”, како и “остварување на еднаквост на сите нивоа на централната власт и јавните служби или субјектите од засегнатите страни.” Во надворешната политика бара вклучување на “Албанците во работната група за директни преговори со Грција и Бугарија”, “соработка со Косово и Албанија за интегрирано упра-

вување со границите”, како и “отворање нови гранични премини.” Покрај останатите барања на пониско симболично ниво, инсистира и на усвојување на “Резолуција на Република Македонија која го осудува геноцидот врз албанскиот народ во Македонија во периодот од 1912 до 1956 година”.

По објавувањето на платформата, ВМРО-ДПМНЕ не успеа да формира коалициска влада со ДУИ; тоа го направи СДСМ, приклучувајќи ја и Алијансата за Албанците. Од друга страна, како последица на радикализацијата во барањата на албанските политички партии, беше формирано ново македонско протестно движење во кое беа вклучени и другите помали етнички заедници. Го предводеа уметници како Борис Дамовски, Богдан Илиевски и Игор Дурловски, обединети под мотото “За заедничка Македонија”, со цел да се запре спроведувањето на Тиранската платформа, со барање до претседателот на Републиката да не го даде мандатот на СДСМ и со тоа да ја легализира коалицијата. Тримесечните протести кулминираа на 27 април, кога парламентарните групи на СДСМ, ДУИ и Алијансата за Албанци нерегуларно избраа претседател на Собранието. Група протестанти влезе во Парламентот и ја окупира собраниската сала и прес центарот, а некои ги нападнаа пратениците од СДСМ и Алијансата за Албанци, вклучувајќи ги и нивните водачи Заев и Села. Македонија беше многу близу до најлошото сценарио со убивање луѓе, па дури и започнување на граѓанска војна. И покрај подобрувањето на македонско-албанските односи тие остануваат напнати околу специфични прашања од областа на политиката, како што е Законот за јазиците кој треба да ја регулира употребата на албански јазик во јавните институции на целата територија на земјата, не само во областите каде што живеат во значителен број.

Правда во етнички разновидни држави

Дали Косово и Србија, како и Македонија, треба да воспостават етнички “чисти” територии или да се обидат да постигнат праведна состојба во однос на правата на мнозинствата? Во принцип, една етнички разновидна држава е по легитимна ако сите нејзини граѓани, а не само оние од мнозинството, ја сметаат територијата на државата за своја татковина, го прифаќаат правниот систем на државата и нејзините институции и ги почитуваат обележјата на државата како свои симболи. Ова се добра кои треба да се споделуваат со сите други граѓани. Таквата држава треба да ги препознае сите нивни култури и сите нивни традиции како свои, не може да се идентификува како “една фаворизирана нација, туку мора да ја зема предвид политичката заедница на

сите етнички групи што живеат на нејзина територија како конститутивни.” (Кис 1996, 224-5) Политичката заедница на една мултикултурна земја ќе биде праведна доколку е формирана од заедница на етнички групи кои живеат заедно. Нејзините официјални симболи, празници, културните добра што се предаваат на училиште и историското сеќавање ќе апсорбираат нешто од традицијата на сите етнички групи што ѝ припаѓаат, за да може секој да ја видат државата како своја: исто така, секој да може да види дека државата не е нивна ексклузивна сопственост, туку и на сите другите етнички групи што ја формираат.

Ако сме посветени да ги третираме сите граѓани со еднаква грижа и почит, мораме на рамноправен и фер начин да се справиме со културните преференци на малцинствата. Државата има должност да ги поддржува малцинствата, бидејќи тие се во неправедна положба *vis-à-vis* членовите на мнозинската нација. Додека поединците од мнозинската нација земаат здраво за готово нивниот јазик и култура да се јавуваат во јавниот домен, припадниците на малцинската култура не можат да сторат тоа. Доколку поединечните членови на мнозинските култури го изучуваат својот јазик преку образовниот систем и доколку има припадници на малцинствата кои би сакале истото за својот јазик тогаш, со цел да се одржи еднаквоста на нејзините граѓани, државата треба да обезбеди и настава на дадениот малцински јазик. Општо земено, аргументот е дека подобрата интеграција на малцинствата значи подобри етничките односи и подобра внатрешната безбедност на земјата. Доблестите на почит и взаемност се основни доблести за секое либерално-демократско владеење. Тие се поврзани со основните либерално-демократски принципи, “како што се еднакви слободи, еднакво почитување и грижа и соодветна обврска за реципроцитет” (Бадер 2007, 181)

Меѓутоа, сите сме свесни дека добро исцртаните и почитувани малцински права на полето на културата не гарантираат целосна етничка хармонија. Како што забележува Доналд Хоровиц, “правата [ќе] претставуваат само мал дел од решението за проблемите на етничкиот конфликт” (1997, 1985) Етнички конфликти се случуваат дури и ако етнокултурната правда е остварена на полето на културата, бидејќи етничките групи бараат самоопределување и правда и во политичката сфера. Всушност, во повеќето мултиетнички држави, малцинствата бараат “некој облик на политичка автономија или територијална јурисдикција, со цел да се осигури целосен и слободен развој на нивната култура и најдобрите интереси на нивниот народ ... навистина сите примери на етнички конфликти и отцепувања ... ги вклучуваат нацио-

налните малцинства “(Кимлика 1996: 120) Поверојатно е дека “повеќето луѓе ќе мора да најдат политички техники за да можат да живеат заедно во рамките на постојните држави, освен ако не се подготвени да спроведат толкаво етничко чистење што на светот набрзо да му снема сапун”. (Хоровиц, 1997: 452) Постојат различни политички договори што се однесува до правата на малцинствата, но сите се обидуваат да ги подобрат праведните етнички односи во разновидната држава.

Луѓето, преку своите политички институции, имаат право да остваруваат надлежност и да ги контролираат ресурсите и имиграцијата на нивната територија, во рамките на правдата. (Мур 2016: 223) Овде треба да се нагласи, како што тврдеше Дејвид Милер, нешто што е речиси универзално прифатено, дека кога мислиме на територија, ние обично мислиме на триаголен однос помеѓу три клучни елементи: (1) парче земја, (2) група луѓе кои живеат на земјата, и (3) група политички институции кои управуваат со луѓето во рамките на географскиот домен (територијата). (2012: 255). Со повеќе нации отколку држави во светот, очигледно е дека државните граници не можат и не одговараат на разновидната етничка природа на политичките заедници со кои владеат. Меѓутоа, “живееме во свет на територијални држави и ги третираме територијалните граници и територијални права како, помалку или повеќе, неприкосновени, како нешто што едноставно следува од идејата за систем управуван од државата” (Мур, 2016: 5) Колку поправедна е разновидната држава толку полегитимно е нејзиното владеење над одредена територија. Со постигнувањето на етнокултурна правда преку доделување културни права и политички аранжмани кои ги оспособуваат малцинствата да ги структурираат животите во локалитетите со нивно силно присуство како што сакаат, имаме легитимно право да ја зачуваме државата како основна функционална единица на модерното општество и да ги одржуваме меѓународните граници какви што се во моментот.

Државата која е вистински либерална и прифаќа културно чувствително градење на нација, имено ги промовира културите на малцинствата и не следи дискриминаторни програми за населување/миграција, ниту пак повлекува административни граници во корист на етничкото мнозинство, е праведна држава која треба да се бори против територијални промени врз основа на етнички принципи. Алтернативите се морално несигурни и практично опасни, бидејќи територијалните промени и отцепувањето може да доведат до бескрајни спорови околу правилноста на границите и во однос на прашањето кога етничките групи имаат право да создадат своја држава. Етничката

поделба и отцепувањето би претставувале ризик да се зголеми глобалното етничко насилство и би ја загрозиле меѓународната стабилност и би предизвикале домино ефект со многу нови барања за одвојување. “Балканизацијата” на светот би била непредвидлив резултат. Територијалната поделба е тешко да се постигне во целост, бидејќи секогаш ќе има етнички малцинства што ќе бидат запоставени и во опасност од прогон.

Градење праведни етнички нации во Косово и Македонија наспроти гранични промени

И Косово и Македонија спроведоа политики за подобрување на правата на малцинските заедници. Некои од овие политики навистина го подобрија животот на обичните членови на малцинските групи. Други политики се спорни (Законот за јазиците во Македонија и Законот за здружување на заедниците во северно Косово) и политички насочени кон делби. Обратна стратегија за постигнување правда во мултиетничките држави е да се променат границите со соседните држави така што по промените да бидат колку што е можно повеќе моноетнички. Ризикот е во тоа што таквите промени на границите во регионот или пошироко предизвикуваат повеќе барања за политичка автономија и понатамошни промени на границите тешки за контрола и управување. Имајќи ја предвид турбулентната историја на промени на границите на Балканот, дури и кога се направени со согласност на соседните земји, тие се ризик за безбедноста на регионот. Во секој случај тешко се постигнуваат етнички “чисти” држави. Не е важно колку се мали, некои малцинства ќе бидат оставени во рамките на границите на државите кои ги менуваат своите граници. Историјата нè учи дека притисокот врз овие малцинства ќе биде силен за да се асимилираат или едноставно да заминат.

Особено е опасно за регионот ако се спроведе предложената размена на територии помеѓу Косово и Србија. Предложената размена на територии го занемарува фактот дека повеќето косовски Срби всушност живеат во мали енклави на југот на Косово. Со оглед на тоа што според договорот тие нема да живеат во Србија, ќе се чувствуваат напуштени и веројатно ќе ги напуштат своите домови. Српските православни цркви и манастири нема да можат нормално да функционираат без верски следбеници. По размена на територии, сите преостанати Албанци во Јужна Србија, исто така, би се чувствувале напуштени затоа што не се вклучени на територијата на Косово. Освен овие билатерални прашања, доколку договорот биде постигнат и исполнет ќе има

потенцијал за прелевање низ целиот Балкан. Ако Белград и Приштина разменат територија, ова ќе им покаже на Хрватите и Србите во Босна дека и тие можат да најдат начин за отцепување и приклучување кон нивните етнички роднини во Хрватска и Србија, разнебитувајќи ја Босна во процесот. Албанците во Македонија и Црна Гора ќе го бараат истото. Веројатно по договорот, некои луѓе ќе треба да ги напуштат своите семејни домови и родниот крај. На кратко, ќе има размена на население, а не само на територии.

Така, договорот ќе ја отвори “Пандорината кутија” на Балканот, со Босна и Херцеговина и Македонија како потенцијални етнички невралгични точки. Како што тврди Едвард Џозеф, Албанците во Македонија се интимно поврзани со нивните роднини во Косово и “без оглед на ветувањата на албанските лидери во Македонија дека ќе останат во земјата, логиката на отцепување ќе се врати, особено откако ќе се спои новото, етнички хомогено Косово со Албанија”. (2018) Тој потенцира дека процесот на етничко територијално разграничување нема да може да биде задржан, бидејќи “истата примамлива привлечност да им се дозволи на несреќните луѓе да заминат од една етнички мешана земја во хомогена, ги интригира и Србите во Босна, Албанците во Македонија и речиси секое малцинство со самосвест во регионот и население кое е доволно концентрирано да постави барање за територијално отцепување”. Хрватите ќе ги следат Србите од Босна и Херцеговина, а Бошњациите потоа ќе се борат да го спречат распарчувањето на нивната заедничка држава. Покрај тоа, како што истакнува Јуда, “преку границата Србија ќе ги притегне бошњачките националисти во Санџак, кои сонуваат да го инкорпорираат тој регион во Голема Босна”. (2018) Во самата Албанија, Грците во јужниот дел може повторно да ја преиспитаат својата лојалност кон Тирана.

Јасна е опасноста дека процесот нема да запре само на Балканот. Ќе се зголеми потенцијалот за немири меѓу етничките малцинства во Европа. Прашањата како каталонската независност, статусот на Унгарците во Романија и Словачка, Русите во Летонија и Естонија и така натаму повторно ќе се разгорат.

Имајќи предвид дека ризиците ги надминуваат придобивките не треба да се оди кон остварување на договорот за размена на територии. Како што пишува Горди, “речиси сигурно постојат други решенија за спорот помеѓу Белград и Приштина, со елементи кои досега не влегле во дискусијата: обезбедување благосостојбата на граѓаните, подобрување на безбедноста и слободата и

градење на доверба меѓу и во рамките на заедниците. “(2018) Довербата и безбедноста, благосостојбата на сите граѓани, без разлика на нивната етничка припадност, е концептот на етнокултурна правда која е потребна во Косово и во Македонија за двете земји да напредуваат и да се стабилизираат. Тука е клучно подобрувањето на малцинските права на Србите во Косово и на Албанците во Македонија. Посебните прашања од областа на политиката како што се Законот за јазиците во Македонија и Законот за здружување на заедниците во северно Косово треба внимателно да се дискутираат и да се спроведат со помош на официјални претставници на ЕУ во рамките на процесот на проширување. Овие и други можни спорни прашања не треба да се третираат како игри со збир нула, туку како победнички можности за стекнување доверба и соработка во иднина.

Заклучок

Ја анализиравме идејата за промена на границите меѓу Косово и Србија. Македонија е една од земјите кои би можеле да имаат внатрешни проблеми ако се постигне договор за размена на територии меѓу Белград и Приштина. Натаму, образложивме дека односите меѓу Македонците и етничките Албанци се веќе кривки и дека ќе се прегреат со договор меѓу претседателите на Србија и Косово за промена на границите. Други земји во регионот и пошироко се изложени на ризик ако се реализира договорот. Алтернативата на територијалните модификации кои во теорија доведуваат до етнички “чисти” држави е концептот на етнокултурна правда во разновидни општества постигната преку обезбедување на правата на малцинствата, меѓуетничка кохезија и политичка застапеност на немнозинските групи. И покрај одредени падови, Македонија има направено многу во таа насока, Косово го следи примерот. Постојат спорни прашања во врска со правата на малцинствата во двете земји, но нивното решавање би било многу поповолно отколку играње со оган со предложените измени на границите.

Овој потенцијален договор е негативен и опасен предлог за регионот. Ние се застапуваме за доследност и подобрување на спроведувањето и управување со правата на малцинствата. И Македонија и Косово треба да продолжат да спроведуваат етнички праведни државотворни политики за зајакнување на малцинските права. Имајќи предвид дека мотивот на претседателот Вучиќ за идејата за територијална размена е фактот дека е многу малку веројатно ЕУ да ја прими Србија за членка ако не воспостави добрососедски одно-

си со независно Косово, едно решение на загатката ќе биде на Србија да ѝ биде дозволено да се справи со ова прашање на самиот крај на процесот на преговори. Додека траат преговорите и напредува нормализацијата на односите меѓу Белград и Приштина, статусот на српското малцинство на Косово мора да се поддржи, со посебно внимание врз српските општини на северот. Доколку со тек на времето ситуацијата на Србите во Косово биде добро прифатена од страна на јавноста во Србија, може да се појави можност Белград да ја признае независноста на Приштина во времето кога земјата ќе пристапи во ЕУ. Ако и кога Србија ќе пристапи во ЕУ, треба да се воспостави специјален контролен механизам со цел да се обезбеди Белград да не може да го блокира напредокот на Косово во пристапувањето кон ЕУ.

Литература

- » Бадер Веит. 2007. Секуларизам или демократија? Асоцијативно управување со верска разновидност Amsterdam: University of Amsterdam Press.
- » Кокли, Ј. “Етнички натпревар и логиката на трансформација на партискиот систем”, European Journal of Political Research 47 (2008): 766–793.
- » Фуере, Е., “Агендата за проширување на ЕУ - кредибилитет под знак прашање?”, Политика на CEPS
- » Извештај, бр. 324, Центар за европски политички студии (CEPS), Брисел, 31 октомври 2014.
- » Громли-Хинан, К и Макгинти, Р (2008) “Етничко наддавање и модернизација на партијата: Разбирање на изборниот успех на Демократската унионистичка партија во пост-спогодбено опкружување.” Етнополитика том 7, бр. 1
- » Гинтер, Ричард и Дајмонд, Лари 2001. “Видови и функции на партиите” во Лари Дијамант и Ричард Гунтер (едс), Политички партии и демократија. Балтимор и Лондон: Универзитетот Џон Хопкинс Прес4.
- » Гур, Тед Роберт. 2000. Народите наспроти државите: малцинства во ризик во новиот век, Вашингтон: Прес на Институтот за мир на САД.
- » Хоровиц Д., “Самоопределување” во Иан Шапиро и Вил Кимлика (ед.) Етничка припадност и права на групата, Њујорк и Лондон: Прес на Универзитетот Њујорк, 1997
- » Хоровиц Д., Етнички групи во конфликт Беркли: Прес на Универзитетот на Калифорнија, 1985.
- » Хантингтон, Самуел П. 1991. Третиот бран: демократизација во доцниот дваесетти век. Норман ОХ: Прес на Универзитетот во Оклахома.

- » Кис Јанос. 1996. "Потаму од националната држава", Социјални истражувања. 63: 1
- » Кимлика Вил, "Социјално единство во либерална држава", Социјална филозофија и политика, Зима 1996.
- » Милер Давид, "Територијални права: концепт и оправдување", Политички студии, том 60, бр. 1, 2012.
- » Мур Маргарет, Политичка теорија за територија, Оксфорд, Оксфорд УП, 2016.
- » Н1 ТВ, 11 август 2018 година, "Петрич: Промената на границата Србија-Косово не е закана"
- » Њујорк Тајмс 13 септември, 2018 година, "Офанзивен план за Балканот" САД треба да застане зад него"
- » Политико, 23-ти август, 2018 година, "Балканска промена на граници што Западот треба да ја поздрави"
- » Едвард Џозеф, Надворешна политика, 4 септември 2018 година, "Како да се рестартира војна на Балканот"
- » Тим Џуда, Економист, 19 февруари 2018 година, "Проблемите при размена на територии на Балканот"
- » Ерик Горди, Надворешни работи, 10 октомври 2018 година, "Зошто границите не се проблемот - ниту решението - за Србија и Косово"
- » Уреднички коментар, Фајненшал Тајмс, 30 октомври 2018 година, "Балкански план што заслужува внимателна поддршка: Предложениот договор Косово-Србија има ризици, но може да донесе погодности"
- » Пулс 24, 6 јануари 2017 година, "Тиранска платформа", достапна на: <http://puls24.mk/mk/vesti/tiranska-platforma-integralen-tekst>
- » Радио Слободна Европа, 29 август 2018 година, "Ешдаун, Билт и Шварц-Шилинг: Трговијата со територијата на Косово и Србија ја загрозува БиХ"
- » Смит, А. "Етничките извори на национализмот" во Браун етнички конфликти и меѓународна безбедност, Принстон: Принстон УП, 1993.
- » Карл Билт, Вашингтон Пост 9 август 2018 "Натамошна балканизација на Балканот е рецепт за катастрофа".

3.2. БЕЗБЕДНОСНА ДИЛЕМА, МЕНУВАЊЕ НА ГРАНИЦИТЕ ЗА ДА СЕ ДОЈДЕ ДО “ЧИСТИ” ЕТНИЧКИ ДРЖАВИ ИЛИ УПРАВУВАЊЕ СО ПРАВАТА НА МАЛЦИНСТВОТА

Проф. Д-р. Фатмир Чолакај

Универзитет „ААБ“, – Правен Факултет - Приштина

fatmir.qollakaj@universitetiaab.com

Вовед

Во целата пишана историја на човечкото општество, концептот за безбедност е чест и постојано недефиниран, сето тоа поради комплексноста и релативниот контекст на факторите и околностите кои се мешаат во безбедноста како феномен.

Без потребната безбедност, без одржлива безбедност, нема ниту слобода ниту гаранција за човековите права. Во овој контекст слободно можеме да кажеме дека безбедноста има услужна функција и останува во тесна врска со државата, бидејќи Безбедноста е и уставна категорија. Исто така, општо познато е дека никаде нема апсолутна безбедност и никаде нема апсолутна слобода за граѓаните. Во овој контекст, државата како гарант за напреден регулиран општествен живот се грижи за безбедноста на граѓаните и за надворешната безбедност, реагирајќи на организиран начин во однос на нападите врз територијалниот суверенитет, агресиите или разните облици на повреда на државната територија.

Државата, сè додека не создаде одржливи услови и безбедност за граѓаните, не можеме да зборуваме за безбедноста и индивидуалната слобода, ниту, пак, за националната безбедност и слобода, а, пак, предизвик за новите демократии и кривките држави е одржување на рамнотежа помеѓу безбедноста и слободата.

Уште од раѓањето на државите до денес прашањето на границите било јаболко на раздор и предмет на спорови и контроверзии кои дегенерираа во војни. Херодот во својата книга «Историјат» ги објаснува причините на војна и барањата на Персијците упатени до кралот Кир, да ги премести во попросперитетна земја, како обид да ги остварат своите експанзионистички цели за попросперитетни земји.

Историски гледано се војувало за граници, а, пак, војните во најголем број на случаи завршувале со преговори, мировни договори, чиј резултат било меѓународно и меѓудржавно признавање на граничната линија, која многу пати низ Европа и другите континенти ги делеше народите, каде што еден значителен етнички процент остана од другата страна на државната граница претставувајќи следен предизвик за другата земја од контекстот на гарантирање на правата и слободите на малцинствата.

1. Безбедносна Дилема

Концептот дилема претставува неразбирливост, неопределеност, неодлучност, збунетост во ориентација итн. Вообичаено, дилемите се појавуваат во сите сегменти на општествениот живот, но и во светот на идеите, главно како недостаток на консензус, спротивставеност на ситуацијата или состојбата, структурна и функционална конфузија, двосмисленост или дури и спротивност на интересите помеѓу поединците, страните, партнерите, народите, државите.

Безбедносната дилема е едно од најчувствителните дилеми во делот на општествениот живот во сите безбедносни кругови, почнувајќи од индивидуалната па сè до глобалната. Безбедносната дилема како парадигма е детерминирана од голем број фактори, вклучувајќи економски, политички, стратешки, национални, културни и религиозни.

Безбедносната дилема, повеќе како почеток на нејзино консумирање и конвертирање во нејзината спротивност, несомнено е повеќе присутна во таканаречените послаби држави каде што припаѓаат во еден дел и нашите земји од регионот. “Нив им недостасуваат ефикасни институции, монопол на инструментите за насилство и консензус за идејата на државата. Следствено, како држави ... тие се соочуваат со голем број предизвици спрема нивниот авторитет од моќни внатрешни актери”⁵¹. Добро објаснетата и дефинирана дилема од авторот Колинс е повеќе од актуелна во нашите земји од регионот (Косово, Македонија, Босна, Србија и Албанија), каде што овие држави и некои други слични го изгубија консензусот во однос на идејата за државата од влијанието и мешањето на моќните внатрешни актери, заедно со нерешените етнички проблеми, чие мешање е, исто така, и во областа на владеењето на правото и, се разбира, и во областа на безбедноста. “Испреплетеноста на

⁵¹ Alan Collins, Contemporary security studies

државните слабости со внатрешните закани, создаваат единствен предизвик за безбедноста на слабите земји. Тоа е различно, бидејќи доаѓа повеќе од внатрешните закани кон владеачкиот режим отколку од надворешните закани против постоењето на државата - нација⁵².

Ако добро го анализираме овој пасус, забележуваме дека авторот нагласокот го става на внатрешните противречности како сила која генерира опасност и закана по безбедноста, внатрешните противречности како индикатор на нерешените социјални и национални проблеми, бидејќи државите се генерално мултиетнички.

2. Менувањето граници за да се дојде до “чисти” етнички држави, голем предизвик за регионалната и меѓународната безбедност

Територијата и граничната линија меѓународно призната се два чувствителни и многу важни елементи за државниот суверенитет на една земја. Границите подразбираат “вистински или замислени линии кои се повлекуваат на копнена или водена површина, меѓу одредени точки, кои ја делат територијата на една држава од другите држави”.⁵³ Идејата за промена на границите е дамнешна и многу држави и власти имале такви претензии во различни временски периоди за промена на границите во името и интересот на заштита на правата на етничките малцинства. Овој патерналистички и хегемонистички пристап на матичната држава спрема друга држава, всушност е атак врз меѓудржавната и регионална безбедност.

Во однос на територијата и разбирањето на нејзиното значење за државата и граѓаните, можеме да се послужиме со гледиштето на авторот М.Абазовиќ, според кој “Територијата не е само просторот и границата на суверенитетот, ниту под одговорноста на државата. Тоа е општествено-економска средина која врши влијание врз историјата и политиката на една земја. Истовремено, таа е од суштинско значење за судбината и развојот на различните народи. Во овој поглед, таа влијае не само како географско место и како форма (на пр. остров), туку и во политичко-географските односи.”⁵⁴

⁵² Исто

⁵³ Хаџи Ферати, Геополитиката и геостратегијата, издавач Издавачка куќа „Хар“, 2013

⁵⁴ Мирсад Абазовиќ, Национална Безбедност, скрипти, авторизирани предавања, Приштина 2006

Од оваа гледна точка, промените на територијата се сметаат за помалку намерни и корисни, бидејќи гореспомнатиот автор територијата ја гледа повеќе од географски простор, речиси како онтолошки ентитет за државноста и национална безбедност на една држава.

Концептот на чисти етнички држави беше идеја на конзервативен, десничарски, националистички и хегемонистички концепт, докажан во историјата како недемократски и импонирачки концепт со насилство, а, пак, последица на ова насилство беа милионите луѓе убиени за време на различните војни.

Мултиетничноста како концепт и модел во многу нешта се однесува на слободата и е тесно поврзана со демократијата и слободниот пазар и со унапредувањето на човековите права, каде што безбедноста во овој контекст има значајна улога, бидејќи, без доволна и одржлива безбедност нема предуслови за почитување и гарантирање на човековите права и правата на етничките малцинства.

3. „Чисти„ етнички држави, алтернатива или перспектива во однос на регионалната и меѓународната безбедност

Гледиштето за «чисти» етнички држави како долгорочно решение и како гаранција за одржлива регионална и меѓународна безбедност е контраверзно гледиште за кое постои разумен амбивалентен пристап од страна на теоретичари, политиколози и аналитичари од различни профили од политичка и безбедноста област.

Првично, чиста етничка држава е идеен конструкт и еден повеќе теоретски заклучок отколку практичен модел на организирање на општествениот живот во една држава како меѓународно признат субјект. Кога зборуваме за чисти етнички држави, реално можеме да зборуваме повеќе за концентрација на апсолутно мнозинство на еден етникум во таа земја и многу мал процент на друг етникум или на некои етникуми, каде што, повторно, безбедноста, слободите и правата на овие етничките малцинства се предизвик за одредена земја. Безбедноста, како што познато, сè повеќе добива обем на регионален проблем и предизвик и особено меѓународен, се разбира, ова станува уште појасно знаејќи го фактот на интегрирачките тенденции, од една страна, и интернационализацијата на заканувачките фактори, од друга страна.

Од гледна точка поврзана со она што беше кажано погоре, резултира дека чистите етнички држави не можат да опстојат политички ниту, пак, на безбедносен план, па оттаму тие не можат да бидат перспектива или алтернатива, имајќи го предвид фактот дека постоечките политички и воени сојузи, се предизвикуваат сериозно од традиционалните сериозни безбедносни закани, а во последно време и од иницијативите за промена на границите, како немерливи закани и не-лесно забележливи, нови закани како резултат на еден стар концепт и филозофија.

Авторот Абазовиќ, во врска со овие закани го констатира следново: «Заканите што се засноваат на претпоставки, можеби и не претставуваат вистински закани. Исто така, може да биде многу тешко да се направи разлика помеѓу вистинските закани и предизвици кои се карактеристични за многу компетитивната меѓународна сцена. Меѓутоа, една погрешна одлука може да има сериозни последици. Ако нешто се класифицира како закана, кога не е, може како последица да има нарушување на животот, а, пак, од друга страна, до колку еден проблем не се смета за закана, тој може да ја ослабне можноста за преземање на неопходни чекори и на подготовки за можни нарушувања.»⁵⁵

Западен Балкан историски е регион на големи настани и чести турбуленции со интервенција со висок интензитет, како на политички, така и на безбедносен план.

Интергрирачките социо-економски и политички трендови во втората деценија на овој век и дефинирањето на областите од интерес од биполарна природа, од страна на големите сили и влијателните држави, влијаеја врз повремениите тензии на национална и националистичка основа, дух кој е под влијание и делумно поттикнат од политичките партии со десничарска идеолошка ориентација и со последици по безбедноста.

Мнозинското население постојано му наметнува политичка волја на малцинското население, а кое, пак, прво ја има одговорноста за државната безбедност на граѓаните, што произлегува од државниот суверенитет. Безбедноста како значајна обврска на државата кон граѓаните својата генеза ја има во концептот на Хобс за државен суверенитет. Како што е познато, концептот на Хобс за легитимноста на градењето на државата се потпира на «Догово-

⁵⁵ Мирсад Абазовиќ, Национална Безбедност, скрипти, авторизирани предавања, Приштина 2006

рот на суверенот со поединци, врз основа на кој првиот им гарантира на вторите безбедност од внатрешни закани во замена за соработка и прифаќање од нивна страна на фактот дека суверенот / државата е легитимен арбитер на употребата на сила“.⁵⁶

Оваа загарантирана безбедност од суверенот претставена во Уставот, владите не ја реализираа целосно како нивна обврска кон граѓаните, особено кон граѓаните како припадници на етничките малцинства, карактеристично за државите од регионот на Западен Балкан, а особено на државите создадени по распадот на Југославија. «Распадот на оваа творба резултираше со нови гео-политички реалности, ја промени географската карта на овој гео-простор, се родија нови држави.”⁵⁷

Значи, како што истакнува гореспоменатиот автор Х.Ферати, новите држави произлезени од поранешна Југославија, која се распадна со грубо насилство, се карактеризираа со моќ и националистичка власт, со омаловажувачки дух кон граѓаните, особено кон етничките малцинства, каде што управувањето со нивните права од страна на овие власти беше ниско и спротивно со другите меѓународни конвенции и документи. Исклучок беа некои земји каде што присуството на меѓународните мисии помогна менаџирањето со правата на малцинствата да биде поквалитетно.

4.1. Регионалната безбедност, нејзина гаранција, евентуални ограничувања и прашања на границите

Безбедноста, сега е општо познато, е променлива категорија и многу лесно променлива, каде што нејзиниот премин во небезбедност е лесно изводлив. Оваа ситуација во која безбедноста лесно може да се нападне, ја предизвика и влијаеше новата национална и регионална општествена реалност и на крајот меѓународната реалност, предизвикани од глобалните процеси и други сложени придружни трендови со значителна доза на ризик.

Современото општество, а особено општествата во транзиција, некои автори ги нарекуваат ризични општества, како што е авторката Х. Софрагија. Северноатлантската алијанса и ЕУ заедно со САД имаат постојан интерес и

⁵⁶ Alan Collins, Contemporary security studies

⁵⁷ Хаџи Ферати, Геополитиката и геостратегијата, издавач Издавачка куќа „Хар“, 2013

кохерентен интерес за постојано гарантирање на безбедноста за овој дел од Балканот, односно на Западен Балкан како значаен геостратешки регион, но и како крива област со многу спротивставености и нерешени проблеми на одредени етнички групи, односно неисполнување на некои основни права на малцинствата во рамките на уставно-правниот поредок на некои држави претставува постојана опасност, каде што несомнено во оваа група составен дел се и државите: Македонија, Србија, Босна и Косово.

Меѓутоа, новите промени, заедно со својата контрадикторна сложеност, каде што се издвојуваа појавите како што се: организираниот криминал, тероризмот на етничка и верска основа, претставуваа нови предизвици за безбедноста, бидејќи сега недостигаа традиционалните непријатели, а во нивните земји како модифициран заканувач се појавија и внатрешните противречности на овие земји.

Овие услови и оваа ново-создадена ситуација јасно ја презентира авторот Абазовиќ: „Во новите услови, без биполарно ривалство, безбедносните параметри се променија, така што безбедноста на суверените држави не претставува веќе само заштита на териториите од надворешни закани што би дошле од други суверени држави, туку и контрола на субнационалните и транснационалните закани што доаѓаат од различни не-државни актери.

Овие закани, всушност, не се „нови», туку со губење на традиционалните непријатели, тие добија важност. Начините како владите се справуваат со овие закани секако дека ќе се одразат во новите безбедносни уредувања”⁵⁸

Прашањето на границите, иако е многу «жешка» тема, во последно време е малку изменета со регионалните иницијативи во рамките на косовско-српскиот дијалог, “како корекција на границите”, сега презентирана како Нова стратегија за решавање на нерешените стари прашања, еден нов модел на интеграција на малцинствата, или нивна интеграција во друга држава со исто етничко мнозинство.

Таквиот концепт го видаа повеќето Европејци, особено Германија, како нешто многу опасен и многу чувствителен домино ефект, додека Американците согласно со нивниот традиционален прагматичен концепт, се согласија со тоа до колку страните целосно се договорат за едно такво решение.

⁵⁸ Мирсад Абазовиќ, Национална Безбедност, скрипти, авторизирани предавања, Приштина, 2006

Во овие судири на концепти за политички решенија, несомнено е дека стравот на граѓаните од овој регион во однос на дестабилизацијата и загрозувањето на безбедноста е нереален, иако гаранциите за ненасилна конфронтација и евентуална војна се издржани и потврдени од страна на Американците и Русите како премолчен компромис за решавање на еден регионален стратешки проблем на Западен Балкан.

Американското и руското влијание во овој дијалог е поголемо од европското од две причини, како прво: и Америка и Русија се држави кои ја имаат моќта како релација (однос), и второ, бидејќи конзистентноста во одлучувањето во Америка и Русија е поефективна од процесот на консензуална согласност на структурите за донесување одлуки на Европската Унија. Кога ја спомнавме моќта како однос, во предвид го имаме новиот контекст на моќта што ја имаат некои држави. «Моќта како релација, однос, или како способност на државата да го оствари своето влијаније во однос со другите».⁵⁹

Прашањето на етничките малцинства во можните решенија за корекција на границите не само во односите Косово-Србија, туку и во други евентуални случаи ќе биде многу деликатно прашање, каде што со зголемено внимание посредничките страни ќе треба да ги обврзат преговарачките страни во дијалогот да не ги игнорираат меѓународните стандарди и меѓународното право во поглед на гарантирањето и заштитата на правата на етничките малцинства, прашање со големо влијание во меѓудржавните односи на државите како страни во спорот, односно во дијалогот и влијанието во областа на безбедноста и надвор од форматот на дијалогот.

5. Менаџирањето на етничките малцинства - предизвик на демократизацијата на мултиетничките држави

Менаџирањето на малцинствата во една мултиетничка држава е тест за демократијата и државната институционална консолидација на таа држава. Само консолидирана и стабилна држава обезбедува одржлива безбедност за граѓаните и за етничките малцинства. Безбедноста е итна потреба за граѓанинот и уставна и меѓународна обврска за државата да обезбеди квалитетни услуги за граѓаните во областа на безбедноста и другите сегменти на општествениот живот.

⁵⁹ Б. Река, Б. Башота, И. Села, Меѓународните Односи, Скопје

Почитувањето на човековите права, и во овој аспект и на правата на етничките малцинства во мултиетничката држава е еден од најсериозните предизвици и непосредна обврска на државите наспроти обврските за нив што произлегуваат од меѓународните конвенции и другите значајни документи од овој контекст. «Повеќето од законите против безбедноста директно или индиректно ја вадат на виделина димензијата на човековите права»⁶⁰

Осврнувајќи се на овој пасус, јасна е обврската на државите да ја гарантираат безбедноста на граѓаните како основен предуслов за гарантирање и заштита на нивните слободи и права.

Тесно поврзано со тоа што беше кажано погоре, кореспондира и следниот пасус во однос на релацијата меѓу безбедноста и човековите права: «Човековата безбедност во суштина е обид да се изгради глобално општество, при што безбедноста на поединецот е во центарот на меѓународните приоритети, каде што меѓународните стандарди за човекови права и владеењето на правото се унапредени и се вградени во една кохерентна мрежа за заштита на поединецот».⁶¹

Правата на етничките малцинства, исто така, се уставна и меѓународна обврска на мултиетничката држава за да ги заштити и унапредува тие права, бидејќи нивното вистинско унапредување и гарантирањето на овие права на долгорочен план е реалниот индекс на состојбата и демократска или недемократска ориентација на одредена држава.

Заклучок

Од она што беше кажано погоре, можеме да заклучиме дека безбедноста и слободата и човековите права се во блиска релација и интеракција, додавајќи го и другиот многу важен елемент, владеење на правото. Современите и развојните трендови во економијата, политиката, технологијата, културата, јавното мислење и другите сегменти во меѓународниот и глобалниот план, се карактеризираат со тенденција на доминација и примат на моќта на знаење, и нео-експлоатацијата камуфлирана цел со облици на универзализмот како глобална култура или техницизмот и користењето на неговите

⁶⁰ Разбирање на човековите права, Европски центар за човекови права, Приштински Универзитет

⁶¹ Lloyd Axworthy, бивш Канадски министер,

резултати како заканувачки средства (современиот тероризам како лош и заеднички страв) или потребата на народите и малите држави да бидат под диктат на големите сили, или на етничките малцинства со мнозинскиот етникум во една заедничка држава како неопходна потреба на постоење.

Што се однесува до прашањето на границите и безбедноста на етничките малцинства и граѓаните во целина, може да се каже дека чистите етнички држави се без перспектива, мултиетнички држави се неопходност, додека еманципаторските и социјализирачките интеграции, почитувајќи ги исцело слободите и човековите права и правата на малцинствата, се долгорочен стремеж и крајни цели на напредните демократии.

Човековите права најпрвин треба да се спроведуваат на национално ниво, но во досегашната пракса, особено во мултиетничките држави кои се појавија и формираа од распаѓањето на поранешните социјалистички држави, пречките во овој поглед се многу веројатни, дали поради недоброто владеење, корупцијата, непотизмот, влијанието во одлучувањето од страна на кланови и интересни групи, организиран криминал. За овие држави и за други со неефикасно владеење каде што владеењето на правото е криво, се бара меѓународен мониторинг кој досега во пракса не секогаш бил толку ефикасен, бидејќи корупцијата и другите влијанија во некои случаи допреле и некои меѓународни официјални лица.

Покрај меѓународниот мониторинг, вистинската граѓанска свест со интензивна едукација и практични инструкции, значајно ќе помогне во ефикасноста на службениците и квалитетот на услугите кои ги даваат како моќен показател за враќање на довербата на граѓаните во правната држава и нивната одржлива доверба во унапредената демократизација каде што човековите права, етничката еднаквост и одржливата безбедност за сите граѓани, е категоричен императив на современа и демократска држава.

Литература

- » Alan Collins, Contemporary security studies
- » Абазовиќ, Мирсад, Национална Безбедност, скрипти, авторизирани предавања, Приштина 2006
- » Б. Река, Б. Башота, И, Села, Меѓународните односи, Скопје, 2016

- » Хаџи Ферати, Геополитиката и Геоstrатeгијата, издание на Издавачката Куќа "Хар", 2013
- » Разбирањето на човековите права, Европски Центар за човекови права, Приштински Универзитет.

